

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
2016-YL-094

PAUL WEISS'TA YAŞANMIŞ VE YAZILMIŞ
TARİH ÜZERİNE BİR İNCELEME

HAZIRLAYAN
Nagihan BOZDOĞAN LEK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Talip KABADAYI

AYDIN-2016

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nagihan BOZDOĞAN LEK tarafından hazırlanan “Paul Weiss’ta Yaşanmış Ve Yazılmış Tarih Üzerine Bir İnceleme” başlıklı tez, 05/12/2016 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı,	Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :	Prof. Dr. Talip KABADAYI	ADÜ	.....
Üye :	Doç. Dr. Metin BAL	DEÜ	.....
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Berfin KART	ADÜ	.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....Sayılı kararıyla ..... tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2016

Nagihan BOZDOĞAN LEK

ÖZET

PAUL WEISS'TA YAŞANMIŞ VE YAZILMIŞ TARİH ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nagihan BOZDOĞAN LEK

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Talip KABADAYI

2016, 76 sayfa

Tarih felsefesi; eleştirel ve spekülâtif (metafizik) tarih felsefeleri olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Eleştirel tarih felsefesi bilim felsefesini andırır. Bilimsel keşif ve geçmişteki insan eylemleri olarak değerlendirilen, tarihin içerisine, yani tarih yazımına doğru felsefi bir soruşturmadır. Bu tür konulara tarihi sorgulamaları, tarihsel gerçeğin doğası ve bunu elde etmenin olasılığı, tarihsel açıklamanın doğası gibi diğer sorgulama şekilleriyle ilişkili olarak yaklaşır. Diğer yandan, metafiziksel veya spekülâtif tarih felsefesi, metafiziksel sorgulama türü yanında geçmiş insan eylemlerinin bir bütünü olarak değerlendirilen tarihin amacını ve anlamını belirlemeye çalışır.

Tarih sözcüğünün iki anlamı vardır: Geçmiş olarak tarih (*res gestae*) ve geçmişin bir açıklaması olarak tarih (*historia rerum gestarum*). Felsefeye söylemek gerekirse, ilkinde “Varlık Alanı olarak Tarih”; ikincisine de “Bilgi Alanı olarak Tarih” denir. Bilgi alanı olarak tarih, varlık alanı olarak tarihin üstüne bina edilir. Varlık alanı olarak tarihte olup bitenler saptanıp bunlar üzerine konuşmaya başlandığında artık bilgi alanı olarak tarih söz konusudur. Şu halde tarih bilgisinin hakkında olduğu nesnelere, varlık alanı olarak tarihin içerisindedir. Bu tezde ünlü düşünür Paul Weiss’in tarih ve tarih felsefesine ilişkin fikirleri ve görüşleri gözler önüne serilmeye çalışılacaktır, çünkü bunlar onun genel felsefe görüşü içinde en çok unutulmuş ve göz ardı edilen konulardır. Weiss’a göre, tarih sözcüğü tarih “bilimine” göndermede bulunduğu *yazılmış tarih*; geçmişte yaşanmış, olmuş bitmiş olaylara ve insan etkinliklerine göndermede bulunduğu ise *yaşanmış tarih* kastedilir.

İşte bu çalışmada, “tarih nedir?” sorusuna yanıt ararken, bir tarih felsefesi örneği olarak Paul Weiss’tan tarih hakkında öğrenebileceğimiz hala çok şey olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Tarih, Bilgi Alanı Olarak Tarih, Varlık Alanı Olarak Tarih, Tarih Felsefesi, Eleştirel Tarih Felsefesi

ABSTRACT

A STUDY ON THE LIVED AND WRITTEN HISTORY IN PAUL WEISS

Nagihan BOZDOĞAN LEK

Master's Thesis, Department of Philosophy

Supervisor: Professor Dr. Talip KABADAYI

Philosophy of history can be examined in two parts as critical and speculative (metaphysical) philosophy. Critical philosophy of history is reminiscent of the philosophy of science. Considered as a scientific discovery and human actions in the past, into history, it is true that it is an investigation into a philosophical historiography. These topics on the history of inquiries, the nature and possibility of historical truth, to obtain it, such as inquiries the nature of historical explanation associated with approaches as other forms. On the other hand, metaphysical or speculative philosophy of history, metaphysical type of inquiring, in addition to the totality of past human actions considered attempts to determine the purpose and meaning of history.

There are two meanings of the word history: history as the past (*res gestae*) and history as a description of past (*historia rerum gestarum*). The first one is called "History as Ontology" and the second one is called "History as Epistemology". Besides, the second one is built on the first one.

This thesis aims to spell out the famous philosopher Paul Weiss's thoughts about history and philosophy of history. According to Weiss, when history, refers to the history as a science, it is called "*the written history*" when referring past just as happened things and lived human activities it is called "the lived history".

While looking for answers to the question "what is history" here, in this study, we will also try to show how little we know about Paul Weiss and his ideas about history.

KEYWORDS: History, History as epistemology, History as ontology, Philosophy of History, Critical Philosophy of History

ÖNSÖZ

Bir bilim insanı, filozof ve yargıç gibi tarihçi de neyin doğru olduğunu bilmek ister; bilinen, kabul görmüş, varsayılan ya da inanılan şeylerle yetinmekten memnun olmaz. Bir olayın yerini ve zamanını belirlemeye, doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamaya, gerçekleşen bir şeyi var olanlarla ilişkilendiren ipucunu bulmaya çabalar. Ancak, diğer araştırmacılar gibi tarihçi de meselenin ne olduğunu öğrenmek ister; bunun tam olarak farkına vardığında ise ne yapacağını ve nereye bakacağını belirlemek için kendinden önceki hiçbir söze, hiçbir otoriteye, kurulu hiçbir düzene ya da sınıra kulak asmadan acımasızca araştırmasını sürdürür. Onun görevi dürüst, sistemli, eleştirel olmak ve diğer disiplinler tarafından kabul gören benzer nesnellik ve bütünlük talepleriyle uyum içinde hareket etmektir. Tarihçi, eksiksiz bir bilgi sunmanın yollarını arar. Sunduğu bilgilerin de doğru olmasını ister bu bağlamda tarih insanın neler yapabileceğini öğrenmenin kaçınılmaz bir yoludur. Tarihçi önemli gerçekleri yaratıcı bir kompozisyon içinde sunar. Bu noktada, tarih insanların değerli, erdemli olma ve doğru bir şekilde sorumluluk içinde olma gereksinimlerinin değiştirilmiş ve yumuşatılmış bir şeklinin karşılanmasını sağlayabilir. Weiss'ın okuyucusu birçok konuda onunla aynı fikirde olmayabilir ama giderek onun tarih felsefesi görüşünün gücünü ve bütünselliğini teslim eder. Bu tezin ortaya çıkış sürecinde beni Paul Weiss ve onun tarih görüşüyle tanıştıran değerli danışman hocam Prof. Dr. Talip KABADAYI'ya sonsuz teşekkür ederim. Her zaman yanımda olduğunu güçlü şekilde hissettiren ve beni bu süreçte hiç yalnız bırakmayan sevgili eşim Erdoğan Sokullu LEK'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Nagihan BOZDOĞAN LEK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	1
2. PAUL WEISS'TA TARİH.....	24
2.1. Tarih ve Tarihçi.....	26
2.2. Tarihçi ve Bilim İnsanı.....	28
3. PAUL WEISS'TA YAZILMIŞ TARİH	32
3.1. Tarih ve Bilim	34
3.2. Geçmişle İlgili Çıkarımlar.....	39
4. PAUL WEISS'TA YAŞANMIŞ TARİH.....	49
4.1. Tarihi Dünya	51
4.2. Tarihsel Nedensellik.....	56
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	65
KAYNAKLAR	73
ÖZGEÇMİŞ	75

GİRİŞ

Tarih Felsefesi 20.yüzyılda çok uğraşılan bir alan olmasına rağmen tarih felsefesi yapılırken ne yapılması gerektiği; nereye bakılacağı; inceleme alanının (nesnesinin) ne olduğu ya da olacağı konusunda felsefeciler ve tarihçiler arasında tam bir anlaşma yok gibi görünüyor. Bununla beraber *Tarih* sözcüğünün iki anlamı vardır: Geçmiş olarak tarih (*res gestae*) ve geçmişin bir açıklaması olarak tarih (*historia rerum gestarum*). Felsefeye söylemek gerekirse, ilkinde “Varlık Alanı olarak Tarih”; ikincisine de “Bilgi Alanı olarak Tarih”, denir. Bilgi alanı olarak tarih, varlık alanı olarak tarihin üstüne bina edilir. Varlık alanı olarak tarihte olup bitenler saptanıp bunlar üzerine konuşulmaya başlandığında artık bilgi alanı olarak tarih söz konusudur. Şu halde tarih bilgisinin hakkında olduğu nesnelere, varlık alanı olarak tarihin içerisinde. Eş deyişle, tarih sözcüğü tarih “bilimine” göndermede bulunduğu *yazılmış tarih*; geçmişte yaşanmış, olmuş bitmiş olaylara ve insan etkinliklerine göndermede bulunduğu ise *yaşanmış tarih* kastedilir. Tarihin babası Herodotus tarihten; yapılmış edilmiş şeyler ve bunların bilgisini anlar. Herodotus tarih çalışmasında yapılan savaşların ve gerçekleşen büyük olayların sebeplerini ve sonuçlarını işin içine söylenceleri katmadan aktarmayı amaçlar. İşte bu ikili ayrım; “olmuş bitmiş şeyler” ve “bunların üzerine bilgi ortaya konması” günümüze dek gelecektir. İmdi, ‘Tarih Felsefesi’ terimini ilk kullanan düşünür Voltaire’dir. David Hume’un *İngiltere Tarihi* adlı eseri üzerine bir yazı kaleme aldığında, bu terimi ilk defa dile getirir. Onun tarih felsefesinden anladığı ise tarihin akli bir biçimde ele alınıp yazılmasıdır; sonuçta, nasıl tarih yazılması gerektiğine; nasıl tarih bilimi yapılması gerektiğine tarih felsefesi denir.

Bu bağlamda tarih felsefesi genellikle şu soru (n) lara yanıtlar ve çözümler getirme işine girişir:

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Tarihin gidişinde bir örüntü ya da kalıp var mıdır? Bu soruya verilen belli başlı yanıtlardan birisi, tarihin *döngüsel* bir yol izlediğidir. Eskiçağ¹ ve Stoa felsefelerinde öne sürülen bu *döngüsel tarih anlayışına* göre, insanlık kimi aşamalardan geçip en yüksek noktalara ulaşır ve tekrar geriye dönüş yapar. Ortaçağa gelindiğinde eskiçağın aksine *düz, çizgisel bir tarih anlayışı* egemen olur. Augustinus'un tarih görüşü bunun en iyi örneğidir. Tarih artık Adem ile Havva'dan başlayıp, tanrısal mahkemeye bitecek olan bir defalık süreçtir; eş deyişle, tarihin kendisine yöneldiği bir erek ya da hedef vardır. Batıda tarih felsefesinin kendisiyle başladığı teslim edilen özellikle Giambattista Vico ve başka bazı düşünürler, döngüsel ve çizgisel tarih anlayışlarını harmanlayarak, *sarmallar (spiraller) halinde yol alan bir tarih anlayışı* getirmişlerdir. Buna göre, tarihte bir takım tekrarlar olsa da belli bir amaca yönelik ilerlemeler de görülür (Nash, Volume I, 1969, ss. xv-xvi).

Tarihin işleyişi (mekaniği) nedir? Bazı tarih felsefecileri tarihin gidişatındaki örüntüye işaret eden görüşlerle yetinmezler ve tarihteki değişimlerin ve/ya değişikliklerin nasıl gerçekleştiğine de açıklamalar getirme işine girişirler. Bunlar arasında A. Toynbee'nin “meydan okuma” ve “yanıt verme” formülasyonu ve O. Spengler'in her kültürün bünyesinde *doğma, büyüme ve ölme* gibi biyolojik olgular taşıdığı görüşü, sayılabilir (Nash, Volume I, 1969, s. xvi).

Tarihin amacı ve/ya değeri nedir? Örneğin bu soruya R.G. Collingwood'un verdiği yanıt şöyledir: Tarihin değeri bize insanın ne yaptığını ve dolayısıyla insanın ne olduğunu öğretmesidir (Collingwood, 1990, s. 29).

Doğa bilimlerinin tarihle ilişkisi nedir? Doğa bilimlerinin yöntemleri tarih alanına uygulanabilir mi? Yoksa Wilhelm Dilthey'in Tin (tarih) Bilimleri olarak adlandırdığı konu alanları farklı başka yöntemlere mi bel bağlarlar? (Nash, Volume II, 1969, s. xii).

Tarihçi geçmişi nasıl kavrar ve açıklar? Doğa bilimcisi açıklanan fenomeni daha genel yasalar altında kapsayarak açıklar. Tarihçi aynı yöntemi işe

---

¹ Bu noktada belirtmekte yarar var; Aristoteles tarihi edebi bir tür olarak şiirin altına yerleştirir. Şiir genel olanı, tarih tekil olanı ele aldığı için şiirdeki felsefi içerik tarihte yoktur. Tarihçi daha çok gerçekten olanı, ozansa olabilir olanı anlatır. Bundan ötürü, şiir tarih yapıtına oranla daha felsefi olduğu gibi daha üstün olarak da değerlendirilebilir.

koşmalı mıdır? Yoksa tarihçinin konu alanı doğası gereği “kapsayıcı yasa modeli” ile açıklamaya elverişli değil midir? Doğa bilimlerinde kullanılan araştırma yöntemi ile tarihçinin araştırma yöntemi arasında önemli bir fark var mıdır? Eş deyişle, tarihçinin olguları birbiriyle ilişkilendirmesi ile; doğa bilimcisinin olguları birbirine bağlama rasyonalitesi bir ve aynı mıdır? (Nash, Volume II, 1969, s. xii).

Tarihçi hatta tarih bilgisi nesnel olabilir mi? Tarihçiler olguların pasif gözlemcileri değildir, zira tarihçinin kaynakları yorumlaması, kanıtları değerlendirmesi ve olgularını seçmesi gerekir. Ayrıca tarihçi bir anlamda keşiften daha çok geçmişi yeniden kurma işine girer. Gelgelelim tarihçi eğitiminden ve kişilik özelliklerinden kaynaklanan pek çok peşin hüküm ve önbilgilerden azade değildir; bu nedenle geçmiş hakkındaki değerlendirmesi ve yorumunda tarihçinin değer yargılarının etkisi hep görülecektir. Bu durumda tarihçinin ortaya koyduğu bilginin epistemik değeri ne olacaktır? (Nash, Volume II, 1969, s. xii).

Geçmişteki olayların bilgisi bu olayların nedenlerinin bilgisini de içerir. Şu halde tarihte bir olayın nedenini oluşturan şey nedir? Eş deyişle, tarihte neden kavramı ne anlama gelir? Fizikteki neden kavramı ile tarihteki neden kavramı aynı anlamda mı kullanılır? İnsan eğilimleri, tutkuları, inançları, duyguları ve motifleri tarihi ne şekilde etkiler? (Nash, Volume II, 1969, s. xii).

Bir başka açıdan bakıldıkta, Tarih felsefesi; eleştirel ve spekülative (metafizik) tarih felsefeleri olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

Eleştirel tarih felsefesi bilim felsefesini andırır. Bilimsel keşif ve geçmişteki insan eylemleri olarak değerlendirilen, tarihin içerisine, yani tarih yazımına doğru felsefi bir soruşturmadır. Bu tür konulara tarihi sorgulamaları, tarihsel gerçeğin doğası ve bunu elde etmenin olasılığı, tarihsel açıklamanın doğası gibi diğer sorgulama şekilleriyle ilişkili olarak yaklaşır (Donagan, 1965, s. 1).

Diğer yandan, metafizik veya spekülative tarih felsefesi, Leibniz’in “felsefi tanrıbilim” olarak adlandırdığı gibi metafiziksel sorgulama türü, geçmiş insan eylemlerinin bir bütünü olarak değerlendirilen tarihin amacını ve anlamını belirlemeye çalışır. Bazı spekülative tarih filozofları, bunun anlamını ve amacını gelecekte ulaşılabilecek bir amaç şeklinde (örneğin, Marx’ın benimsediği gibi sınıfsız bir toplum), veya içerisinde tespit ettikleri iddiasında buldukları bir model içerisinde (örneğin, A. Comte ve J.S. Mill’in benimsediği gibi, gerek tinsel

gerekse maddi olarak sürekli ilerleme; veya Vico'nun benimsediği gibi, döngüsel hareket) tasarlarlar; diğerleri ise tarihin anlam ve amacının tamamen zamanın dışında, Son Hesap Gününde veya bu hayatta “zamansızlıkla zamanın kesişim noktasında” tercih yapılarak girilen bir sonsuzluk içerisinde yattığı görüşünü sürdürürler. Diğerleri ise buna, tarihin bir anlama ve amaca sahip olduğunu belirten bir yanılsama gözüyle bakar (Donagan, 1965, s. 1).

Hristiyan Kilisesi'nin rahipleri, taraftar bulmada hiçbir zaman başarısız olmayan tarihin spekülâtif yorumunu vaaz ederler. Her bir insan hayatının amacının, elbette kutsal bir lütufla, Tanrı ile uygun bir ilişki kurmak olduğunu düşünmüşlerdir. Bu bakış açısına göre, tarih Tanrı'nın insanoğlu ile gerçekleştirdiği ilişkilerin bir tür kayıdır ve tarihin merkezinde İsa – onun vücut bulması, tutkusu ve yeniden dünyaya gönderilmesi – yer almaktadır. İsa'dan önce tarih, bütün insanların ilk günahının dayandırılabilceği Adem'in dünyaya indirilmesiyle başlar. Âdem'den İsa'ya tarih, insanoğlunun ikinci Âdem addedilen İsa aracılığıyla kurtuluşa hazırlanmasıdır. Aziz Augustinus bu hazırlığı beş döneme veya çağa ayırmaktadır: Âdem'den Nuh Tufanına; tufandan İbrahim'e; İbrahim'den Davut'a; Davut'tan Babil kuşatmasına ve kuşatmadan İsa'nın doğumuna. Şimdi ise “şu an akıp giden”, nesillerin sayısı ile ölçülmesi mümkün olmayan altıncı çağdayız, zira şöyle denmektedir: ‘Baba'nın kendi kuvvetinde kıldığı zamanı bilmek size göre bir şey değildir’. Aziz Augustinus'un “Sebt günümüz” olarak adlandırdığı yedinci çağ yahut da milenyum çağı bu altıncı çağı takip edecektir ve “gece değil, ama sekizinci ve sonsuz günde, Tanrı'nın hesap gününde sona erecektir. Sonu olmayan bir sonda olacak olan budur” (Donagan, 1965, ss. 1-2).

Bu yüzden, tarihin izlediği tüm yol Tanrı'dan gelmektedir. “Kendi takdiri ve sınırsız gücüyle herkese kendi kısmetini dağıtan Tanrı sadece iyiden değil şerden de fevkalade istifade edebilir”. Oysa Kilise'nin diğer rahipleri gibi, Aziz Augustinus, bir şekilde duyurmak zorunda kaldığı ilahi takdiri açıklama riskine girmez. Zira her insan eyleminin özgür şekilde belirlendiğine dair inancında hiçbir zaman tereddüt etmemiştir. “Her şey öyle bir düzen içinde meydana getirilir ki ne gelecekteki bir olay Tanrı'nın öngörüsünden kaçır ne de Onun öngörüsü herhangi bir kimseyi günaha iter.” (Donagan, 1965, s. 2).

Genel hatlar dışında, Aziz Augustinus, kutsal ilahi takdir taslağının bize bahşedildiğini düşünmemektedir; kendisi Tanrı'nın neyi bize indirmedini

bildiğini söylemenin son derece cüretini aşan bir beyan olacağını düşünmektedir. Aziz Paul'un şu açıklamasını takdir etmektedir: "Tahminleri ne kadar da gizli ve izlediği yollar ne kadar da keşfedilmekten uzak." Günümüzde, Hristiyanlar kötülerin niçin sıklıkla gelişme gösterdiğini ve iyilerin ise üzgün olduklarını bilemediklerinden, "ister iyi ister kötü olsun iyilere ve kötülere ayırım kayıtsızca bağlananlar gibi ucuz şeyleri elde tutmayı ve sadece iyi insanlara bahşedilen iyi şeylere imrenmeyi öğrenmek bizim için hayırlı olacaktır." Bizim tesellimiz, Kıyamet Gününde, bizler sadece "Tanrı'nın bütün hükümlerinin adaletini tanımakla" kalmayacak, aynı zamanda "hangi adaletle günümüzde Tanrı'nın haklı hükümlerinin pek çoğunun yahut da hemen hepsinin insan duyusunun veya sezgisinin dikkatlice incelenmesine karşı geldiğini anlayacağız." (Donagan, 1965, s. 2).

Aziz Paul, Hristiyanları, tarihsel olayları kutsal hükümler olarak yüzeysel bir şekilde yorumlamaktan alıkoymuş; Aziz Augustinus şu beyanda bulunmaktan çekinmemiştir "bu koca zaman yahut bu dünya devri mistik bir şekilde iki devlet" olarak adlandırılan şeyin ömrüdür. İnsan ırkı, insana göre yaşayanlar (yeryüzü devleti) ve Tanrı'ya göre yaşayanlar (gökyüzü devleti veya Tanrı devleti) şeklinde ikiye ayrılabilir. Gökyüzü devletinin vatandaşları aynı zamanda içerisinde gerçek nesnelere, yani kanun ve düzenin, barış ve bereketin elde edilebilir olduğu yeryüzü devletinin vatandaşlarıdır. Fakat yeryüzü devletinin üyeleri "gökyüzü devletinin daha iyi şeylerini ihmal ederlerse, ve tek arzu edilen şeyler olduklarına inandıkları mevcut iyi şeylere ölçsüz bir şekilde gıpta ederlerse o zaman ıstırap ve yoksulluk bunun peşi sıra gelerek artar da artar". Bu nedenle, bazı durumlarda ilahi takdirle ilgili eylemlerin içyüzünü araştırmayı açıkça iddia etmese de Aziz Augustinus, her türlü dünyevi toplumu yok eden iç ve dış çekişmeler için genel bir açıklama ortaya koymuştur. Gökyüzü devletinin hemşerileri ilk sadakatlerini bu devlete borçlu olmadıkça yeryüzü devleti kendi içinde bölünür (Donagan, 1965, s. 3).

Bir filozof, şu sorudan kaçamaz: Aziz Augustinus'un mükemmelleştirdiği geleneksel Hristiyan tarih felsefesi doğru mudur? Tarih, Aziz Augustinus'un inandığı gibi "evrensel, ilahi takdire bağlı, vahiysel ve dönemsel" midir? Aziz Augustinus'un buna inanma nedenleri nelerdir? (Donagan, 1965, s. 3).

Ne Aziz Augustinus ne de başka bir Kilise rahibi tarih çalışarak bu tarih felsefesine eriştiklerini ileri sürmemektedir. Kendilerine çekici gelen tarihçilerin

yazdıkları değil, kutsal metinlerdi ve kutsal metinleri teologlar olarak okudular. Hakikatin kaynağından geldiği için kutsal metinlerdeki her şeyin doğru olduğuna inandıklarından kutsal metinlerdeki meseleleri ilahiyatçıların yorumlarıyla alakalı meseleler olarak gördüler. Aziz Augustinus'un "Tanrı Devleti" adlı eserinde temel olan hiçbir şey, kendisinin tarihsel delil olarak kabul ettiği hiçbir inanca dayanmaz. Aziz Augustinus'un Roma'nın kurucusu Romulus'un Kabil gibi bir kardeş katili olduğuna dair düşünceyi Romalı tarihçilerden aldığı doğrudur; fakat kendisinin sahip olduğu tarih felsefesi, Romulus ve Remus hakkındaki hikâyenin bir efsaneden ibaret olduğunun keşfedilmesiyle tehlikeye girmemiştir. Habil ve Kabil ile ilgili hikâyenin bir efsaneden ibaret olduğunun keşfedilmesi farklı bir meseledir, zira Aziz Augustinus'un kutsal metinlerin kullanımı hakkındaki varsayımlarına yönelik soru işaretleri doğuracaktır (Donagan, 1965, s. 3).

Günümüzde Hristiyanların büyük kısmı kutsal metinlerin efsanevi unsurlar içerdiğini ve bunların yazarlarının inanç meselelerinde kutsal bir ilham almalarına rağmen, hem tarih yazımında hem de doğa bilimleri anlamında buldukları devirlerin insanı olarak kaldıklarını kabul eder. Bu Hristiyanlar, Hristiyan tarih felsefecilerinin Kilise Rahiplerinin dillendirdikleri modası geçmiş klişelere dayalı temel Hristiyan yorumlarından artık kurtulmaları gerektiğini düşünmektedir. Herbert Butterfield'in belirttiği gibi, Aziz Augustinus'un çalışması bu "efsanelerden arındırma" yaklaşımından önemli ölçüde sağ kurtulmayı başarmıştır. Butterfield, şöyle bir tespit ortaya koyduğunda; "İlahi takdirin yöntemleri üzerinde çalıştığımızı hissedebiliriz, fakat İlahi takdirin varlığını ispatlayabildiğimizi söyleyemeyiz", ve "tarihte Hristiyanlığı temize çıkarma girişiminin kolaylıkla Hristiyanları haklı çıkarma çabasına dönüşebileceği" hakkında inananları uyardığında sadece Aziz Augustinus'u hatırlatmaktadır. Aziz Augustinus'un İncil'e dayalı dönemlere ayırma yaklaşımını terk etse de, vahye dayalı olarak tarihi İsa'nın vücut bulmasını bekleyen bölüme ve bundan önceki bölüme ayırmaya devam eder. Tanrı'nın gerçekte Nasıralı İsa şeklinde vücuda büründüğünden şüphe etmez. Bazı modern ilahiyatçıların bu konuda şüphe etmeye hazır olduğu doğrudur (Donagan, 1965, ss. 3-4).

Örneğin, Paul Tillich şöyle yazmıştır:

1911 yılında... Hristiyan doktrininin nasıl anlaşılması gerektiği, tarihsel İsa'nın var olmayışının tarihsel olarak muhtemel olup olmadığı hakkındaki bir soru ortaya atarak cevaplamaya çalıştım. Günümüzde bile, ödün vermek pahasına

bu sorunun radikallığını devam ettiriyorum... Hristiyan inancının temeli tarihsel İsa değil, İncil'deki İsa'dır. İnsan düşünce ve eyleminin kıstası, tarihsel araştırmanın sürekli değişiklik arz eden ve yapay bir sonucu değil de kiliseye ait inanç ve insan tecrübesi içerisine kök salan bir İsa portresidir. Aziz Augustinus, Tillich'in, İncil'deki İsa portresinin tarihsel araştırmanın bir neticesi olduğunu reddetmesini alkışlayabilecekken, bir Hristiyan'ın İsa'nın bu portresinin tarihsel olarak doğru olduğunu onaylamaya davet edilemeyeceği hakkındaki Tillich'in çıkarımını kınayabilirdi (Donagan, 1965, s. 4).

Kutsal metinler ve tarih yazarlığının sonuçları arasındaki tutarsızlık olması olasılığı artık yaygın şekilde kabul edilmektedir. Fakat böylesi çelişkilerin, tarih yazımı bilimsel durumla ilgili bir iddiada bulunmadığı sürece hiç de sorun yaratmadığı çoğu zaman gözden yitirilir. Eğer Aziz Augustinus, Kutsal metinler ve bir Yunan veya Roman tarihçisi arasındaki çelişkiyle yüzleşmiş olsaydı, kendisi şüphesiz tarihçileri ciddiye almayı reddederdi. Hiçbir Yunanlı filozof tarihi bir bilim olarak değerlendirmemiştir: Aristoteles'in şu ifadesi kendisine has bir ifadedir: “şiiir, tarihten daha felsefi ve daha yücedir”. Descartes'ten yaptığımız şu alıntı, modern felsefenin babasının Yunanlılar kadar tarihçilerinin bilimsel olan her türlü şeyi meydana getirebileceklerini kabul etmeye biraz meyilli olduğunu göstermiştir. Felsefe tarihinde, Descartes Aziz Augustinus'u aşmaya çalışmamıştır. Descartes, şunları kaleme almıştır: “İlahiyatımızı onurlandırdım ve herkes kadar cennete ulaşma ilhamıyla dolup taşım, ama bizlere orada rehberlik eden ifşa edilmiş hakikatlerin zekâmızın biraz üstünde olduğunu öğrendiğimde bunları benim muhakeme kabiliyetimin acizliğine boyun eğdirmeye kalkışmamalıydım.” Buna kalkışan bir tarihçi olsaydı zaten dehşete düşerdi, zira tarihçi “tarihin en doğru şeklinde” bile olsa “muhafaza edilen şeylerin, gerçekte olduğu haliyle gösterilmediğini” düşünürdü (Donagan, 1965, ss. 4-5).

Günümüz tarih yazımının durumuna bakılırsa, Descartes'in şüphesizliği fazlasıyla haklı çıkmıştır. Eleştirisi ve doğa bilimlerindeki yöntem teorileri, tarihçileri kendi yöntemlerini geliştirme konusunda harekete geçirmiş ve cesaretlendirmiştir. On yedinci yüz yılın sonunda, Descartes'in çağında, tarihsel delil çeşitlerinin çok çeşitli kullanım yolları ortaya konmuştur: örneğin, eski yazı bilimi, paleografi, eski resmi belgeleri inceleme bilimi, madeni para bilimi ve mühür bilimi. Marc Bloch'un yazısında belirttiği gibi, “*Mabillon's De Re Diplomatica*” adlı eseri 1681 yılında yayımlandığında bu eser, “insanoğlunun tarihi için büyük bir çalışmaydı, böylelikle arşiv belgelerinin eleştirisi bariz şekilde

ortaya konmuştur”. Ancak, özel tarih bilimleri, tüm tarih bilimi için geçerli olan yöntemleri uygulamasına rağmen, Mabillon gibi tarihçiler bu bilimlerin ilkeleri üzerinde çalışmışlar, Descartes’in ve Bacon’un doğa bilimleri yöntemi hakkındaki değerlendirmeleriyle boy ölçüşebilecek tarihsel yöntem hakkında genel bir değerlendirmeyi göz ardı etmişlerdir. Giambattista Vico böyle bir değerlendirmeyi “*Principles of a New Science of the Nature of Nations*” (ilk baskı 1725, 2. Baskı 1730) adlı eserinde yayımladığında, bazıları bu esere hayranlık duyarken, eser bazıları tarafından anlaşılmamıştır. Kısaca adlandırıldığı haliyle, *Yeni Bilim*’in önemi, Michelet bu eseri 1827 yılında Fransızca ‘ya çevirene kadar Avrupa’da genel olarak anlaşılamamıştı (Donagan, 1965, ss. 5-6).

Üzerinde matematiksel fizik yöntemlerinin uygulanabildiği doğa dünyasının bilimsel çalışmaların en verimli unsurlarından biri olduğu şeklindeki Descartes’in öğretilerine karşı, Vico ancak insanoğlunun kendisinin yaptığı şeyi sadece kendisinin tam olarak bilebileceği ilkesini ortaya koymuştur. “Bunun üzerine her kim kafa yorarsa onun, filozofların tüm enerjilerini – Tanrı yarattığı için sadece onun bilebileceği – doğa hakkındaki çalışmalara aktarmış olmalarına ve – insanlar meydana getirdiğinden insanların hakkında bir şeyler bilmeyi umduğu – milletler dünyası ya da medeni dünya hakkındaki çalışmaları ihmal etmiş olmalarına hayret etmekten başka elinden bir şey gelmeyeceğini” yazmıştır (Donagan, 1965, ss. 3-4).

Yeni Bilim iki yöntemi bir araya getirmekteydi: “felsefi yöntem” ile “filolojik yöntem”. Vico bunların her birini tek başına yetersiz bulmuştur. Felsefi yöntemi, bir kimsenin burada ve şimdiki derin düşüncesine açık olan kendi aklındaki değişikliklere dair bilgisinden genel olarak insan aklı hakkında çıkarımlarda bulunmak olarak görmüştür. Tam aksine, filolojik yöntem, temel olarak tarih yazımıyla aynıdır. Bir “filolog”, insanların düşündükleri hakkındaki hipotezlerini, insanların, söz konusu insanların yaptıklarının, özellikle dillerinin, edebiyatının, kanunlarının ve geleneklerinin bu hipotezlere göre “doğrudan, kolaylıkla ve doğal bir şekilde” yorumlanıp yorumlanmayacağını sorgulayarak test eder. Örneğin, insanların uydurduğu mitolojileri, bu mitolojileri yaratanların “beşeri tarihi” şiirsel bir biçimde kayıt altına alan “doğuştan şairler” olduklarına dair varsayıma dayanarak anlamak mümkündür, Vico bu varsayımı ve bu mitolojileri çıkaran toplumların beşeri tarihleri hakkında çıkarımları “filoloji açısından” ispatlanmış şeyler olarak kabul etmiştir (Donagan, 1965, ss. 3-4).

İnsana göre doğal olan talepler silsilesiyle - önce ihtiyaç sonra fayda, ardından rahatlık, sonra keyif, sonrasında şatafat ve son olarak da çılgınca bir savurganlık - tarihsel gelişimin aşamalarına - “insanların doğası önce basittir, sonra sade, sonra tehlikesiz, sonra hassas ve en sonunda da ahlaksızcadır” – ait sıralama arasında bir paralellik kurarken Vico felsefî yönteminin en bilindik kullanımını gerçekleştirir. Kendilerini bireylerde gösterdikçe “insan ihtiyaçlarının veya sosyal hayatın faydalarının” her millette aynı gelişim döngüsüne nasıl sebep olduğunu gösterirken Vico’yu izlemek büyüleyicidir. Fakat kendisi her ulusun aynı sırayı zikzaklar çizerek sırayla izlediğine inanırken, R.G. Collingwood’un belirttiği gibi sonuçta ortaya çıkan süreci “sabit aşamalardan oluşan döngüde hafif bir sapma” olarak görmemiştir; bunun “bir daire değil de bir sarmal olduğunu; tarihin kendisini hiçbir zaman tekrarlamadığını, ancak daha önce yapılan şeylerin yaptığı değişikliklerle yeniden geri döndüğünü” düşünmüştür. Ancak felsefî yöntem, her döngüde “sürekli aynı kalan şeyi” işler (Donagan, 1965, ss. 6-7).

Vico’ya göre felsefî yöntem hakikati verirken, filolojik yöntem keskinlik için ihtiyaç duyulur. Geçmişte “filozofların yarısı kendi nedenselliklerine filologların yetkisine başvurarak keskinlik kazandırmadıkları için hata yapmışlardır”. Vico’nun *New Science* aracılığıyla kazandığını iddia ettiği zafer, bunun felsefî sonuçları filolojik ispatlarla doğruladığı ilk eser olmasıdır (Donagan, 1965, s. 7).

Sahip olduğu yeni yöntem kombinasyonlarıyla Vico, en sonunda yeni bir spekülâtif tarih felsefesini ortaya koyduğunu iddia etmiştir. Elbette bunu “ilahi takdirin mantıklı bir sivil teolojisi” adıyla adlandırmamıştır. Eğer her toplumun onun ortaya koyduğu gelişim kanunuyla belirlenen aşamalarından geçmesi gerekiyorsa onun da bir Hristiyan olarak “evrensel ve sonsuz düzen şekilleri” silsilesinin “insan ırkının bu yüce devletine” verildiğine dair ilahi takdirle bunun mümkün olduğunu çıkarsama hakkı vardır (Donagan, 1965, s. 7).

Vico’nun ilahi takdir teorisinin Augustinus’un teorisini aşmasını amaçladığını düşünmek hata olur. Kendisinin Aziz Augustinus’un ilahi takdirin cennet şehir için elinde tuttuğu şey hakkındaki akıl ötesi, beşeri olmayan ilahiyatını reddettiğini düşünmemiz için geçerli bir nedenimiz yoktur, öyle ki o, bir Katolik olarak bunu kabul etmek üzere yetiştirilmiştir. Aziz Augustinus terminolojisinde, rasyonel yani vahiyle iletilmemiş şeyi, dünyevi şehrin ilahi takdirle ilgili teorisini sunmaktaydı. Bununla ilgili olarak vahyin

yönlendirmesinden mahrum kalan Aziz Augustinus saygılı ve sağduyulu bir şekilde sessiz kalmıştır (Donagan, 1965, s. 7).

Vico'nun eleştirel tarih felsefesindeki başarısı, türünün en iyisiydi. İnsanoğlunun ne yaptığı, insanoğlunun neyi bilmeyi umduğu hakkındaki ilkesi modern bilimsel tarih yazımının temelidir. Bu ilke, evvela tarihçilerin neyi çalıştığını, yani geçmiş insan eylemlerinden geriye kalan şeyleri açıklar. İkinci olarak, bariz şekilde amacını belirtmektedir: insan düşüncesini kendi kendine olabileceğinden farklı olsa da yeniden eski haline toparlamak ve böylece geçmişte yapılanlardan geriye kalanları koruyabilmektir (Donagan, 1965, s. 8).

Vico, sadece tarihsel yöntemle ilgili daha küçük ilkelerden meydana gelen bir yığından bahsetmekle kalmamıştır, mesela “birbirini tanımayan bütün insanların arasında yeşeren tek tip fikirlerin ortak bir zemini olması gerektiğine dair” bir ilke. Vico kendi temel ilkesinde sadece dikkatli şahitlerin güvenilir şahitliğinin değil, aynı zamanda geçmişteki insan eylemlerinden arta kalan her şeyin muhtemel bir tarihi kanıt olduğunu dile getirmiştir. Tuhaf görünen mitolojiler ve popüler gelenekler göründükleri şekilde değerlendirilirse, yetkin bir tarihçiden, bunları yaratan insanların düşünceleri hakkında birçok şey saklayabilirler. Vico, erken Roma dönemiyle ilgili yeniden yapılanma çalışmalarında, böyle bir delili gayet zeki bir şekilde kullanmış ve birçok durumda, modern araştırmalar elde ettiği sonuçları doğrulamıştır. Vico'nun on yedinci yüzyıldaki izleyicileri, sahte bir belge size kendi sözde yazarı hakkında hiçbir şey söylemezken, sahte kullanıcı hakkında birçok şey söylediğini göstererek uygulamada kendisini kısmen öngörebilmiştir (Donagan, 1965, s. 8).

Yine de Vico'nun eleştirel tarih felsefesinin tam anlamıyla tatmin edici olduğu söylenemez. Bu felsefenin en temel hatası, genel tarihsel gerçeklerle ilgili saf “felsefi” ispatlarının mümkün olduğuna dair Vico'nun öğretisidir. Bu hata, Newton'un ortaya çıkardığı, ama Vico'nun döneminde genel olarak algılanmayan Descartes'in fizik metodolojisindeki yanlış hatırlatır. Fizikteki nedenlerin keşifleri hakkında, Descartes şunu beyan etmiştir: “kendi kendilerini ispatladıklarını düşündüklerimiz gibi eğer sadece kullandığımız ilkeleri kullanırsak, eğer bunlardan matematiksel çıkarım dışında herhangi bir çıkarımda bulunmazsak, eğer bu çıkarımlar tüm doğal olguyla doğru şekilde uyumluysa ve biz bu sonuçların asılsız olduğundan şüphe edersek, buna göre biz Tanrı'nın yanlış yaptığını söylemiş oluruz”. Descartes'in kendi kendini ispatlayan ilkeleri ve bunlardan elde

edilen matematiksel çıkarımları kullanması, Vico'nun "felsefi" ispatlarına benzemektedir (aynı olmamasına rağmen); ve tüm doğal olguyla olan uyumu kullanması, Vico'nun "filolojik" ispatlarına benzemektedir (Donagan, 1965, s. 8).

Kendileri arasında anlamlandırıldığında Vico'nun felsefi ispatlarındaki yanlışlar neydi? Bunlar, kabaca ikiye ayrılıyorlardı. Evlilik ve cenaze törenlerinin evrenselliği gibi ispatlar ilgili kavramlar hakkındaki değerlendirmelere bağlıdır: bunlar, tüm insan toplumlarının bu gelenekleri izlediklerini çünkü "insan" olmayan bir toplumun "vahşi" olduğunu göstermiştir (bu arada, "evlilik" ve "cenaze töreni" en geniş manalarıyla anlaşılmalıdır; örneğin, "cenaze töreni", Zerdüşterin, ölüleri kuleler üzerinde akbabalara sunma uygulamasını içerecek şekilde ele alınmalıdır) . Tam tersine, insan taleplerinin sıralaması gibi ispatlar, temel olarak kendi-kendini gözleme dayanmaktadır. Fakat bir insanın veya toplumun Vico'ya ait aşamalarından bir sonrakine geçmesi veya bir aşamayı kaçırmaması mümkün müdür? Hem sadece Vico'ya ait aşamaların mümkün olduğu kesin midir? Vico kendi prensibini yanlış uyguluyormuş gibi gözükmektedir. İnsanların, kendilerinin yapmış oldukları şeyleri öğrenmeyi ümit edebildiklerini söylemek bir şeydir; kendi düşüncesi üzerinde kafa yoran bir filozofun, yani sizlerin önceden bilemeyeceği bir şeyleri hiç kimsenin yapamayacağını varsaymak bambaşka bir şeydir (Donagan, 1965, ss. 8-9).

Vico'nun "ilahi takdirle ilgili rasyonel beşeri ilahiyatını" felsefe dışında ispatlamak mümkün değildir. Daha önce önerilen hipoteze göre, vahye başvurmaz ve Vico'nun belirli toplumlara ve zamanlara atfetmeyi tasarladığı filolojik ispatlar evrensel ve sonsuz hiçbir şey ortaya koyamaz (Donagan, 1965, s. 9). Aynen Descartes'e ait "apaçık ilkeler" parlak hipotezler olarak kabul görene dek fiziğin ilerlememesi gibi bu ilkeleri ispatlamanın tek yolu onların doğal olgularla uyumluluk ya da uyumsuzluk göstermesidir, bu nedenle tarih yazımı da Vico'nun "felsefi" ilkeleri parlak tarihsel hipotezler olarak kabul görene kadar ilerleyememiştir. Bu ilkelerin "filolojik" ilkeler olduklarının tek kanıtı onların tarihsel kanıtlarla olan uyumluluğu ya da uyumsuzluğudur. Bu bir kez kavrandığında tarihsel kanıtlar ile neyin uyumlu ya da uyumsuz olduğunu ve bir hipotezi kanıtlamak ya da çürütmek için nasıl kullanılabileceğini aydınlatma görevini Vico'nun yarım bıraktığı ortaya çıkmış olacaktır (Donagan, 1965, s. 9).

Yeni Bilim'in yayımlanmasından bir asır sonra, Vico hakkında çok az şey bilen veya hiçbir şey bilmeyen filozoflar, felsefi tarihe yönelik çalışmalara kafa

yormuşlardır; bunlar arasında Kant ve Hegel'e ait olan çalışmalar günümüzde en ilgi çekici olanlardır. Çalışmalarının spekülâtif kısmında, hem Kant ve Hegel belirli açıdan Vico'yu aşmış, ama eleştirel kısmında ona erişememişlerdir.

Hegel'in 1820'lerde verdiği ders notlarından derlenen *Tarih Felsefesi* adlı eseri, çalışmaları arasında en etkili ve en çok okunan eser olmuştur. Vico'nun aksine, Hegel "kendi kendine meydana getiren ideler alanını işgal eden" felsefeyi, "sahip olduğu verilere nispeten sıkıca bağlı olduğundan kendi karakterine bağlı kalan" tarih yazımıyla bütünleştirmenin kendi içerisinde çelişkili olduğunun farkındaydı. Ancak, Hegel çelişkinin gerçek olduğunu reddediyordu. Öte yandan felsefenin "İde" ve "Aklın Doğru, Sonsuz ve mutlak güçlü bir öz" olduğunu ve "kendisini Dünya'da sergileyebileceğini" ortaya koyabildiğini beyan etmiştir. Diğer yandan, tarih yazımının kendisinin onun tarih yorumunun "kuramsal" olarak değil de bir bütünüün özet bir değerlendirmesi olarak" gösterdiğini ileri sürmüştür. Hegelci ilkelere göre felsefe ve tarih yazımının sonuçlarının birbirine tutarlı olması beklenirdi, zira "dünyaya rasyonel bir şekilde bakan Hegel'e göre dünya, bunun karşılığında rasyonel bir bakış açısı ortaya koymaktadır" (Donagan, 1965, s. 10).

Tarihin Hegel'e sunduğu rasyonel bakış açısı Tanrı'dan gelmektedir. Evrensel tarih, Tine ait alana (Geist) aittir ve Tin, kendi kendine yeten bir varlık olduğundan esasen özgürdür. Bu yüzden tarih, bilginin kendini geliştirme sürecindeki Tin olarak, insanoğlunun özgürlük bilgisini geliştirme hikâyesidir. İlahi takdirle gerçekleşen bu gelişim, şu dönemlerden meydana gelmiştir: ilk olarak doğu dünyasında, tek bir kimsenin, hükümdarın özgür olduğu, ama başka bir kimsenin o kadar özgür olmadığı kabul edilmiştir; ikinci olarak, Yunanlılar ve sonrasında Romalılar, farklı şekillerde, tek bir kimseden daha fazlasının özgür olduğunu, ancak herkesin de özgür olmadığını anlamışlardır, zira "mükemmel özgürlüklerini devam ettirmeleri kölelik kurumuyla iç içe geçmiştir"; son olarak, Germanik (Alman değil, Germanik) milletler, insanın insan olduğu için özgür olduğu düşüncesine varmışlardır. Peki, bilinçlenen insanın insan olarak özgürlüğü nedir? Bu özgürlük her insanın dilediğini yapması değildir (Hegel için, bu düpedüz "öznelliktir"), fakat "özel olanın rasyonel iradeyle bütünleşmesidir". Her insan, ait olduğu sosyo-politik bütün için ortak olan şeyi tanımalı, ona inanmalı ve onu istemelidir. Bu nedenle, "Kanun, Ahlak, Devlet ve bunların her biri tek başına Özgürlüğün gerçekleştirilmesi ve sağlanmasıdır" (Donagan, 1965, s. 10).

Hegel'e göre tin fikri, "gelişmemiş gizli bir öz" olduğundan, tarih içerisinde daha ileri bir unsur, bir isteklendirme gücü olmadan gerçekleştirilemezler. Hegel bu gücü, insanoğlunun ihtiyacı, içgüdü, eğilimleri ve tutkusu içerisinde bulmuştur. Bir birey olarak insan, çoğunlukla ilahi takdirin başardığı övülen amaçları izler. Julius Sezar gibi "kendi özel hedefleri Dünya-Tinin iradesi olan büyük meseleleri kapsayan dünyaca ünlü tarihi kişilikler bile kişisel hedeflerini izleyen deneyimli, kurnaz insanlardır". Bunlar aynı dönemde yaşayan insanlardan, "geliştirdikleri genel Fikir bilinciyle" değil, "gelişim için neyin uygun olduğu konusundaki şartlara yönelik bakış açılarıyla" farklılık gösterirler. Tüm tarihi gelişimde, Tin veya Akıl "arka planda dokunulmadan ve zarar görmeden durur"; "akıl hilesi" şeklinde adlandırılacak şeyle, "kendisi için işe yarayacak tutkuyu" yaratır. Kendi bireysel çıkarlarını kurnazca kullanarak Tinin başardığı amaçlar muhteşem olsalar da bireylerin çok az ilgisini çeker. Hegel'in ilahi takdir gerçekliğiyle ilgili inancı, tarihi "insanların mutluluklarının, devletlerin bilgeliğinin ve bireylerin erdemlerinin kurban edildikleri mezbaha tahtası" olarak görmesine engel olamamıştı (Donagan, 1965, ss. 10-11).

Öyle ya da böyle, Hegel'in takipçileri arasında en ünlüsü ve Aziz Augustinus' tan beri Batılı tarih felsefecilerinin en etkilisi Karl Marx'tı. Hegel'in hukuk ve siyasi ilişkiler temelinde sosyal alandaki çalışmalarına hayranlık duyan ve bireysel çıkarların tarihsel değişimin nihai motivasyon gücünü şekillendirdiği hakkındaki öğretisiyle hem fikir olan Marx, tarihin, "tinin özü" olarak bir "öz-bilince" dönüştürülerek son bulması gerektiği düşüncesini şaşırtıcı bulmuştur. [Hegel'in] Sivil toplum anatomisinin "siyasi ekonomi" (başka bir deyişle, ekonomi) içerisinde bulunacağına dair parlak hipotez, onun o ünlü materyalist tarih kavramını oluşturmasını sağlamıştır: "maddi hayatta üretim şekli, yaşamın sosyal, siyasi ve tinsel süreçlerinin genel karakterini belirler" (Donagan, 1965, s. 11).

En ilkel olanlar dışındaki tüm toplumlarda, Marx üretim şekli konusunun emeğin paylaşımı ve özel mülkiyet konularıyla ilişkili olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle, emek işçiye "yabancılaşmıştır": işçinin ortaya koyduğu ürünler kendisine ait değildir ve o sadece bir ihtiyacı gidermek amacıyla değil başka ihtiyaçları karşılamak maksadıyla uğraş gösterir. Yaygın üretimin şekli, emeğin yabancılaşma şeklini belirler ve bunun karşılığında bu da toplumdaki sınıfları ve onlar arasındaki ilişkileri, yani sosyal sistemi belirler. Yabancılaşmış emeğe dayalı her sosyal sistem, iki düşman sınıfa ayrılır: emeklerine yabancılaşanlar ve

yabancılaşan emeğe hâkim olanlar. Bu tür sistemler, emeği yabancılaştırma yollarındaki farklılıklara göre birbirlerinden ayrılırlar. Aynı kölelik gibi, feodal serflik ve ücretli iş de yabancılaşmanın farklı şekilleridir; bu sebepten dolayı, köle ve efendi, feodal sahip ve serf, “burjuva” işveren ve “proleter” ücretli işçi sınıf bölünmesinin farklı şekilleridir (Donagan, 1965, ss. 11-12).

Batı tarihinde Marx, antik, feodal ve modern burjuva dönemlerini, her dönemde hâkim olan sınıf ayrımı şekillerine göre birbirinden ayırmaktadır. Fakat herhangi bir dönemde yaygın sınıf ayrımı şekillerinden başka şekillerin de bulunabileceğini düşünmüştür. Antik dünyada, sınırlı seviyede feodalizm vardı, çünkü feodalizmin bağlı olduğu üretim şekli, sınırlı olsa da, farklı bir yaygın üretim şekliyle yan yana bulunmaktaydı. Benzer şekilde, feodal dünyada sınırlı derecede kapitalizm mevcuttu. Bir sosyal sistemden diğerine yönelik değişimler, hâkim bir üretim şeklinin yerini bir başkasının aldığı zaman meydana gelir. Marx bu süreci aşağıdaki gibi açıklamaktadır. “Gelişimlerinin belli bir aşamasında, bir toplumdaki maddi üretimin güçleri, daha öncesinde birlikte faaliyet gösterdikleri mülkiyet ilişkileriyle çatışma durumuna düşer. Üretim güçlerinin gelişme şekillerinden, bu ilişkiler kendi prangalarına dönüşürler. Sonrasında, sosyal devrim dönemi gelir. Ekonomik temeldeki değişimle beraber tüm o muazzam üstyapı daha çok ya da daha az hızlı bir şekilde dönüşüm geçirir (Donagan, 1965, s. 12).

Tarihçiler, dikkatlerini üretim şekilleri ve sosyal sistemler arasındaki ilişkilere çektiği ve bununla ilgili çok sayıda özgün ve verimli hipotezler ortaya attığı için Marx’a her zaman minnet borcu duymaktadırlar. Ancak Marx’ın kendisine göre bu başarılar o kadar da önemli değildir. Hristiyanlığın sunduğundan farklı olarak, ortaya koyduğu kurtuluş bu dünyadan etkilenecek olsa da onun tarih felsefesi aslında kahinedir. Bu zamana dek gerçekleşen tüm sosyal devrimlerde, bir sınıf diğerini yerinden ederken, bir sonraki sınıf sisteminde kendisi yok edilecektir. “Proletarya zafer kazanırsa bu zafer, proletaryanın toplumun mutlak şekli haline geleceği anlamına gelmez, zira proletarya ancak kendisini ve muhalifini yok ettiği takdirde başarılı olabilir. Böylece proletarya, kendisini şekillendiren karşıtıyla, yani “özel mülkiyetle” birlikte ortadan kaybolur. Bu devrim, “insan toplumunun tarih öncesi aşamasına” bir son verecektir (Donagan, 1965, s. 12).

Ne Hegel ne de Marx, Vico gibi, yeryüzü devletinde insanoğlunun elde edebileceği şeylere bir sınır koymayı göze almıştır. Hegel, geleceği tahmin etmeyi

tamamen reddetmiştir. Sadece “bilince erişilen noktayı” bilmek iddiasında bulunmuştur. Marx’ın sadece sosyal devrimi değil, aynı zamanda bunun ardından ortaya çıkacak olan toplumu da tahmin edebilmiştir; yine de Marx, burjuva toplumunun çökertilmesine yönelik maddi koşulların o toplumun kendi rahminde gelişimlerini tamamladığına inandığından bu tahminde bulunabilmiştir. Yaygın üretim şeklinin sosyal ilişkileri belirlediğine inandığı için hâlihazırda mevcut olan ve açıkça hâkim bir hal almış olan üretim türünün gerektirdiği sosyal ilişkilerle ilgili ifadeleri aratmayan tahminlerini ortaya koymuştur. Sınıf rekabeti ortadan kaldırıldığında, insan toplumuna ait tarih öncesi aşama sona erdiğinde insanoglunun ne yapacağını söylemeyi göze almamıştır (Donagan, 1965, ss. 12-13).

Vico gibi, tarihçilerin büyük kısmı tarihsel süreçlerin, bireyler arasındaki etkileşimle meydana geldiğini ve bu süreçlerin ancak bireylerin eylemleri ve düşüncelerine göre anlaşılabilirliğini düşünür. Kaçınılmaz şekilde, tarihçiler Hegel’inki gibi spekülâtif teorilere şüpheyle yaklaşma eğilimi gösterirler. Dolayısıyla, Leopold von Ranke muhtemelen on dokuzuncu yüzyılın en büyük tarihçilerinden biri olarak, Hegel’in Dünya Tininin, “yalanla da olsa eşyayı olduğu gibi ortaya çıkardığı ve kendi amaçları uğruna insanların arzularından istifade ettiği” hakkındaki öğretisinin geçersizliğini ilan etmiştir. Eğer bu öğreti doğruysa, “kendisini hala ilkel aşamada gören insanlığın en büyük parçasının” nasıl da aklın hilesinin dikkatinden kaçmayı başardığını görmek oldukça zordur. İnsanlığın herhangi bir parçasının bunu başardığını varsaymak Hegel’in şu açıklamasıyla ters düşer: “dünyada... [İde] ve onun yüceliği ile ihtişamı dışında hiçbir şey ifşa edilmez”. Hatta genel tarih hareketine dâhil olan halklar sisteminde bile (kabaca, Avrupa ve Amerika’dakiler) Ranke sürecin, teknoloji ve endüstri hariç tüm alanlarda sabit olduğunu reddetmiştir (Donagan, 1965, s. 13).

Benzer itirazlar, Hegel’in en büyük yorumcularından biri olan J.N. Findlay tarafından gündeme getirilmiştir. Yazısında ifade ettiği üzere, “Hegel’in ortaya koyduğu kurgu, disteleolojik ve yıkıcı faktörlerin mevcudiyetine zayıf bir ilgi gösterir. . . Bu kurgunun, bağımsız bir şekilde önemli olan tarihsel kültürlerin bir arada var olduklarını hiçbir şekilde kabul etmemesi ne kadar da acıdır”. “Hegel’in tarihi felsefi olarak yeniden yapılandırılmasındaki bariz taşralılığının, böyle bir yeniden yapılandırmanın değersiz olması gerektiği anlamına gelmeyeceğini” Findlay’in niçin belirttiğini anlayamıyorum. Hegel’in kendisi aynı Dünya Tininin çokça, bağımsız bir şekilde kendi kendini gerçekleştirebileceği önerisini

reddetmiştir. Findlay’ın “disteleolojik” güçlerin nihayetinde hâkim gelebileceğine dair itirafı, herhangi bir algılanabilir ilahi takdir tanrıbilimiyle açıkçası uyumlu değildir (Donagan, 1965, ss. 13-14).

Marx’ın spekülâtif tarih felsefesine yönelik tarih yazımıyla ilgili eleştiriler burada tekrar edilmeyi hak edecek kadar bilindik eleştirilerdir. Yaşamın sosyal, politik ve tinsel (entelektüel de dahil) süreçleri, maddi dünyada üretim tipinin belirlediği son imkanlar değildir: bunlar, onunla bağımsız bir şekilde etkileşime geçebilirler ve geçerler de. Aslında sosyal sınıflar, emeğin yabancılaşma şekliyle belirlenmez. Bu nedenle, Marx’ın bir sonraki sosyal devrimin emeğin yabancılaşmasına bir son verebileceği hakkındaki tahmini, yani günümüzde gerçekleşmesi son derece düşük bir olasılığa sahip olan bu tahmin gerçekleşse bile sınıf düşmanlığının ortadan kalkmasını gerekli kılmaz. “İnsan toplumuna ait tarih öncesi döneminin” sonu belirsiz bir şekilde ertelenmiştir (Donagan, 1965, s. 14).

Belirli tarih yazımıyla ilgili sonuçlar, tarihsel sürecin sergilediği davranış modeli hakkındaki spekülasyonları çürütmek için kullanılabilir; ancak bunlar, bazılarının kendisine uyum sağlayabilecek henüz hayal edilmemiş spekülâtif bir sisteme dönüşmesi olasılığını dışarıda bırakamaz (Donagan, 1965, s. 14).

Ranke, bu tür spekülâtif sistemlerin tamamını reddetmesini dini ve tarihi gerekçelere dayanarak haklı göstermiştir. “Her çağ Tanrı’ya yakındır ve bu çağın değeri, kendi varlıklarından ziyade, bu çağda çıkan şeylere bağlıdır” diye yazar Ranke. İnsan neslinin eğitimiyle ilgili kavram, kesin ifade etmek gerekirse, içerisinde belli bir doğruluk barındırır. Fakat Tanrıdan önce, tüm insanoğlu nesilleri aynı haklara sahiplerdi ve tarihçi meseleleri bu bağlamda görmelidir” (Donagan, 1965, ss. 14-15).

Ranke’nin tarih yazımını hayata geçirme şekli kendi dini inanışlarına uygun değildi; içinde “sadece tek bir halklar sisteminin” rol aldığı “genel bir tarihi hareketin” var olduğunu düşünmüştür. Yine de, Ranke’nin dini görüşünün tarih yazımı tecrübesinden tarihsel olarak daha sağlam bir zemine oturmuş olduğuna dair tarihçiler arasında bir laf yayılmaktadır. Her çağın Tanrı’ya yakın olduğuna dair öğretisi Tanrı’nın kendi iradesiyle tarihe müdahale ettiği şeklindeki Hristiyan açıklamasına değinmez. Örneğin, İsa’nın bedene bürünmesi konusunda, Vico’nun, Hegel’in ve Marx’ın girişimleri de dâhil olmak üzere, felsefi ve tarih yazımıyla alakalı yöntemlerin yardımıyla özel bir kutsal müdahale olmaksızın tarihin

gidişatının anlaşılabilir bir plan izlemiş olduğunu ve herhangi bir çağın öneminin söz konusu plandaki yerinde yattığını gözler önüne serme girişimlerinin tamamının köküne bir darbe indirir. Ranke'nin ilkelerine dayanarak tarihçiler, tarihçiler olarak, ilahi takdirin sırlarını çözüyormuş numarası yapmayabilirler ya da tarihin akışını karanlık ve aydınlık çağlara ayırmayabilir. Tarih yazımı kendi başına tanrı bilimini meşrulaştıramaz (Donagan, 1965, s. 15).

Ranke'nin döneminde tarih yazımı uygulamalı bir bilimsel bir faaliyet haline gelirken, tarih yazımı felsefesine dair uygun bir eleştirel yaklaşım ortaya çıkmamıştır. Bu dönemden itibaren doğa bilimlerinin yöntemleri oldukça gelişme kaydetmiş ve tarih yazımında doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin kullanılmasına yönelik girişimlerde bulunulması bizi şaşırtmamalıdır (Donagan, 1965, s. 15).

Doğa bilimlerinde bile, birbirinden iki ayrı tür inceleme yöntemi bulunmaktadır: bir olguya ait belirli bir yapının anlaşılmasını sağlayan genel kanunlarla ilgili incelemeler (örneğin, genetik kanunlarına yönelik incelemeler) ve geçmişte tam olarak neyin şimdiki zamandaki bazı olaylara neden olduğuyla alakalı incelemeler (örneğin insanların soyuna yönelik incelemeler). Genetik, K. Popper'in teorik veya genelleştirme bilimi olarak adlandırdığı şeydir: öncelikle genel kanunlarla ve ancak bunlardan sonra ikincil olarak bunların altına düşen belirli olaylarla ilgilenir. Diğer yandan, insanlığın soyuna yönelik yapılan bir incelemede, "tarihi" olarak nitelendirilebilir: belirli ilkel hayat şekillerinden günümüz insanına doğru uzanan belirli bir soy çizgisiyle ilgilenir ve ikincil olarak, bu soyun anlaşılmasını sağlayabilecek olan genetik kanunları da dâhil olmak üzere çeşitli kanunlarla ilgilenmektedir (Donagan, 1965, ss. 15-16).

Doğa bilimlerinde "tarihi" bir incelemenin alakalı bir teorik veya genelleştirme bilimi olmadan mümkün olmadığı gayet açıktır. Kendisine ait doğal seleksiyon kanunu ile daha sonra genetik bilimi haline alacak olan bilim içerisindeki çok sayıda hipotez olmadan, Darwin'in "Türlerin Kökeni" ya da "İnsanın Türeyişi" eserlerine başlaması imkânsızdı. Doğa bilimcinin mevcut olaydan geçmişe doğru çıkarımda bulunmasının tek yolu, mevcut bir olayın geçmişteki bir olaydan, ilgili kanunlarını bildiği bir süreç veya süreçler yoluyla doğduğunu varsaymaktır. Eğer Darwin'in insanoğlunun soyuyla ilgili sahip olduğu tek delil şimdikiyle aynıysa, görevi imkânsız hale gelebilirdi: Darwin aynı zamanda jeolojik olarak tarihleri tespit edilebilecek hayvan ve fosil kalıntılarına

ihtiyaç duyuyordu. Fakat bunun karşılığında jeolojik geçmiş, mevcut jeolojik durumun bildiğimiz jeolojik ve kimyasal kanunlar sayesinde ortaya çıktığı düşünülerek yeniden yapılandırılmıştır (Donagan, 1965, s. 16).

Tarihi doğa bilimlerinin bilimleri genelleştirmeyi gerektirdiği ikinci bir boyut söz konusudur. Eğer bir bilim insanı, geçmişteki belirli bir olaya karşı ilgi duyarsa, genellikle bunu açıklamaya çalışacaktır. Bir bilim insanının biyolojik soy çizgisini izlemesini sağlayan yöntem veya kayaların belirli bir bölgede birikme sıklığı açıklayıcıdır; zira, belirli bir biyolojik veya jeolojik durum, o durumun öncellerini ve bu öncellerden meydana gelen süreçlerle ilgili kanunları tanımladığımızda ve bu kanunlara göre bunun nasıl ortaya çıktığını gözler önüne serdiğinizde açıklığa kavuşur. Geçmiş doğa olaylarının açıklanmasında ve aynı zamanda onların incelenmesinde bilimlerin genelleştirilmesine ihtiyaç duyulur (Donagan, 1965, s. 16).

Bunun sonucu olarak, bir doğa bilimi yöntemcisi tarih yazımıyla karşı karşıya geldiğinde ondan sormasını beklediğiniz ilk soru şudur: tarih yazımı, hangi genelleştirme bilimlerine dayanıyor? Ayrıca, bu soru yanıtlanana kadar, muhtemelen tarih yazarlarının belirli bir tarihi olayın meydana gelmesi ve niçin meydana geldiği hakkındaki bilimsel bilgiye sahip olabileceklerini inkâr edecektir (Donagan, 1965, ss. 16-17).

“Mantık Sistemi” adlı ünlü eserinde John Stuart Mill, örnek bir vaka göstermiştir. Tarihsel yöntemle ilgili bölüm, Auguste Comte tarafından tasarlanmış, sosyal statik ve sosyal dinamik olmak üzere iki daldan mürekkep yeni genelleştirme bilimi sosyolojinin nasıl kurulacağı ve hayata geçirileceğiyle ilgilidir. İlk bakışta, Mill, sosyologların bilinen yüksek toplumsal ilerlemenin birkaç örnek vakasından elde edilen tümevarımcı genelleştirme yardımıyla hipotezlerini deneysel olarak edinmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tür genelleştirmeler zayıf bir tümevarımcı desteğe sahip olduklarından bunların sürekli psikolojik ve “etnolojik” kanunlara göre kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kanunları göz önünde bulundurduğumuzda sosyolojik hipotezimizin olası veya en azından mümkün olduğunu ortaya koyamazsak bunları ortaya koyarken gerçekten de dikkati olmalıyız (Donagan, 1965, s. 17).

Mill’in, tarih yazımının, psikoloji ve “etnoloji” tarafından sürekli olarak kontrol altında tutulan deneysel sosyoloji üzerinde temellenebileceği hakkındaki

teklifi şimdilerde bir merak konusudur. Sosyoloji, onun beklediği şekillerden farklı bir yol izlemiş; “etnolojinin” asılsız olduğu ispatlanmıştır. Mill’in genelleştirmeci bilimler hakkındaki düşünceleri de kendisinin takipçilerini tatmin etmemiştir. Hatta “tümevarımcı” mantığın mümkün olduğu ve doğa bilimlerinin tümevarımcı şekilde yerleşmiş inançlar üzerine kurulduğu konusunda Mill ile hem fikir olanlar, doğa bilimleri ile ilgilenen bilim insanlarının kendilerine has prosedürlerinin tümevarımcı olmadığına, aksine “hipotezden-türeyen” prosedürler olduğuna karşı koymazlar. Kendisini destekleyen delilleri toplayarak bir sonuca doğru dikkatlice ilerlemek yerine doğa bilimci, sahip olduğu gerçeklerin izin verdiği ölçüde göze çarpan hipotezlere yatırım yapar ve bunları hâlihazırda kurulmuş kabul edilen bilimsel sonuçlarla birlikte değerlendirerek bunlardan deneysel olarak kontrol edilmesi mümkün olan sonuçlar ortaya koyar. Bir hipotez, bu şekilde maruz kalabileceği deneysel testleri yerine getiriyorsa ve bundan daha anlaşılır ve daha basit bir hipotez bunları yerine getiremeyecekse bu hipotez oturmuş bir hipotez olarak kabul edilir (Donagan, 1965, s. 17).

Genelleştirici bilimlere ait metodolojideki bu iyileştirmeler, tarih yazımının birtakım genelleştirici bilimlere dayandırılması şeklindeki Mill’e ait öğretiyi pek çok tarihçiye iletmek hususunda başarı gösterememiştir. Comte ve Mill bunları kaleme aldığı birkaç tarihçinin kendi yöntemlerini savunmaya kalkıştığı doğrudur. Wilhelm Dilthey’in hayıflandığı gibi bu tarihçilerin bakış açıları, Comte ve Mill’e ait bakış açılarından “daha derin ve daha hayati” olmasına rağmen, “ne [metodolojik açıdan] sıkı temellere sahipti, ne de kendilerini açıklama gücüne sahiptiler” (Donagan, 1965, s. 18).

Bununla beraber, özellikle Almanya’da tarihçilerin durumu, yandaşları olmaksızın hiç de uzun vadeli değildi. Sadece Dilthey değil, aynı zamanda Windelband, Rickert, Simmel ve diğerleri tarihin bilimsel durumunu ve onun genelleştirici herhangi bir bilimden bağımsızlığını desteklemişlerdi. Windelband’ın “nomotetik” olan doğa bilimleri ile (yani, genelleştirici, kanun arayan) ve “idiyografik” (yani bireyleri tanımlayan ve kıyaslayan) tarihsel bilimler arasında kurduğu ayırım oldukça rağbet görmüştü. Dilthey’in çalışması, Profesör Hodges’in Dilthey’in kendisine degecek bir ifadede “bazı durumlarda pek de çekici olmayan edebi bir örtü” olarak tarif ettiği dağınık ve ukala bir tarza rağmen tanınmış çağdaşlarının çalışmasından çok daha iyi dayanmıştı (Donagan, 1965, s. 18).

Dilthey'e göre tarih yazımı, içerisinde insan aklının "kendisini nesnelleştirdiği" "çoğaltılmış yazı örneği kalıplarıyla" başlar. Bu nesnelleştirmeler sadece kurumlar, sanatlar, bilimler ve dinler değil, aynı zamanda fiziksel nesnelere de: "üzerinde ağaç dikili olan her metrekaşe, içerisinde sandalyelerin dizildiği bütün oda". Kendimiz hakkındaki bilgimiz de dahil olmak üzere neyin özellikle insan olduğuna dair bilgimizin tamamı aslında bu nesnelleştirmelere neden olan şaşırtıcı çeşitlikteki akli faaliyetlerimizin farkına varma gücümüze bağlıdır. Dilthey'e göre bu tür bir bilgi üç temele sahiptir: yaşanmış deneyime (Erlebnis), ifade ve anlama (Verstehen). Yaşadığımız tecrübe, kendimizi ifade etme, kendi akli faaliyetlerimizi nesnelleştirme tecrübesini de içerdiğinden, sadece kendi akli faaliyetlerimizle ilgili olanları değil, aynı zamanda öngörüyle diğerlerinininkiyle de ilgili nesnelleştirmeleri anlamamızı sağlar. Bir olguyu hâlihazırda bilinen kanunlar dâhilinde tasnif etmemizi gerektiren bir durum olan, bir olgunun doğa bilimiyle açıklanmasından farklı olarak böylesi bir kavrayış doğrudan bir kavrayıştır. Herhangi bir kanun bilgisi gerektirmez, çünkü bireysel bir nesne içerisinde nesnelleştirilen bireysel düşünce halidir. Kavrayışla her birimiz diğerlerinin yaşamlarını ve kendi geçmiş hayatımızı yeniden yaşarız. Böylesi bir yeniden yaşayış olmadan, insan hayatında, hatta kendi içimizde bir miras olarak taşıdığımız olasılıkları kavrayamayız (Donagan, 1965, ss. 18-19).

Dilthey'e göre tarih yazımının sonu, geçmişteki bireysel akli faaliyetlerin mülahaza edilmesidir. Böyle bir mülahazanın akli bir çıkarlar değil de, "Goethe'nin haklı olarak içinde tarihsel öngörünün en uygun meyvesini bulduğu hevesle, sempatiyle, cesaretle ilgili" bir çıkarla ilgili olduğunu düşünür. Böylece, kendi soyutlamaları için salt tekil açıklaması içerisinde sosyolojik teorilerin ve tarih felsefesinin yanlış olduğu sonucuna varmıştır. Bu nedenle, tarihle alakalı sosyolojik teorilerin ve felsefelerin – bunlar, tekil olan şeylerin tarif edilmesinde onların soyutlamalarıyla ilgili tek bir ham madde bulurlar – yanlış olduğu neticesine varmıştır. Bu tarz genel teorilerle ilgili ihtimalleri dışlamasa da Dilthey tarih yazımında bunların pek az kullanımlarının olduğunu üstüne basa basa reddetmiştir.

Dilthey'in çalışmasını tartışarak, bariz bir biçimde ondan etkilenen son dönem filozoflarından olan R.G. Collingwood, onun çalışmasının köklerine kadar giden bir soru sormuştur. Kabul etmeliyiz ki, "kavrama" yoluyla, siz geçmişte "yeniden canlandırırınız", peki bunu nereden bileceksiniz? Dilthey'in kendisi yaşanmış bir tecrübeye sahip olmanın onu tecrübe ettiğinizin farkında olmanızı

sağlamadığını, o tecrübeyi yeniden yaşamının onu yeniden yaşadığının farkında olmanızı sağlayamayacağını kabul etmiştir (Donagan, 1965, s. 19).

Collingwood'un sorusunu, ancak geçmişle alakalı oldukları ileri sürülen "yeniden canlandırmalara" yönelik bir test ortaya atarak yanıtlamak mümkündür. Tarih yazımı üzerine "*Tin Bilimlerine Giriş*" adlı ilk kitabında bile, Dilthey böyle bir teste ihtiyaç olduğunu kabul etmiş ve bunun geleceğin psikolojisinde bulunabileceğini söylemiştir. Ancak Dilthey'in öngördüğü psikoloji, biraz günümüzünkine benzerken, biraz da kendi döneminin psikolojisine benzemekteydi. Günümüzün davranışçı psikolojisi gibi bir doğa bilimi olmak zorunda değildi, bunun yerine betimleyici bir "tipoloji" veya çeşitli insan tipleri ve onların akli yapılarıyla ilgili bir teori olması gerekiyordu. Ayrıca, tarih yazımı gibi, anlama yöntemiyle (Verstehen) yapılandırılması gerekiyordu. Açıkçası, bu gerçekleşmeyecektir. Anlama yöntemiyle ulaşılan tarih yazımı sonuçlarının teyit edilmesi gerektiği doğruysa, benzer kuşkulu yöntemler aracılığıyla erişilen psikolojik sonuçlar da bunu gerçekleştiremeyecektir, zira bunların da bir o kadar doğrulamaya gereksinimleri vardır. Collingwood'un kendi sorusuna verdiği cevap tarih yazımındaki hipotez ("yeniden canlandırma" Collingwood'un çokça kullandığı bir ifadedir) ile doğrulama arasındaki keskin ayrıma dayanmaktaydı. Collingwood, bu cevabın Benedetto Croce tarafından öngörüldüğünü tamamen kabul etmiştir. Dilthey'in öngörü ve kavrayış metodu, Collingwood'un anladığı şekliyle, tarihçilerin geçmiş hakkında nasıl hipotez kurdukları ve kurdukları hipotezlerin doğası hakkında doğru bir değerlendirmeydi. Bu kavrayışın kanıtlar yerine hipotezler ortaya koyduğunu aslında bazı mantıkçı pozitivistler belirtmişlerdir; ancak onlar bu şekilde erişilen hipotezlerin genel değil de özel olduklarına dair hayati noktayı gözden kaçırmışlardır. Tarihçilerin hipotezlerini doğrulamak için daha başka bir bilimi harekete geçirmek yerine Collingwood, tarihçilerin bir asır boyunca kendi hipotezlerini doğa bilimcileri tarafından kullanılan yönteme benzer bir şekilde aynı hipotetik-tümevarımcı bir yöntemle kendi hipotezlerini doğrulamalarına karşı çıkmıştır. Bu, onun , oldukça yanlış bir şekilde "Bacon"cu olarak nitelendiği bir yöntemdir. Collingwood'a göre, beşeri bilimler ve doğa bilimleri arasındaki ayrım, bunların doğrulama yöntemlerinde değil doğrulama için kullandıkları hipotez çeşitlerindedir. Doğa bilimleriyle ilgili olanlar varsayılan genel kanunları içerir veya varsayar; beşeri bilimlerle ilgili olanlar bireysel ruhsal durumların yeniden yapılanmasını içerir veya öngörür ama genel kanunları tamamen ayrı tutar. Pek çok yöntem bilimci, bir hipotez öne

sürülen bir genel kanunu içermedikçe, gözlemlenebilir bir delille doğrulanabilecek veya çürütülebilecek sonuçların bundan çıkarılamayacağını kanıksamıştır (Donagan, 1965, ss. 19-20).

Collingwood'un bilimsel tarihin sabit yöntemleri hakkındaki savunmasına rağmen, Comte ve Mill'in genelleştirici bir bilime yahut da insanla ilgili bilimlere dayanan tarih yazımı ideali asla unutulmuş değildir. Bizim çağımızda, bu tarih yazımı ideali K. Popper ve C.G.Hempel tarafından inandırıcı bir şekilde savunulmuştur. Onların ikisi de Mill'in sosyolojinin psikoloji ve etolojiye dayandığı hakkındaki öğretisini reddederler. Hempel, Mill'in görüşünü daha bir radikalce değiştirmiştir. Mill, genelleştirici bilimlerin hepsinin "çıkarımsal-nomolojik" olduğunu düşünse de Hempel "tümevarımcı-olasılıklı" bilimlerin de aynı zamanda genelleştirici olduğunu düşünmektedir. Bunun kabul görmesi durumunda tarih yazımının tümevarımsal-nomolojik bilimlere dayanmadığının gösterilmesi, Comte ve Mill'in tarih yazımının genelleştirici bilimlere dayandığı hakkındaki görüşlerini çürütmeyecektir. Bununla beraber, Hempel daha da ileri gider. Tarihsel açıklamaların kesinlikle tümevarımcı-olasılıklı olmadığını, bunların aslında gelecekte erişilebilecek hakiki açıklamaların taslakları olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Gelecek zaferin hayallerini çürütmek oldukça zordur (Donagan, 1965, s. 21).

Hempel'in pozitivist ideali yeniden canlandırması ve yeniden yorumlaması kendine sürekli muhalif oluşturmuştur. Bunların en yetişmiş ve en kolay anlaşılana W.H. Dray olmuştur. Hempel'in Mill'den pek az memnun olduğu kadar Dray de Collingwood'tan pek az memnundu. Tarihçilerin, tarihsel öznelerin hareket etme sebepleriyle ilgilendikleri hakkındaki Collingwood'a ait öğretiyi neredeyse tamamen kabul eder, ancak tarih yazımının Baconcu olduğu hakkındaki Collingwood'un iddiasından da rahatsızdı. Tarihin beşeri bilimlerden biri olduğunu ileri sürüyordu ve tarihçileri bilim insanlarından çok eleştirmenlere benzetme eğilimi içerisindeydi (Donagan, 1965, s. 21).

Herhangi bir spekülatif tarih felsefesi, Dilthey ve Collingwood'un benimsediği türde bir eleştirel tarih felsefesinden türetilbilir mi? Bilimsel tarihin her türlü genelleştirici bilimden bağımsız olduğunu beyan ederek iç ya da dış herhangi bir koşuldaki ötürü gerçekleşen bireysel insani faaliyetlerin gerekliliğini reddetmişlerdir. Belirli bir durumda bir bireyin, "hatta dünya-tarihine mal olmuş bir bireyin" yapabileceği şey sınırlanmış ama önceden belirlenmemiştir.

Ayrıca, tarihteki her şey insan bireylerin etkileşiminden doğduğu için, bu bireylerden çok azı, yaptıklarına karşılık olarak diğerlerinin neler yapacağını, az çok da etkileşimin genel yapısını önceden görebilir, tarihin kaynağı da önceden belirlenmez. Hem ilerleme hem de gerileme mümkündür. Tarihin bir “anlamı” olacaksa şöyle olmalıdır: tarihte hiçbir şey, genellikle öngörülemeyen, bireylerin özgür tercihlerinin bir neticesi olmak dışında gerçekleşmez. Eğer tarih, insan neslinin kurban edildiği bir giyotinse, bunun sebebi bazı insanların ya da bütün insanların yaptıkları şeylerdir, kaçınılmaz olan maddi ihtiyaçlar veya Dünya Tininin kurnazlığı değildir (Donagan, 1965, s. 21-22).

Bu bağlamda, bu tezde ünlü düşünür Paul Weiss’in tarih ve tarih felsefesine ilişkin fikirleri ve görüşleri gözler önüne serilmeye çalışılacaktır çünkü bunlar onun genel felsefe görüşü içinde en çok unutulmuş ve göz ardı edilen bir yandır. Tezin birinci bölümünde Weiss’in genel olarak felsefe anlayışı ve tarih tasarımı ele alınacaktır; ikinci bölümde Weiss’in “yazılmış tarih” görüşü irdelenecektir; üçüncü bölümde Weiss’in “yaşanmış tarih” görüşleri incelenecektir ve sonuç bölümünde “tarih nedir?” sorusuna yanıt (lar) ararken, bir tarih felsefesi örneği olarak Paul Weiss’tan tarih hakkında öğrenebileceğimiz hala çok şey olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

2. PAUL WEISS'TA TARİH

19 Mayıs 1901 de doğan ve 5 Temmuz 2002 de hayatını kaybeden Paul Weiss, Amerika'lı bir filozoftur. *The Review of Metaphysics* ve *Metaphysical Society of America* 'nın kurucusudur. Yahudi bir ailede doğan ve diğer işçi sınıfı yahudi ailelerin de yaşağı Manhattan'ın Yorkville bölgesinde büyüyen Weiss, 77 nolu devlet okulunu bitirdikten sonra ticaret okuluna kaydolmuş ve burada öğrendiklerinin işine yaramayacağını düşünüp, annesinin de desteğiyle bu okulu bırakıp, çok değişik işlerde çalıştıktan sonra 1924 senesinde City College of New York'a kayıt olmuştur. Geceleri ücretsiz felsefe dersleri almış ve bu okulu 1927'de onur derecesiyle bitirip ardından hemen 1929 yılında doktorasını aldığı Harvard'a kayıt olmuştur. Harvard'da Étienne Gilson, William Ernest Hocking, C. I. Lewis, Ralph Barton Perry, ve Alfred North Whitehead ile çalışmıştır. *The Nature of Systems, Reality, Nature and Man, Man's Freedom, Modes of Being, Our Public Life, The World of Art* ve *Nine Basic Arts* gibi önemli eserler yayımlayan Paul Weiss'a göre, "Tarih felsefesi", tarih ve felsefenin bir harcıymış gibi görünmesine karşın salt tarih veya felsefeden daha zor bir meseleymiş gibi görünmektedir. Doğrusu, tarih felsefesi ikisinden de zor değildir; aslında, bilgi ve inanç sağlama hususunda her ikisinden daha beceriklidir, zira daha az araştırmaya rağmen salt felsefeden daha ampiriktir ve ayrıntılı ya da somut olmamasına karşın tarihe göre daha sistematiktir. Aslında, aşın içinde ne kadar su olması gerekiyorsa tarih felsefesinin de içinde o kadar tarih olması gerekmektedir. Tarihin sınırları–ve elbette onun başarılarının sınırları–tarih felsefesinin karakteristik sınırlarıyla karıştırılmamalıdır (Weiss, 1962, s.3).

Tarih felsefesinin amaçlarından biri tarihçilerin en iyi neyi yaptıklarını ve başardıklarını anlamaktır. Tarih felsefesi tarihçinin dürtülerini ve yöntemlerini araştırır ve tarihçinin eserinin değerine karar vermeye çalışır. Aynı zamanda, tarihçinin bahsettiği dünya hakkında bir şeyler söylemeye çabalar. Tarih felsefesi şu sorularla yüzleşir aslında: Geçmiş nasıl araştırabiliriz? Geçmiş için araştırmalıyız? Geçmiş hakkında doğru ya da yanlış şeyler konuşup konuşmadığımızı nasıl söyleyebiliriz? Tarih sürekli olarak yazılmak zorunda mıdır? Tarihte kanunlar var mıdır? Meydana gelen her bir şey tarihin bir parçası mıdır? Dünya tarihinin kendine has bir zamanı, alanı, gücü ya da nedenselliği var mıdır? İnsanın aynı zamanda hem tarihi hem de doğal bir varlık olması nasıl mümkündür? (Weiss, 1962, 4-5).

Tarihçi, tarihi geçmişi gerçekten bilebilir. Ayrıca, başka hiçbir kimse tarihi geçmişin hangi unsurları ihtiva ettiğini bilemez. Neyin gerçekleştiğini öğrenmemiz gerekiyorsa şayet o zaman tarihçileri araştırmalı ve onlar hakkında kararlara varmalıyız. Ancak, geçmiş, tarihinin olduğu gibi kabul ettiği ve onun yöntemleriyle tamamen kavranılamayacak olan bir varlıktır. Tarihinin aktardığı gerçeklikler tarihi olmayan güçler tarafından devam ettirilir. Bu güçler özellikle çeşitli bireylerde ya da gruplarda ve doğada, örnekse insanın bilinen mesleki hayatıyla ilintili olan evrensel varoluşunun bir kısmında bulunmaktadır. Dünya tarihi, insan gruplarının ya da onların temsilcilerinin doğanın güçlerinden bazılarının varlığını ya da eylemlerini açık bir şekilde dikkate aldıkları olaylar dizisini çevrelemektedir. Bu dünya birikim dünyasıdır, meydana gelen bir şey kendisinden sonra gelen şeyle ilişkilidir ve bu ilişkisini sürdürür (Weiss, 1962, s.5).

Tarihi bir dünyaya sahip olmak için insanlığın veya onun temsilcilerinin belirli bir zamanda doğa ya da onun temsilcilerine göre açık bir şekilde davranması gerekmektedir. İssız bir çölde oradan oraya savrulan kum taneleri zamana hapsolmuştur, fakat, insan ilişkilerinde henüz bir yer edinmemiş olduğundan dünya tarihinin bir parçası değildirler. Hissettiğim acı da geçicidir, ama bu acıya sessizce katlandığım müddetçe benim tarihi dünyanın bir parçası olacak kadar özel bir hal alır. Çocuklarımla konuştuğumda kelimelerim herkese açık hale gelir, ancak bunlar bir bireyin bireylere seslenen kelimeleridir. Bir diplomatın kendi ulusunu temsil etmesi gibi daha büyük bir dünyayı kendi çocuklarıma karşı temsil edebilirim, ama hep beraber herkesi kucaklayan tek bir ardışık düzenin bir parçası haline gelmedikçe tarihi bir dünyanın bir parçası haline gelemeyiz. Bir toplum, kurum, devlet, ulus, kalabalık, sürü ya da yığın çeşitli güçlerle aleni bir şekilde etkileşim içinde olan herkese açık bir gruptur. Bazen bu güçler başka gruplarda yerleşik olurken kimi zaman da bireylerde var olabilir; bu güçler çoğu zaman, tüm insanların karşısında durdukları gibi doğada sergilenirler. Bu gruplar insanlıktan ayrı tutulursa ve çeşitli gruplar ile doğanın iç içe geçmiş faaliyetleri karşısında birikime yönelik bir düzen olmaması halinde tarihi dünya var olamaz (Weiss, 1962, ss. 6-8).

2.1. Tarih ve Tarihçi

Tarihi dünya, nesnel tarihin dünyasıdır; bunun anlatısı da tarihtir. Tarih ve tarihi olan, nesnel tarih ve onun araştırılması ve anlatılması çoğu zaman bir arada gerçekleştirilir. Tarihin elbette tarihi bir anlamı olabilir; tarihe genel bir rol verilebilir ve tarihi varoluşun bir parçası olabilir. Daha sonrasında ise yazılı bazı tarihin konusu haline gelebilir. Hakkında yazıldığı üzere birinci tarihin iki rolü olacaktır; tarihi olan bir şeyler hakkında tarihi bir şeyler anlatacak ve ikinci tarihin bahsettiği tarihi varoluşun bir parçası olacaktır. Tarih, ancak olayları tarif etmeyi ve bunların kronolojisini tutmayı reddederek bunun yerine olayları yeniden değerlendirerek, açıklayarak, yeniden tasarlayarak, yeniden kurarak ve yorumlayarak olayın gerçekte ne olduğunu bizlere söyleyebilir. En açık, en doğru olmak, olayın ne olduğunu tam olarak söylemek için insanın sorgulamanın üzerine ışık tuttuğu yalın olguları üzerine giymesi gerekir. Bu yalın olgulara bir bağlam kazandırılmalı, güç verilmeli ve bunlar saptanan şartlar ve olası neticelerle alakalı olmalıdır. Tarihçiler aynı zamanda şimdiki zamanın geçmişin bir sonu olduğunu da bilirler. Şimdiki zaman içinde önemli hiçbir şey gerçekleşmese dahi bu doğrudur. Mesele açıktır, sürekli yanlış anlaşılır ya da görmezden gelinir ve büyük bir önem taşımaktadır. Tarihçi oldukça açık bir şekilde mevcut olan şeylerle yola koyulur. Bunu gerçekleştirmekten kaçınmaz. Verilerinin hepsi oradadır. Şimdiki zamandan başka bir zaman içerisinde gözlemleyemez, algılayamaz ve düşünemez. Şimdiki zaman, geçmişin bir sonu olduğundan ve önemli hiçbir şeyin gerçekleşmediği bir şimdiki zaman mümkün olabileceğinden geçmişi yanlış yorumlamaya ve geçmişin tamamının birbirine eşit derecede alakalı olduğunu düşünmeye meylederiz, işte bu temel üzerindeki parçalardan meydana gelen tek bir yığındır. Buna karşın, şimdiki zamanda önemli hiçbir şey gerçekleşebilecek olmasa da tarihçilere göre bazı parçalar öncüllerine yönelik bir arayışı teminat altına alarak her zaman orada diğerlerinin üzerinde durur. Şimdiki zaman, geçmişin sonudur ve geçmişte ve şimdiki zamanda aslında, tarihçiye göre, zirveler, vadiler, kırılma noktaları, ayrı sonlara yönelik onlarla alakalı başlangıçlar vardır (Weiss, 1962, s.9).

Tarihçi teleolojik fikirlidir, kısmen daha sonra ortaya çıkan şeylerle tanımlanan geçmişe bakan biridir tarihçi. Ayrıca onun yaklaşımı tarihi dünyanın var edilmesine de kısmen bir karşılık vermektedir. Tarihçinin araştırması gibi tarihi dünya kendinden önce gelen şeye bir değer, bir yön ve anlam kazandıran son bir sebep tarafından idare edilir. Bununla beraber, tarihçi, çok sayıda nesneye ve

olaya odaklandığı şimdiki zamanda (şimdiki zaman akıp gitmektedir) işe başladığında, tarihi dünya insanlığın tarihi bir rol edinme uğraşısıyla ilgili her bir varoluşa imkan sağlayan daimi ve kapsamlı bir son tarafından idare edilir. Tarihçi kronolojik olarak yazılarını kaleme almadan evvel teleolojik olarak düşünür, tarihi olan kronoloji içine konduğunda teleolojik olarak yönlendirilmiş olur. Her iki durumdaki teleolojik hareket çoğunlukla göz ardı edildiğinden ya da küçümsendiğinden gerçeğe bir an olsun dikkat edilmesi arzu edilir (Weiss, 1962, s.10).

Tarihçilerin davranışları, incelenmemiş tecrübelerin ve çıkarların bir işlevidir. Bir tarihçinin davranışı ayrıntıda bir diğerininkinden farklı olsa da ve farklı zamanlarda önemli konularda diğerininkinden farklı olabilse de tarihçinin bazı çok önemli olaylara ve değerlere yönelik ilgisini yansıtan, hepsinde ayırt edilen devamlı bir öz vardır. Mesela, bütün tarihçiler doğumun, evliliğin, ölümün önemine, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerindeki hızın farklılığına, barış, savaş, bolluk, kriz, rekabet, güç, zenginlik ve yoksulluk gibi olguların merkeziliğine dikkat kesilirler. Hepsi insanların korktuğunu ve umut ettiğini, hiçbir zaman iyi ya da tamamen kötü olmadıklarını, çeşitli dürtülerle harekete geçtiklerini, bazen bencil ve özgecil, beklenmedik zamanlarda hassas ve aptal olduklarını bilirler. İletişimi neyin yavaşlattığı, güvensizliği neyin beslediği, gücü neyin desteklediği hakkında biraz bilgi sahibidirler. Tarihçi, kendi toplumundaki diğer olgun insanların sahip olduğu akıl ve bilgi ile donanmış mantıklı bir insandır. En önemlisi, gerçekleşen şeylere sadece bir koşul olarak değil aynı zamanda onların ardından gelenler üzerinde etkili, bunlar içinde mevcut ve bunların biriktirdiği bir şeyler olarak bakar (Weiss, 1962, ss.11-12).

Günümüzde felsefi tarih çalışması, bilim ve tarihin her ikisinin birden, farklı teknikler ve usullerden istifade ederek bizlere aslında neyin doğru olduğunu söyleyen temel disiplinler olamayacağına dair bir inanç şeklideki büyük bir engelle karşılaşmaktadır. Günümüzde pek çok insan, tarihin de bilim kalıbına girmesini ya da tahmin ve fikirlerden meydana gelen bir yumaktan başka bir şey olmadığını kabul etmesini ısrarla ileri sürmektedir. Onların bakış açısı, Descartes'ın üç yüz yıl önce zorla ve ikna ederek ortaya koyduğu bakış açısıyla aşağı yukarı aynıdır. Matematikçilerin ve matematiksel bilimlerin çıkarımlarını kabul ederek ya da onların yöntemlerini takip ederek hakikatin doğasına karşı adil davranmanın çok yakınına geldiğimizi düşünmek konusunda onunla hemfikirdirler. Bazı düşünürler, özellikle Vico, Croce ve Collingwood, ancak

matematikte ya da bilimde ifade edilenlerin esas olduğuna ve başka şeylere indirgenemez olduğuna dair genel bir varsayımın haksız yapısını açık bir şekilde görmüşlerdir. Tarih, konu, mesele, usul, sınav ve sonuçlar açısından bilimden farklıdır. Ne bilim ne de tarih kaba gerçekliklerle ya da bunların tarifleriyle meşguldür. Hiçbiri ne salt varsayımlar dizisidir ne de vaka hakkında basit bir bilgidir. Her bilim, işlevi insanın olguların yapısını, birbirleriyle olan etkileşimini ve gerçekleşmesini anlamasını sağlayan hipotezler, yapılar, kanunlar ortaya koyar; her tarih ise mevcut kanıtlara kulak verir ve yorumlarını eleştirilene, sert ve güvenilir değerlendirmelere açar. Her ikisinin de konusu vakanın ne olduğuyula alakalıdır. Ancak, bilim, etkileşimleri biçimsel bir düzen içerisinde sergilenebilecek unsurların kullanılmasıyla vakayı anlamaya çalışırken tarih vakanın ortaya çıkmasına neden olan süreci takip ederek onu anlamının yollarını arar. Eşyanın tekrarlanabilir özelliklerine ilişkin bilimde bir vurgu mevcuttur ve tarihteki vurgu ise gerçekleşmiş olanlar ve bir kez gerçekleşebilecekler üzerindedir. Buradan hareketle, bilimin sadece kanunlarla ilgili olduğu ve tarihin ise yalnızca her bir olayla ilgili olduğu sonucuna varamayız. Bazen bilim de tek bir olaya bakar, bir novanın patlaması ya da nesli tükenmiş bazı türlerin evrimi gibi tekrarı olmayan olaylarla kendisini meşgul eder (Weiss, 1962, ss.23-25).

2.2. Tarihçi ve Bilim İnsanı

Bilimin konusu tarihindenden farklıdır. Bir bilim insanına göre konu, değişim sürecinde örneklenmiş olan faktörler, kanunlar ya da ilkelerken bir tarihçiye göre mesele gerçek sürecin neye benzediğini bilmektir. Biri bir sürecin devam ettirdiği bir kalıpla ilgiliyken diğeri bir kalıbı örneklendirebilecek bir süreçle ilgilidir. Aynı dönemle karşı karşıya geldiklerinde kendilerini bunun oldukça farklı taraflarıyla meşgul ederler. Bilim ve tarih, bir öbürünü ilgilendiren yanları idrak etmeyi sürdürmekle ilgilenseydi her ikisi de birbiriyle bağıntısı olan disiplinler olurdu. Ancak, tarihçi, mümkün olan en kısa zamanda yapıdan gerçek süreci değerlendirmeye yüz çevirirken bilim insanı mümkün olan en kısa zamanda süreçten yapıyı değerlendirmeye yüzünü çevirir. Tarihçi bir kanundan bahsederse sadece süreci katılaştırır ve genelleştirir. Bir bilim insanı bir tarih belirlese bu tarih soyut, geçici olmayan bir şimdiki zamana, artı ve eksi sayılardan meydana gelen bir diziyle ilgili sıfır noktasına yönlenmiştir.

Tarihçi, bir şeyin nereden nereye nasıl geldiğini görmek isterken, bilim insanı gerçekleşen süreç içerisinde geçerli olan ilkeleri öğrenmek ister. Bilim ve

tarih, biri yapılara diğeri de süreçlere odaklandığından, sadece farklı konularla ilgilenmekle kalmazlar, aynı zamanda kısmen farklı konulara sahip olduklarından farklı sorunlara da sahiptirler. Bilim insanının bilmek istediği şey eşyada hangi öğelerin var olduğu; bunların mantıksal olarak birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu; salt gözleme dayalı nesnelere bizlere sunmak için nasıl anlaşılacakları; tahmin edilebilir olaylar dizisi tarafından hangi genel kanunların ortaya konduğu ve bir insanın bir varlığı nasıl bir ötekine dönüştürebileceğidir. Bilim insanı, sadece birbirleriyle bağıntısı gündelik olarak dikkat edebileceğimiz nesnelere ve olayların çeşitliliğine bir açıklık getirecek olan biçimsel terimlerle tarif edilebilecek esasların peşindedir. Bilim insanı kendisini tekrar edilemeyen şeylerle ve bir sürecin hayati önem taşıyan hareketiyle meşgul etmez, bunların yerine sadece bu sürecin ortaya koyabileceği mantıkla meşgul olmaktadır (Weiss, 1962, s. 27).

Her iki disiplinin de yöntemleri farklıdır. Bununla beraber her ikisi de bulgulara dikkat eder ve çıkarımla ilgilenir (bazen araştırmayı yapan kişinin bulunduğu yerden ve zamandan uzak bir şekilde verilere ve sonuçlara ulaşırlar). Ayrıca, her ikisi de tahminde bulunur, riskleri göze alırlar, hipotezler öne sürerler, tasavvur ederler, bir şeyler ortaya koyarlar, ama bunları oldukça farklı hatlar üzerinde gerçekleştirirler. Bilim insanı, gözlemlerinin diğer bilim insanlarıyla birlikte kabul ettiği bir çerçeve içerisine sığmasına gayret gösterir. Bu çerçeve ise bilim insanının içine yerleştirdikleriyle kısmen değiştirilebilir. Onun yöntemi temel olarak soyutlayıcı ve analitiktir; gözlemleri, hipotezleri, çıkarımları ve tahminleri ise kesin, biçimsel, planlı bir açıklamaya ve gerekçeli tahminlere erişme arzusunun altında yer almaktadır. Buna karşın tarihçi ise kendi gözlemlerini, hipotezlerini, çıkarımlarını, tahminlerini ve varsayımlarını geçmişin doğasını yeniden ele geçirme arzusunun ve bir sürecin geçmişteki bir noktadan daha eski bir noktaya doğru olan hareketi kapsayan belirli bir yolun keşfedilmesinin altında tutar. Tarihçi de kendi gözlemlerini diğerleri tarafından kabul görmese de bir sürecin başlangıcının o sürecin sonucuna çevrilmesine mantıklı bir anlam verebilmesini sağlayan tek bir çerçeve içerisine sığdırır (Weiss, 1962, ss.28-33).

Bilim insanı, neyle yola koyulduğunu mantıklı bir şekilde gösterebilecek bir şeyin peşindeyken tarihçi onun varlığıyla ilgili olan şeyin peşindedir. Biri, eninde sonunda kavramdan veriye erişmeyi ümit ederek veriden kavrama, sonrasında da kavramdan kavrama varırken, diğeri bir zaman dilimi içinde neyin gerçekleştiğini görme gayreti içerisinde mevcut veriden geçmişteki önemli olaya

doğru hareket eder ve daha sonrasında bundan (genellikle geçmişteki olay dışında yolun sadece bir kısmına) geriye doğru gelir (Weiss, 1962, s.35).

Tarihçi, geçmişi yeniden keşfetmenin yollarını arar. Tarihi olan şeylerin seyrini renmeye çabalayarak somut, sağ duyuya ait olan, gözlemlenebilir şeylere dikkat kesilir. Tam tersine bilim insanı ise bir kalıbın peşindedir ve bazı olayların işaret ettiği, yerini belli ettiği ya da diğer anlaşılır özlerle ilişki kurmasına yardımcı olduğu anlaşılır bir öz olarak işlev göstermesine çabalar. Varsaydığı unsurları, kalıbın tahmin edilmesine müsaade etmediği ya da uyum sağlamadığı şeyleri bir kenara iterek bir kalıp içindeki birimler olarak ele almaya çalışır. Tarihçi, aynı noktada çakışan çıkarımlarda bulunma işine kendisini kaptırmıştır. Tarihinin açıklamaları tutarlı olmalı, mevcut verilere karşılık verebilmelidir ve onun geçmiş hakkında söyledikleri şeyler geçmiş hakkında gelecekte renebileceği şeyler tarafından haklı çıkarılmalıdır. Bilim insanı, dünyanın büyük ihtimalle daha sonrasında kanıtlayacağı bir açıklama isterken tarihçi hali hazırda gerçekleşmiş olanla ilgili bir açıklama ister. Tarihçi, çok sayıda araştırmacı hemfikir olduğunda gerçekleşen şeyi bilmek ister; bilim insanı ise olaylar varsayımlarla uyumlu olduğunda neyin doğru olduğunu bilmek ister. Bir tarihçinin bireysel çalıştığı ve bilim insanlarının yardımı hazır oldukları elbette doğrudur. Buna karşın, tarihçi bireysel olarak çalıştığında farklı pozisyonlara girerek sosyal bir rol üstlenir; bilim insanı işbirliği içinde çalıştığında ise herhangi bir kimsenin bile büyük ihtimalle keşfedebileceği, kullanabileceği ve renebileceği bir kalıp ortaya koyarak nötr bir pozisyon kazanır (Weiss, 1962, s. 36).

Bilim insanının ve tarihinin çalışmalarının neticesi de farklıdır. Biri gerçekleşecek şeylerin kontrolüne açık olan nötr bir dilde ifade edilebilir formüller ortaya koyarken ötekisi sadece aynı bakış açısına sahip bir kimse tarafından anlaşılabilecek olan gayri resmi bir dilde sosyolojik amaçlı bir anlatı ortaya koymaktadır. Biri, dünyanın neye benzediğini biçimlendirilmiş bir kılık içinde ifade ederken ve böylelikle gözlemlenmesi mümkün olan olaylardan bazılarının yapısını tahmin edebilmesine imkan verirken bir ötekisi şimdiki zamanda ve onunla alakalı olan geçmiş zamanda kök salmıştır ve akla yakın, mantıklı, istikrarlı fikirler işığında insanın ne olduğuna dair kavradıklarını bir düzene koyar ve geçmişin şimdiki zamanın içinde ve dışında koruma altına alındığı bir dünyada hareket ettiklerinde bunların hangi sonuçları ortaya çıkardığını söyler. Tarihçi, geçmişte şimdi üzerinde durduğu unsurların varlığına neyin katkıda bulunduğunu bilmek ister. Ona göre tarih sadece geçmişteki şimdiki zamandan ibaret değildir,

aynı zamanda o geçmiş zaman içinde daha sonra gelenleri açıklayan şeylerdir. Bilim açısından önemsiz ya da tesadüfi olan ne varsa, kendisinden sonra gelenlere yönelik öncül bir koşul olarak hareket ettiği zincir içinde bir birim rolü üstlenmesi sebebiyle de, tarihçinin ilgisini çekebilir. Tarihçi tesadüflerin ve diğer olayların öneminin farkındadır; daha sonra gelenlerin ışığında önemli olanlarla önemsiz olanları birbirinden ayıklar. Bir tarihçinin geçmiş hakkında, geçmişi yaşayanlardan daha çok şey bilebileceğini söylemek konusunda niçin haklı olduğumuzun sebeplerinden birisi de budur. Tarihçi çoğu zaman, gerçekleşmeyen sebepler harekete geçseydi nelerin gerçekleşmiş olabileceği hakkında yorumlar yaparak gerçeklerin tam tersine olan koşullardan faydalanır. Pascal'ın gözlemlediği üzere Cleopatra'nın burnu biraz kısa olsaydı dünyanın tarihi farklı olacaktı. Yahut da Toynbee'nin dediği gibi Augustinus'un görevi başarısızlıkla sonuçlansaydı Batı dünyası şimdi farklı bir dine sahip olacaktı (Weiss, 1962, ss. 37-39).

3. PAUL WEISS'TA YAZILMIŞ TARİH

Günümüzde felsefi tarih çalışması, bilim ve tarihin her ikisinin birden, farklı teknikler ve usullerden istifade ederek bizlere aslında neyin doğru olduğunu söyleyen temel disiplinler olamayacağına dair bir inanç şeklindeki büyük bir engelle karşılaşmaktadır. Pek çok insan, tarihin de bilim kalıbına girmesini ya da tahmin ve fikirlerden meydana gelen bir yumaktan başka bir şey olmadığını kabul etmesini ısrarla ileri sürmektedir. Onların bakış açısı, Descartes'ın üç yüz yıl önce zorla ve ikna ederek ortaya koyduğu bakış açısıyla aşağı yukarı aynıdır.

Tarih; konu, mesele, usul, sınama ve sonuçlar açısından bilimden farklıdır. Ne bilim ne de tarih kaba gerçekliklerle ya da bunların tarifleriyle meşguldür. Hiçbiri ne salt varsayımlar dizisidir ne de vaka hakkında basit bir bilgidir. Her bilim, işlevi insanın olguların yapısını, birbirleriyle olan etkileşimini ve gerçekleşmesini anlamasını sağlayan hipotezler, yapılar, kanunlar ortaya koyar; her tarih ise mevcut kanıtlara kulak verir ve yorumlarını eleştirilene, sert ve güvenilir değerlendirmelere açar ve dayanır. Her ikisinin de konusu vakanın ne olduğuyla alakalıdır. Ancak, bilim, etkileşimleri biçimsel bir düzen içerisinde sergilenebilecek unsurların kullanılmasıyla vakayı anlamaya çalışırken tarih vakanın ortaya çıkmasına neden olan süreci takip ederek onu anlamının yollarını arar (Weiss, 1962, ss. 24-26).

Eşyanın tekrarlanabilir özelliklerine ilişkin bilimde bir vurgu mevcuttur ve tarihteki vurgu ise gerçekleşmiş olanlar ve bir kez gerçekleşebilecekler üzerinedir. Tarihçiler bazen kanunlar ortaya koyarlar ve bütün olayların örnek oluşturduğunu düşündükleri gereklilikleri dile getirirler, ayrıca çoğu zaman insan düşüncesi, davranışı ve insanın sosyal davranışları hakkındaki kanunları dikkate alırlar. Hem bilim hem de tarih diğer disiplinlerde ileri sürülmüş veya ortaya konmuş kanunları kabul eder ve her ikisi de kanunlarda tastamam telaffuz edilemeyen olgulara dikkat eder. Tarihin; araçları, insanı ve enerjiyi içeren bilimsel bir tarafı vardır; bilimin, insan faaliyetinin bir ürünü olduğundan ve birikmiş, yönlendirilmiş, zaman üzerinde nedensel etkileri olan bir alan olduğundan tarihi bir yanı da vardır. Tarihteki her bir unsur bilimsel çalışmanın bir konusu olabilir, bilimdeki her gelişmenin de nesnel (yaşanmış) tarihte ve yazılmış tarihte yeri vardır. Bu nedenle, bu disiplinler aslında çok da farklı değildir.

Bilimin konusu tarihinkinden farklıdır. Bunu daha açık bir şekilde görmek için her iki disiplini de ilgilendirebilecek anlaşılabilir bir vakaya bakalım ve bunu en basitleştirilmiş şekliyle ifade edelim. Belirli türde organizmalarla karşılaştığımızı farz edelim ve bu organizmalar önce tek karıncıklı daha sonra da çift karıncıklı bir kalbe sahip olsunlar. Bir bilim insanı, bu iki farklı kalp çeşidi arasındaki farklılıkla ilgilenir ve bu organizmaların değişen koşullara tepki olarak geçirmiş olduğu değişimin kalıbını belirlemek ister. Bir tarihçi ise, farklı kalplerin kendilerine ait farklı koşullarını yaratmasını sağlayan birleşme noktalarını birbirine bağlayan süreçle ilgilenir. Bir bilim insanı elbette kalplerin farklı koşullara tepki gösterme şekliyle ilgilenebilir, ama bunun sebebi iki karıncıklı kalbin kaynağıyla ilgili sorudan yeni bir soruya – farklı çevrelere yapılan düzenlemelerin yapısıyla ilgili soruya – dikkatini çevirmesi olabilir. Bir tarihçi farklı çevrelere yapılan düzenlemeleri merak edecek olsa aslında belirli bir düzen içerisinde gerçekleşmiş ve eninde sonda iki karıncıklı kalplerin ortaya çıkmasıyla son bulacak olan çeşitli tepkilere dikkat ederdi. Bir bilim insanına göre konu, değişim sürecinde örneklenmiş olan faktörler, kanunlar ya da ilkelerken bir tarihçiye göre mesele gerçek sürecin neye benzediğini bilmektir. Bilim insanı, tekrarlanabilir, analiz edilebilir ve mümkünse matematiksel olarak kalıplar halinde formüle edilebilir bazı şeyler hakkında mantıklı, düzgün, anlaşılır bir bilgi ortaya koymaya çalışır; tarihçi ise tam olarak gerçek bir süreçte hangi adımların atıldığını öğrenmenin yollarını arar. Tarihçi, bir şeyin nereden nereye nasıl geldiğini görmek isterken, bilim insanı gerçekleşen süreç içerisinde geçerli olan ilkeleri öğrenmek ister. Tarihçi elbette araştırmasına bilinen geleneksel dünyayı tanıyarak başlamaktan kaçınmaz; ancak aynı zamanda temel, pratik, ahlaki ve önsezisel anlamlara kulak vermek ve gelenekselleştirilmiş yargıların gerçekliğini ölçümlemek ve sınamak için sonuçlardan istifade etmek durumundadır (Weiss, 1962, ss.26-30).

Hem bilim insanı hem de tarihçi “neden böyle?” sorusunu sorar. Bununla beraber, tarihçi olayın niçin meydana geldiğini, ona neyin neden olduğunu, nerede ve ne zaman olayın gerçekleştiğini bilmek ister. Yoğun ve çalkantılı şimdiki zamandan geçmişe doğru hareket eder ve orada aynı derecede yoğun olaylar dizisine ait işareti bulmaya çalışır. Geçmişteki unsurların yapı itibarıyla benzer olmadıklarının veya var oldukları zamanda kendileri gibi olduklarının farkındadır. Tarihçi, geçmişteki unsurların tamamen sınırlı olduklarını ve sadece gerçeklere dayalı olduklarını kabul eder; geçmişteki olaylar, doğanın özel bir parçası içinde

hapsolmuş dört bir yandan sıkıştırılmış gerçeklikler, özel sağduyu varlıklarıdır. Tarihçi, evrensel, biçimsel ve tahmin edilebilir bilgi sistemini mümkün hale getirerek geçmişteki ya da şimdiki zamandaki olayları mantıklı kanunlarla düzene koyulabilecek esaslarla tahlil etmek istemez. Nerede, ne zaman, niçin ve nasıl sorularının yanıtlarını bilmek istediğinde her zaman gözle görülebilir olaylara bakar. Yukarıdaki soruları bir biliminsanı soracak olsa bu sorular, onun için tarihçinin düşündüğünden oldukça farklı anlamlara gelecektir. “Neden” sorusu bir biliminsanı için gözle görülür cisimlerle ya da onlara neden olan şeylerle analiz edilebilen unsurlar anlamına gelirken “nerede” ve “ne zaman” soruları bilimsel bir takvim içindeki tarihleme anlamına gelir; “niçin” sorusu ise bir güce işaret etmekten çok bir sebebe işaret eder ve “sebepten” çok “çünkü” anlamına gelir; “nasıl” sorusu ise onu aslında bir kere meydana gelmiş ve ilke gereği bariz bir gözleme açık olan bir süreçten çok birtakım kuralların rehberliği eşliğinde idrak edilmesi gereken değişimlere ve hareketlere götürür (Weiss, 1962, s.33).

3.1. Tarih ve Bilim

Tarih ve bilimin yöntemleri de farklıdır. Bununla beraber her ikisi de bulgulara dikkat eder ve çıkarımla ilgilenir; ayrıca, her ikisi de tahminde bulunur, riskleri göze alırlar, hipotezler öne sürerler, tasavvur ederler, bir şeyler ortaya koyarlar, ama bunları oldukça farklı hatlar üzerinde gerçekleştirirler. Bilim insanı, gözlemlerinin diğer bilim insanlarıyla birlikte kabul ettiği bir çerçeve içerisine sığmasına gayret gösterir. Bu çerçeve ise bilim insanının içine yerleştirdikleriyle kısmen değiştirilebilir. Onun yöntemi temel olarak soyutlayıcı ve analitiktir; gözlemleri, hipotezleri, çıkarımları ve tahminleri ise kesin, biçimsel, planlı bir açıklama ve gerekçeli tahminlere erişme arzusunun altında yer almaktadır. Buna karşın tarihçi ise kendi gözlemlerini, hipotezlerini, çıkarımlarını, tahminlerini ve varsayımlarını geçmişin doğasını yeniden ele geçirme arzusunun ve bir sürecin geçmişteki bir noktadan daha eski bir noktaya doğru olan hareketi kapsayan belirli bir yolun keşfedilmesinin altında tutar. Tarihçi de kendi gözlemlerini diğerleri tarafından kabul görmese de bir sürecin başlangıcının o sürecin sonucuna çevrilmesine mantıklı bir anlam verebilmesini sağlayan tek bir çerçeve içerisine sığdırır. Tarihçi, geçmişi yeniden keşfetmenin yollarını arar. Tarihi olan şeylerin seyrini öğrenmeye çabalarak somut, sağduyuya ait olan, gözlemlenebilir şeylere dikkat kesilir. Tam tersine bilim insanı ise bir kalıbın peşindedir ve bazı olayların işaret ettiği, yerini belli ettiği ya da diğer anlaşılır özlerle ilişki kurmasına yardımcı olduğu anlaşılır bir öz olarak işlev göstermesine çabalar. Varsaydığı unsurları,

kalıbın tahmin edilmesine müsaade etmediği ya da uyum sağlamadığı şeyleri bir kenara iterek bir kalıp içindeki birimler olarak ele almaya çalışır (Weiss, 1962, s.35).

Bu iki disiplinin deneyleri de farklıdır. Tarihçinin açıklamaları tutarlı olmalı, mevcut verilere karşılık verebilmelidir ve onun geçmiş hakkında söyledikleri şeyler geçmiş hakkında gelecekte öğrenebileceği şeyler tarafından haklı çıkarılmalıdır. Bilim insanının gayesi oldukça farklıdır. Evvela, bir olay üzerine yaklaşmanın yollarını aramaz, ama anlamları bu dünyanın seyriyle uyum içerisinde kalan bir açıklama ortaya koymaya çalışır. Bilim insanı, dünyanın büyük ihtimalle daha sonrasında kanıtlayacağı bir açıklama isterken tarihçi halihazırda gerçekleşmiş olanla ilgili bir açıklama ister. Tarihçi, çok sayıda araştırmacı hemfikir olduğunda gerçekleşen şeyi bilmek ister; bilim insanı ise olaylar varsayımlarla uyumlu olduğunda neyin doğru olduğunu bilmek ister.

Bilim insanının ve tarihçinin çalışmalarının neticesi de farklıdır. Biri gerçekleşecek şeylerin kontrolüne açık olan nötr bir dilde ifade edilebilir formüller ortaya koyarken ötekisi sadece aynı bakış açısına sahip bir kimse tarafından anlaşılabilir olan gayri resmi bir dilde sosyolojik amaçlı bir anlatı ortaya koymaktadır. Biri, dünyanın neye benzediğini biçimlendirilmiş bir kılık içinde ifade ederken ve böylelikle gözlemlenmesi mümkün olan olaylardan bazılarının yapısını tahmin edebilmesine imkan verirken bir ötekisi şimdiki zamanda ve onunla alakalı olan geçmiş zamanda kök salmıştır ve akla yakın, mantıklı, istikrarlı fikirler ışığında insanın ne olduğuna dair kavradıklarını bir düzene koyar ve geçmişin şimdiki zamanın içinde ve dışında koruma altına alındığı bir dünyada hareket ettiklerinde bunların hangi sonuçları ortaya çıkardığını söyler. Tarihçi, geçmişte şimdi üzerinde durduğu unsurların varlığına neyin katkıda bulunduğunu bilmek ister. Ona göre tarih sadece geçmişteki şimdiki zamandan ibaret değildir, aynı zamanda o geçmiş zaman içinde daha sonra gelenleri açıklayan şeylerdir. Bilim açısından önemsiz ya da tesadüfi olan ne varsa, kendisinden sonra gelenlere yönelik öncül bir koşul olarak hareket ettiği zincir içinde bir birim rolü üstlenmesi sebebiyle, tarihçinin ilgisini çekebilir. Tarihçi tesadüflerin ve diğer olayların öneminin farkındadır; daha sonra gelenlerin ışığında önemli olanlarla önemsiz olanları birbirinden ayıklar. Bir tarihçinin geçmiş hakkında, geçmişi yaşayanlardan daha çok şey bilebileceğini söylemek konusunda niçin haklı olduğumuzun sebeplerinden birisi de budur (Weiss, 1962, ss. 36-37).

Tarihçi herkes gibi şimdiki zamanla işe koyulur ve en sonunda da şimdiki zamana geri döner. Kendi bulgularını burada bulur. Bu bulguların var olabileceği başka bir yer yoktur zaten. Dünyadaki en yaşlı nesne, böyle bir şey mevcutsa, başka her şey gibi şu an tamamen buradadır. Bunun bir yaşının olduğunu söylemek şimdiki zaman içinde var olmadığını ve kendisiyle ilgili öncüllerinin olduğunu ima etmektir; şimdiki zaman dışında herhangi bir yere yerleştirilebileceğini ima etmemektir. Tarihçiye göre şimdiki zaman gözlemlenebilir olaylarla başlayan, alışıldık değişimlerden geçen ve dönüşümlere tabi olan ve gözlemlenebilir olaylarda son bulan süreçlerin bir sonudur. Geçmişe, işte bu şimdiki zamandan varılır. Tarihçinin gayesi, eleştirel disiplinli bir sorgulama yoluyla geçmiş hakkında ne öğrenilebileceğini bilmek ve bildirmektir. Langlois'nın kelimeleriyle “tarihi hiçbir gerçeklik yoktur” ve “tarihi nitelik, olaylarda değil, onları bilme şeklinde saklıdır” demek tarihçinin tarihi yarattığını varsaymaktır. Bu, tarih yazmayı yazının konusuyla karıştırmaktır. Tarihi hiçbir gerçeklik olmasa tarihi bir metni tarihi bir romandan ayırt etmek mümkün olmazdı. Böylesi bir metin başka bir metinden daha doğru olmasa da bundan daha tutarlı, etkili ya da eğlendiricidir. Tarihçi, şimdiki zamandan geçmişe doğru hareket eder. Tarihçinin meseleleri yapay olmadığı müddetçe şimdiki zamandaki bir şey yüzünden geriye doğru hareket etmeye zorlanmalıdır. Tarihçi, onun öne çıkardığı kanunlara, onun mümkün kıldığı dünyaya ya da onun sahip olduğu komşulara dikkat kesilmeden, ama onun nasıl ve ne için var olduğunu öğrenerek onu anlamaya çalışır. Şimdiki zamandaki herhangi bir olay diğerlerine uymayan bir olay olarak görülebileceğinden tarihi aslında herhangi bir olayın bakış açısından kaleme almak mümkündür. Bazı tarihçilere göre, bu ya da öteki olay günümüzdeki diğer olaylarla düzgün bir şekilde uyuşmadığından tarihçi kendi araştırmasıyla meşgul olmayı gerekli görür. Tarihçinin, gerçekleşmiş olan şeylerle ilgili çıkarımlarını gerekçelendirmek için çoğu zaman şimdiki zamandan seçtiği olaylar bu tuhaf olaylardır. Aslında, önceki olaylarla ilgili bir araştırmaya başlamak için bunlardan herhangi birini seçebilir. Tarihçi de, aynı dikkat ve gayretkeşlikle demir gibi faydalı ve bereketli elementlere sahip nadir toprakları inceleyen bir kimyacı gibi olabilir pekâlâ. Ancak, diğer her araştırmacı gibi tarihçi de sadece birkaç olayı araştırma konusu olarak seçer (Weiss, 1962, ss.64-65) .

Tarihçi genellikle günümüzde akla uygun olarak ya da imkanlar dahilinde üretilebilecek başka şeylerin tam tersine insanlar tarafından yapılan nesnelere ve sanat eserlerine karşı ilgi duyar. Tarihçi, yeni yapılmış nesnelere özelliklerinden

farklı izler taşıyan bazı güncel nesnelere karşılaştığında nabzı hızlanır. Evrakın çoğu zaman kaleme alındığında eskidiğini ve insanların genellikle yaşayan bir dilin dağarcığından ve anlatımdaki mevcut kalıplarından istifade ederek boş bir kağıt üzerine taze bir mürekkeple yazı yazdıklarını, evrak üzerindeki toz ve örümcek ağlarının birikmesinin zaman aldığını, belirli bir zaman dilimine has giyim, sanat, mimari, fikir ve ülkülerin var olduğunu bilerek işe koyulmakla beraber tarihçi, karşılaştığı şeylerle alakalı evveliyatı belirlemeye çabalar. Şimdiki bir olaya dair hazırlığın, üretimin ve iddiaların hesabını vermek ve mevcut şeklindeki varlığı hakkında bilgi sunmak maksadıyla geçmişe bakar. Bir ordu bir seferinde bir yerde öteki seferinde başka bir yerdeyse tarihçi verdiği kararını destekleyecek hiçbir delile sahip olmasa da bu ordunun aradaki bir zamanda orta bir yerde bulunmuş olduğunu bilir ve söyler. Hareketler, ordular, yerler ve zamanlar hakkında bildiklerine dayanarak boşlukları doldurur. Herhangi bir kimsenin hayatın bir cilvesi olarak zaten bildiği hareket tarzlarına başvurur, ancak bu bilgisi anlamsız ve belirsiz olabilir. Herhangi bir olay bir tarihçi için önemli *olabilir*. Bu husus, tarihi siyaset ya da fikirler ya da güç yahut da ekonomi gibi sınırlı birkaç bakış açısından değerlendiren bazıları tarafından görülmez. Tarihçiler çok yönlü ve açık fikirli olmalı, temelde mevcut herhangi bir olayla yola koyulabilmeli ve geçmişteki bir olayı tarihi bir rolü olan bir olay olarak kabul edebilmelidir. Bununla beraber, farklı olayların birbirleriyle farklı ilişki dereceleri vardır ve bunlardan bazıları belirli bir olayın ortaya çıkmasına hiç de yardımcı olmazlar ve tarihi zamanın gidişatını yavaşlatmak suretiyle çoğu zaman bir engel vazifesi görebilirler. Söz konusu sonuçla ne kadar uzaktan ya da yakından alakalı olursa olsun her bir olaya kendi açıklamasını getirmeye çalışanlar bu gerçekliği kaçırmazlar. Sadece önemli ile önemsiz ve nedensel olarak anlamlı ile nedensel olarak anlamsız arasındaki farka duyarlı olan bir tarihçi tarihine neyi ekleyeceğini ve tarihinden neyi çıkaracağını bilir.

Tarihçinin en önemli ve en zor vazifesi kanıksanmış bir olayı meydana getiren geçmişteki bir sürecin yapısını keşfetmektir. Tarihçi, her biri birbiriyle uyumlu verilerden mürekkep birimlere ayrılmış olan zamanın her anına, başka anlardaki özel birimlerle açık bir ilişki içerisinde hakim olsa nispeten daha az bir güçlkle karşılaşırdı. Gelgelelim alakalı olayların sadece birkaçının ve bunların kendilerini takip edenler üzerindeki etkisinin farkındadır. Bu nedenle, hakkında bir şeyler bildiği olaylar arasında bir çizgi çekmekle ve sonrasında ise bilmediği ve haklarında hiçbir bulguya sahip olamayacağı araçlar hakkında makul bir malumat

sunmakla yetinmelidir. Onun kabullendiği araçlar, kendinden önce gelenler kendi zamanındaki ve aynı şekilde başka zamanlardaki bir sonuca sebep olsa elzem hale gelecek olan araçlar olmak zorundadır. Aksi takdirde, onun sunduğu malumat mantıktan yoksun olacak ve meseleyi aydınlatamayacaktır. Tarihçi, gerçek bir tarihi süreci bu sürece yapılan tesadüfi ilavelerden tastamam ayıramayacağından tarihi malumatın sürekli olarak yeniden kaleme alınması gerekmektedir. Geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki mesafe tarihçiyi ilgilendirmektedir. Tarihçi, geçmişin aslında ne olduğunun, geçmişin esasen sahip olduğu gücün çeşidinin ve bu güç nedeniyle varlıkların kanıksanmış bir şimdiki zamana dek maruz kaldıkları dönüşümlerin farkına vardığı müddetçe bu mesafenin ayırıcına varır. Tarihçi geçmişini şimdiki zamana bakarak inşa etmez, bunun yerine deliller için şimdiki zamana ve geçmişin şimdiki zamanda nasıl muhafaza edildiğini bilmesini sağlayacak bir gaye için geleceğe bakarak geçmişini yeniden inşa eder (Weiss, 1962, ss.70-71).

Tarihsel sorgulama, hipotezlerin disiplinli bir şekilde eleştirel olarak kullanımının kontrolü altında mevcut delillerin kullanılması yoluyla, daha sonraki bazı olayların ve en nihayetinde mevcut delillerin bir sonuç olarak görülebilmesini sağlayan güvenilir ve sağlam bir temel inşa etmenin yollarını arar. Tarihçi, herkes gibi, zaman içinde sorularını sorar; onun işi nesnel bir tarihin bir parçasıdır. Geçmişte olanları öğrenmek için geleceğe doğru hareket eder. Tarihinin gerçekleştirdiği sorgulamanın bir yapısı vardır ya da daha düzgün bir şekilde ifade etmek gerekirse bunun iki adet yapısı vardır, biri metodolojik diğeri de mantıksaldır. Bu sorgulamanın metodolojik yapısı, herhangi bir sorgulamanın ortaya koyduğu şekildedir. Bu yapı, deneysel hipotezleri, tahminleri, yapıları, eleştiriyi, değerlendirmeyi, sınamayı, elde edilen sonuçların sürekli olarak derlenip değiştirilmesini beraberinde barındırmaktadır. Tarihsel sorgulamanın mantıksal yapısı, böylesi bir sona erişme ruhsatını veren sorgulamanın bir görünümüdür. Gelgelelim tarih, mantık değildir ve sorgulamanın izlediği yol tastamam şekilsel bir yapı değildir. Gerçek geçmiş hakkındaki bilgiye, yalnızca şekilsel koşullarla tanımlanması mümkün olmayan bir yol vasıtasıyla çıkarımlarda bulunmak suretiyle şimdiki gerçek zaman üzerinden erişiriz. Tarihteki bir sorgulama gözlemlenebilir şimdiki zamanla ilgili belirli bir giriş ile başlar, bizleri geçici bir mesafe üzerine yönlendirir ve geçmişle alakalı belirli bir sonuçla neticelenir. Tarihe dair sorgulama, ayırt edici “maddi” mantığın kullanımını içermektedir.

Geçmişle ilgili olan çıkarımların en az beş çeşidi vardır: Aşamalar, öncüller, öncül öğeler, birleştirici gerekçeler ve yönelim hususları hakkındaki çıkarımlar. Bunların her biri şimdiye dek geçmişle ilgili çıkarımlar başlığı altında yüzeysel olarak ele alınmıştır; şimdi ise bunları birbirinden ayırma zamanı gelmiştir.

3.2. Geçmişle İlgili Çıkarımlar

Aşamalarla ilgili çıkarımlar: Karşılaştığımız nesnelere, sadece dış görünüşlerinden ibaret değildirler. Bunlar, zaman içerisinde, farklı şekillerde kendilerini gösterir, bir şeye direnir ve varlıklarını sürdürürler. Bunlar, maddeden ibaretler yahut da devamlılıklarını maddelere borçludurlar. Mesela, sosyal haklardan mahrum kalmış bir insan gerçek bir insandır. Onun sosyal konumunun şimdiki varlığından ayrı tutulması mümkün değildir. Onun bu konumu, onun renginden, bünyesinden, şeklinden, boyutundan, ağırlığından, sağlığından ya da sahip olduğu öbür özelliklerinden ayrı tutulamaz; yine de emin olmak için farklı bir renge sahip diğerleri tarafından paylaşılan yeni bir sosyal konumun ona sağlanması için birileri mücadeleye girişebilir. Mantıkçılar “bu adam sosyal haklardan mahrumdur” ibaresini “bu sosyal haklardan mahrumdur” ve “bu bir insandır” şeklindeki iki iddianın bir bileşimi olarak ele aldıklarında, onun toplumsal konumunun mantıksal bir ayrımla ayırt edilemeyecek bir parçası olduğu gerçeğinden uzak dururlar. Bu insan, maruz kaldığı onursuz rolden zarar görmektedir. Bu rol, onun için elzem bir şey olmasa da onun için tamamlayıcı bir şeydir; onun bir parçasıdır ve bu rol olmasaydı onun aleni eylemlerinin pek çoğunu kavramamız mümkün olmazdı. Bu insanın, şu an itibarıyla sosyal haklardan mahrum kaldığı gerçeğine vurgu yapmak istiyorsak eğer “bu adam sosyal haklardan mahrumdur” ya da “sosyal haklardan yoksun adam” yerine “sosyal haklardan yoksun bir adam” demememiz gerekir, zira buradaki “bir” ifadesi, bu konum ile bu konumu işgal eden varlığın, her ne kadar birbirinden ayırt edilemez olsalar da, olaylar hakkında doğru bir bilgi vermemiz gerekiyorsa birbirinden ayırlamayacağına vurgu yapmaktadır. İnsan şimdi başka varlıklar kadar bütün olsa da, onu geçmişte birtakım maceralara maruz kalmış biri olarak düşündüğümüze onu daha iyi anladığımızın farkına varırız. Onu bir süreliğine izlemiş ve özgürlüğünü nasıl yitirmiş olduğuna dikkat kesilmiş olabiliriz. Başkalarının haklardan mahrum kaldığına dikkat etmiş olabiliriz ve onun kaybının da ötekilerinki gibi olduğunu varsayabiliriz. Yahut da öbürlerinin tam tersine kölelik sürecinde bayağı önde olduğuna dikkat etmiş olabiliriz. Birinci durumda

belleğimize, ikincisinde basit bir girişe ve üçüncüsünde ise bir varlık için belirli bir yolu takip etmenin ne demek olduğunu kavramaya bel bağlarız. Bunların üçü de şimdiki insandan geçmişteki insana erişmek için bir zemin hazırlar, ancak tarihçilerin kullandığı çıkarımlarda yer verilen durum üçüncüsüdür. İnsanın bir değişim sürecine girdiğinin kabul edilmesi ondan iki şekilde bahsedebilmeyi mümkün kılar: “Bu, sosyal haklardan mahrum kalmış bir adamdır” ve “bu adam bir zamanlar özgürdü”. Birincisi, “sosyal haklardan mahrum kalmış adam” ifadesine bu adamın sahip olduğu şimdiki zamanın bir geçmişi olduğu anlamını eklerken ikincisi de bu adamın bir zamanlar işgal ettiği aşamaya işaret eder. Aşama, bir varlığın geçmişteki bir konumudur, ilgili değişimlerin bu konumdan başladığı söylenebilir. Böylesi bir çıkarımda uzanabileceğimiz en son nokta insanın bir zamanlar – “özgür adam” olarak – sahip olduğu konumudur. Daha da ileriye atılacak bir adım bizleri özgürlüğün öncülüne (başka bir deyişle esaretin başka bir çeşidine ya da özgürlüğün başka bir çeşidine yahut da bunları beceremezse özgürlüğün yaşanabileceği farklı anlara) götürür. Böylelikle, özgür adama yönelik bir çıkarım bizlere geçmişte bir konum sağlar ve bu konum sayesinde başladığımız noktaya, sosyal haklardan mahrum kalmış şimdiki zamandaki bir insana, varana dek ileriye dönük bir süreç takip edebiliriz. Bir insanın öldürülmesi karşısında cinayetin ne zaman işlendiği hakkında bir çıkarımda bulunduğumuzdakine benzer bir çıkarımla meşgul oluruz. ABD hükümetindeki kabine sisteminin başlangıcını ya da klasik Yunanistan’ın kökenini sorduğumuzda birine mevcut durumla diğerine de şimdiki zamandan önce gerçekleşmiş bir sürecin sonuyla başlayarak benzer bir çıkarımla meşgul oluruz (Weiss, 1962, ss.72-74).

Öncüller Hakkındaki Çıkarım: Geçmişteki bir aşama hakkında yapılan bir çıkarım sayesinde eriştiğimiz özgür-adam artık mühim olmayan bir kimsedir ve en azından şimdilik günümüz insanından farklıdır. Bizim çıkarım yoluyla eriştiğimiz aşamadan önceki bir zamanda gerçekleşenler sebebiyle bu kimse bir zamanlar özgür bir adamdı. Bu nedenle, “özgür adam” ifadesi şimdiki insandan farklı olan bir varlık (eylemleri o kişinin varoluşuna açıklama getiren bir varlık) hakkında yeni bir çıkarımda bulunmak için bir başlangıç noktası olarak işlev görebilir. Böylesi bir varlık bir *öncüldür*.

İnsanların tek bir insanlık tarihi içinde birbirleriyle bağlantılı olduklarını düşünürsek bir öncül hakkında yapılmış bir çıkarımı aşamalar hakkında yapılmış çıkarımlar dizisinin bir neticesi olarak görebiliriz. Ancak, böylesi çıkarımların

geçmiş zamanda çok kez tekrar edildiklerinde bizleri şimdiki olaylardan uzaklaştırabileceklerine dikkat etmek gerekir. Öncüller, yapı, görev ve önem itibariyle haleflerinden oldukça farklı olabilirler.

Önceleyenler Hakkındaki Çıkarım: Bir insan birkaç şekilde parçalara ayrılmış olabilir. Onun bilinen görevini ele alırsak bizlerin analiz yoluyla birbirinden ayırt edebileceği birden fazla bakış açısına, dış görünüşe, göreve ve faaliyete sahip olduğunu söyleyebiliriz. Açıkça ifade etmek gerekirse bu tarz bakış açıları bağımsız bir özelliğe sahip olmayan sınırlı sahalardır. Bunlar, insanın ya da onun konumunun *parçaları* ile çelişirler. Meydana getirdikleri bütünden farklı güçleri ve doğalarıyla bu parçalar, bakış açılarının sahip olmadığı bir varlığa sahiptirler. Bir insanın sağ yanı onun bir tarafıyken sol yanı da diğer bir tarafıdır; insandaki hücreler parçalardan mürekkep bir takım meydana getirirken moleküller de bir başkasını meydana getirirler. Bir kahya olan bir köle onun bir tarafıyken bir bahçıvan olan bir köle ise onun başka bir tarafını meydana getirmektedir; kölenin bedeni, aklı, duyguları, iradesi tecrit içinde bulunmasa da, insanın farklı güçler ve farklı yapılar ortaya koyan parçalarıdır. Alınıp satılmak, eğitimden mahrum bırakılmak, kiliseye gitmenin yasaklanması ya da teşvik edilmesi kölelik konumunun parçalarıdır. Kölenin aynı zamanda *bileşenleri* vardır. Köle meydanındaki, tarladaki, efendisinin evindeki köle, kendisine has dünyasındaki kölenin farklı bileşenlerini meydana getirmektedir. Bakış açıları gibi bunlar da insanla aynı derecede yer almaktadır; parçalar gibi tahlil ve çıkarım yoluyla bunlar hakkında bir şeyler bilmek mümkündür. Aslında neyin karmaşık olduğunu dile getirip kavramak için bir kimsenin üzerine odaklandığı noktalardır bunlar. Bununla beraber, içinde buldukları karmaşık durumlardan ayrı olarak ortaya koyabilecekleri farklı yapıları ya da güçleri yoktur bunların.

Bakış açıları, parçalar ve bileşenler, bunların aşamaları veya öncülleri hakkında bulunan çıkarımları gerekçelendirmek için kullanılabilir. Yine de parçaların veya bakış açılarının öncülleri hakkındaki bir çalışma, tek bölünmez varlık olarak ele alındığında insan hakkında bizlere biraz bir şeyler söyleyecek ya da hiçbir şey söylemeyecektir. Ancak her biri özel bir bağlamda onun hakkında kusursuz anlamlar sunan bileşenlerine dikkat ettiğimizde ona bölünmez bir varlık olarak dikkat etmiş oluruz. Aşamalar ya da onların bileşenleri hakkında çıkarımlarda bulunmak suretiyle onun evvelden ne olduğu hakkında bilgi edinebiliriz.

Birleştirici Temeller Hakkındaki Çıkarım: Basit bir olayla işe koyulmak ve farklı zamanlarda ve yerlerde var olabilecek çok sayıdaki bileşenlerle o işi sonlandırmak yerine birden fazla mevcut olayla işe koyulmak ve oradan, bu çokluğun öncülüne yahut da geçmişteki tek bir aşamasına erişmek mümkündür. 1860 yılında kölelerin dağılımı ya da kölelerin ve özgür zencilerin 1800 yılındaki oranı bizleri okyanus aşan gemilerin yanaştığı rıhtımlara, köle pazarlarına, nehirlerin sağladığı ulaşım imkanlarına ve benzerlerine geri götürür. Hepsi bir önceki on yılın köle ticaretiyle biten evraklar, antrepo kayıtları, defterler birden çok çıkarımın yapılmasına zemin hazırlayacaktır. Bu köle ticaretini, birbiriyle etkileşim halindeki farklı olayların meydana getirdiği bir çeşitlilik olarak düşünebiliriz, ama bunu bir de adil bir şekilde tek bir olay – bu olay, sayesinde geçmişteki bir olay hakkında çıkarımlarda bulunabildiğimiz bileşen etkilerin meydana getirdiği bir çokluk ortaya koymaktadır – olarak görmemiz mümkündür.

Yönelimler Hakkındaki Çıkarım: Yukarıdaki çıkarımların hepsini bir adım daha öteye götürmek mümkündür. Bunların her birinin sonucu, kendisinden başka bir şey üzerine yönlendirilebilir. Her bir özellik özel bir nesne, kurum, olay, durum ya da insanlarla temel bir ilişkiye sahip olacak şekilde gerçekleştirilebilir; ayrıca insanların meydana getirdikleri gruplar, ulus ya da devlet olarak böylesi bir birlikle ilişkilendirilebilir. Nesnelere, zaman içerisinde, yapı, sayı ve nitelik itibarıyla değişiklik arz ettiklerinden aşamalara yönelik muhtemel yönelimlerin, öncüllerin, bileşenlerin ve gerekçelerin sayısı açıkçası çok fazladır (Weiss, 1962, ss.74-77).

Bu beş çeşit çıkarım türünü kesin ve eksiksiz bir şekilde ortaya koymak mümkündür ve hatta bunların başka ampirik disiplinlerde başvuru çıkarımlar olduklarını ciddi bir şekilde ifade etmek mümkündür. Geçmiş, şimdiki zamanın hem dışında hem de içindedir. Dışındayken ona çıkarım yoluyla erişmek mümkündür, içindeyken de bir karşılama dahilinde ona erişmek mümkündür. Tarihiçi, çıkarımda bulunduğu ve hakkında çıkarımda bulunduğu bir şeyle karşılaştığında sorularından birisi son bulur. Ancak, yine de vardığı sonuçları kaleme almak ve çıkarımda bulunulan geçmişten karşılaşılan şimdiki zamana doğru giden tarihsel süreci tarif etmek zorundadır. Tarihi bir anlatı sunmak onun asli görevidir.

Tarihiçi, salt geçmişle ilgili gerçekleri keşfetmekten ve elde ettiği sonuçları başkalarına aktarmaktan memnun olsa itibarlı bir girişimde bulunmuş olurdu.

Ancak, tarihçi bundan daha fazlasını ortaya koymaktadır. Tarihçi, önemli gerçekleri yaratıcı bir kompozisyon içinde sunar. Bu başarı onu arşivciden ayırır. Şimdiki zamanda pek karaltı gibi görünmeyen bulgular, insanların yaptıklarını anlamamıza yardımcı olmak hususunda büyük önem taşıyan geçmişteki bir olaya işaret edebilir. Çok eski medeniyetlerin kayıtları günümüzde pek az yer kaplamaktadır ve azimli bilim insanları bunları nadiren incelemektedir, yine de insanlığın gelişimine dair önemli bir kaynak için zemin hazırlarlar. Tarihçi gerçekleşmiş olan şeylere ayna tutmaz. Bizlere, araştırma ve iletişimin gerektirdiği koşullara maruz kalmış ve bu koşullara göre değerlendirilmiş bir şekilde olsa da, tarihi dünya hakkında bir şeyler söyler. Tarihçi er ya da geç tarihi dünyaya sırtını döner ve bir anlatı kaleme almak için kolları sıvar. Bu sürece, *uygunluk* fikri, *süreçlere ayırma* isteği ve sonrasında da *dramatize etme* gereksinimi kılavuzluk eder. Bir olay, koşullu olan şeyin kendisi o olayın önkoşulu olmayan bir şeyin önkoşuluysa, ancak o zaman bir ön koşul olarak gerekli kılan şeyle ilgilidir. Yağmur, bir ordunun ilerlemesinin çamur nedeniyle gecikmesiyle ilgili olmadığı müddetçe çamur ile ilgili bir öncüldür. Buna mukabil, gecikme desteğin neden sağlanmadığına ilişkin bir gerekçe oluşturmaktadır ve çamuru desteğin başarısızlığa erişmesiyle alakasız bir duruma sokar; bu da daha sonrasında bizlere savaşın neden kaybedildiğini ve bu nedenle destekle ilgili başarısızlığın niçin savaşın kaybedilmesinin ardından gelenlerle ilgili olmadığını söyler. Savaşın kaybedilmesiyle ilgili olan şey yağmur değil, çamur değil, gecikme değildir, desteğin başarısızlığa uğramasıdır. Hiç yağmur yağmasaydı da desteğin yine de yetersiz kalabileceği ortaya çıkabilirdi ve hatta yağmur yağsaydı bile destek mevcut olabilirdi. Yağmurun önemi çamurda saklıdır, bu nedenle çamurun meydana getirdiği gecikmeyle yağmurun artık bir ilgisi yoktur. Çamur yağmurun şeklini değiştirir, öyle ki bundan böyle yağmur artık daha sonraki olayları belirleme becerisine sahip ayrı bir faktör değildir. Olayların önemli başlangıçları ve bitişleri vardır. Tarihçinin çalışmalarına insanın varoluşuyla başlayıp şimdiki zamanla bitirmesi ne gereklidir ne de istenen bir şeydir. Elbette ki konuyla ilgili bir unsurun zaman içerisinde nispeten değişmeden kalması mümkündür. Sonuçlar ortaya çıkmadan evvel sahip olduğu gücün ve özelliklerin aynıysa yarattığı sonuç içerisinde kalabilir. Aklın faydasına karşı olan inanç, çoklu başarısızlık ve karşı saldırılara karşın neredeyse değişmemiş bir şekilde İngiltere'nin on sekizinci yüzyıl felsefesinde, vaazlarında, toplumsal teorilerinde boy gösterir. Ancak, bu inanç sadece tek bir etki yarattığından daha sonra gerçekleşenlerle bir alakası

yoktur; aynı şartların yeniden savunmak bu şartları bir kez daha alakalı duruma gerektirmek için gerekliydi (Weiss, 1962, ss.80-90).

Alakadarlık fikri tarihçiye, tarihini dönemlere ayırmasında yardımcı olur. Tarihçi, beş birimin – *olay*, *bölüm*, *zincir*, *dönem* ve *çağ* – birinden ya da birkaçından faydalanır. Bir *olay* en ufak tarihi birimdir. Bu, tek bir olaydır ve bunun önceki ve sonraki parçalara ayrılması olayın varlığını ve birleştirici anlamını yok edecektir. Tamamlanması asırlar alan olaylar vardır – mesela insanlığın ömrü. Ayrıca, hiçbir şeyin kendisinden daha kısa olamayacağı pek kısa olan olaylar ve bu nedenle de doğal zamanın nihai unsurlarını meydana getiren olaylar vardır. Tarihin bakış açısına göre kısa olan olaylar bir birimi çok uzun bir hale getirirken diğeri çok kısa bir duruma getirir. Farklı tarihler, olayın farklı çeşitlerini bunların birimleri olarak kabul ederler. Bunlardan biri çatışmalardan bahsedebilirken bir ötekisi savaşımlardan bahsedebilir; her ikisi de olaylara neden olan ya da olaylarda ifade edilen başlangıçlar, bitişler, şartlar, ya da güçler olarak işlev gören gerçek varlıkları ele alırlar. Her bir olay tamamen şimdiki zamanda mevcut olduğundan, bununla beraber bir savaş birbiri ardına gerçekleşen pek çok savaşı kapsadığından farklı tarih alanları tarafından incelenen farklı ve açıkçası birbiriyle uyumsuz olay çeşitlerini birbiriyle uzlaştırma sorunuyla karşı karşıya kalırız. Gelgelelim, uzlaş, tam olarak tarihin konusu değildir, bu konu ya tarihle ilgili tarihe veyahut da tarihi dünya hakkındaki felsefi çalışmaya aittir. Birincisi, tarihin tarihinin tarihi içinde ayrıştırılan olaylarla beraber tarihin tarihindeki – burada savaş ve çatışmalar bir taraftır ve tarihin tarihinin tarihindeki olayların yanı sıra savaşla ve çatışmalarla uzlaştırılması gerekir – bir olayla ilgili geçici bir tedbirden başka bir şey sağlamaz. Tam tersine, felsefi çalışma ise tarihi şimdiki zamanın doğasıyla alakalı bir anlayış geliştirir ve bu çalışmanın bu kitabın ikinci bölümüne ve tarihi zamanın doğası hakkındaki tartışmanın yer aldığı kısma ertelenmesi gerekir (Weiss, 1962, s.98).

Bir *bölüm* en azından iki olaydan meydana gelir ve burada bir olayın başlangıcının diğerinin bitişiyile bir ilgisi yoktur. Yağmur, çamur ve gecikme bir bölümü meydana getirirken gecikme ve desteğin başarısızlıkla neticelenmesi bir başka bölümü meydana getirir. Desteğin başarısızlıkla neticelenmesine neden olan gecikme yağmur ve çamurun destekle bir ilgisinin olmamasına neden olur. Desteğin başarısızlıkla neticelenmesi iç politikadaki bir değişiklikle son bulan bir olayla başlar; bu nedenle, desteğin başarısızlıkla neticelenmesi (bu başarısızlıkla alakalı olan) gecikmeyi politikada meydana gelen değişiklikle alakasız bir hale

getirir. Tarih, bölümlerin mevcut olması nedeniyle bir uyuma sahiptir. Bu bölümler aralıksız bir şekilde peşi sıra gelebilir. Bunlar kısa ya da uzun süreli olabilirler. Bunların her birinin başlangıcı o bölümün öncülünün o bölümün ardıyla alakasız olmasını belirler. Bölümler var olmasa, devamlılık fikri adına bazılarının ileri sürdükleri gibi, yazılı tarihler büyük ihtimalle çarpıtıcı olurdu ve tarihi dünya olaylardan meydana gelen dümdüz bir süreçten ibaret olurdu. Gelgelelim, görünen o ki tarihi dünyada, gerçek bölümlerde keskin dönüşler söz konusudur. Ancak bir kez daha yeniden ayağa kalkmak için tarihin belirli noktalarda koptuğuna ya da bir olayın ardından gelenlerin yeni bir anlam ve öneme sahip olmasını gerekli kılan sarsıntılı sonların var olduğuna dair bir inancın bunların tanınmasına eşlik etmesine gerek yoktur. Bölümler birbirlerini sıkı bir şekilde takip ederler ve birini sona erdiren şey bir ötekini sona erdiren şeyden pek farklı olmayabilir (Weiss, 1962, s.99).

Tarihi *zincir* bir dizi bölümden meydana gelir. Karakteristik başlangıçları ve bitişleriyle birlikte bu bölümlerin her biri, öbür bölümlerle paylaştığı bazı özellikleri olduğu müddetçe, bir zincire aittir. Farklı zamanlarda başlayan ve sona eren pek çok tarihi zincirden söz etmek mümkündür. Aynı zaman çizelgesine denk düşenlerin hepsi tarihi bir *süreç* meydana getirirler. Tarihi bir sürecin kendisi kadar uzunca bir zincir ihtiva etmesine gerek yoktur, ayrıca bir süreç içindeki çok sayıdaki zincir parçaları (yahut da zincirlerin kendileri) aynı zaman diliminde gerçekleşebilir. On dokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmındaki Amerika Birleşik Devletleri'ne ait tarihi süreç eşzamanlı bölümleri cephenin daralmasını, seçme hakkının genişletilmesini, sanayileşmeyi, siyasi özgürlüğün genişletilmesini ve mahkemelerin gücünün artırılmasını kapsayan farklı tarihi zincirleri içinde barındıran bir tarihi süreçtir. Tarihi bir bilgi, bir ya da iki bölüm hakkında bir şeyler sunar; tarihi bir monografi ise bir zincirle ilgilidir; tarihsel dönemle ilgilenmektedir. Bir dönemin başlangıcı o dönemin sonuyla da ilgilidir ve o dönemin içerdiği farklı zincirler için ortak bir değişken ortaya koyar. Temel eğitimin genişletilmesi, her biri o dönemdeki farklı bir zincirin bir parçası olan basılı kitapların ve gazetelerin, yeni kanunların ve dinlerin sayısındaki artışla ve nüfustaki değişimle beraber tarif edilen tek bir dönemle ilgili ortak bir değişken olabilir. Zincirler birbirlerini etkileyebilir, ancak birbirlerini etkilemeler de etkilemeler de dönemlere ayıran aynı öncül etmen tarafından belirlendiklerinden tek bir tarihin parçasıdırlar. Sanat, bilim, felsefe, keşifler ve icatlar tarihini, insanların bütün önemli faaliyetlerini kucaklayan kapsamlı bir tarihin yüzleri

olarak düşünmek mümkündür. Gelgelelim, kural gereği, siyasi, iktisadi, toplumsal ve askeri olaylardan ayrı bir şekilde bu tarihleri ele almak gerekir. O halde, bunlar, boş ya da kaotik bölümlerle kendi öncüllerinden ya da ardıllarından ayrılmış farklı zincirlerdir. Bir zincir, öne çıkan bazı başarılar, ileri sürülmüş hedefler ya da o disiplinle ilgili bir idealin ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiş bir şekli ışığında ele alınmak üzere, çoğu zaman sadece tek bir bireyin ya da bir ekolün çalışmasını kapsayacaktır. Belirli bir alanda göz alıcı tek bir çalışmadan daha fazlası çoğu zaman mevcut olduğundan ve amaçlar nadiren açıkça ifade edildiklerinden fikirlerle dolu olan tarihçi çoğu zaman çok sayıdaki zincirle baş etmek ve bunların hepsini güzellik ölçütü, doğrulanabilir ya da tahmin edilebilir hakikat, yaratıcı aklın, ruhun ve beden varlığı gibi birtakım ideallerle idare edilen bir varlık olarak ele almak zorunda kalır. Pek çok büyük eserin başka eserlerin az olduğu bir ortamda ortaya çıktığına ve çoğu zaman var olanlara karşı az çok kasıtlı bir muhalefet içinde inşa edilmiş bir yol boyunca gelişim gösterdiklerine dair bir önerme ortaya atmak için fikirler tarihinin aynı zamanda yeni olanın yerleşik olanla etkileşimini hesaba katması ve baskın bir figüre ya da harekete tesadüfi veya türetilmiş bir atıfta bulunması gerekir. Platon'un felsefesi, Rodin'in heykeltıraşlığı, Flaman ressamlar, modern fizikçiler, icatlar ve keşifler hakkındaki bir çalışma mevcut çatışan faaliyetlerden ve başarılarından ayrı tutulursa bozularak bir biyografi ya da kroniğe dönüşme eğilimi gösterecektir. Bunların diğer olaylarla, kalıplarla ve eğilimlerle alakalı olması gerekir (Weiss, 1962, ss.99-101).

Tarihi bir *katman* (dönem) birbiriyle uyumlu ve eşzamanlı olaylar dizisidir. Tarihin bir dönemi birbiriyle uyumlu olayların genel koşullar tarafından hızlandırıldığı tarihi katmanlardan meydana gelen bir diziyi içine almaktadır. Komşu ülkelerin zayıflığını hesaba katan ve askerlerinin coşkusundan ve onların sahip oldukları silahlardan destek alan hırslı Napolyon tek bir tarihi katmanın bir parçasıdır; Waterloo Savaşı'ndaki Napolyon ise başka bir katmanı işgal eder. Napolyon her ikisinde de var olduğu için değil, ama her ikisi de klasisizmin zayıflayan hakimiyeti, devrimci ruhun sonucu, emperyalizmin artması ve benzerleri gibi ortak bazı etmenler tarafından şekillendirildiklerinden her iki katman da tek bir tarihin parçasıdır. Tarihi bir katman geçmişteki bir noktada donmuş kalmış olan bir dünyanın bir parçasıdır ve bu parça ileriye ve geriye dönük çıkarımlar için bir temel vazifesi görmektedir. Ayrıca, bu parça farklı bölümlerle farklı noktalarda kesişerek pek çok bölüm için tipik bir örnek ortaya koymaktadır. Hiç bir katman kendisinden önce ya da kendisinden sonra geleni

açığa vurmaz, zira her biri bölümlerin parçalarından meydana gelmektedir ve bu nedenle de gerçek bir varlıktan, kendisine ait gerçek bir geçmiş ya da gelecekte yoksun analitik bir unsurdur. Napolyon'un hırsı doruğa eriştiğinde onun askerlerinin coşkusu da belli ki artıyordu, halbuki komşuları önceden sahip oldukları zayıflıklarını düzeltiyorlardı. Üç bölümün hepsi de aynı tarihi katmanlar zincirine aittir. Bu bölümlerden birinin ya da birkaçının sonucu başka bölümlere ait sonuçlarla karşılaşabileceğimiz bir katman içerisinde yer alabilir. Farklı sonuçlar, farklı kökenlere sahip olsalar da, ayrı yollarla o katmana erişse de daha sonrasında birbirini etkileyebilir ve birbiriyle etkileşebilir. Hiçbir tarihçi güvenli bir şekilde ileri ya da geri bakamaz ve bir tarafta duran her bir şeyi görmezden gelemez. Şimdi birkaç bölümü yönlendiren şartlar başka bir zamanda daha çoğunu yönlendirir. Tarihi zincirler ve dönemler zaman içinde genişlerler ve daralır. Çoğu zaman bir katmanı tarihle işaretlediğimiz için bu katmanı, keşiştiği bölümlerden daha gerçekmiş gibi ele alma eğilimi sergileriz. Bir katmanın sadece eksiksiz dönemlerden meydana gelmesini sağlamak adına onu doğrudan bir çizgi olarak değil de genişliği ve şekli değişiklik arz eden bir düzlem olarak ele alırsak bu hatadan kaçınabiliriz. Bu nedenle, on dokuzuncu yüzyılın başlangıcına ait bir tarihçi fikirlere ve sanata dair söylediklerinde başlangıç noktası olarak elli yıl geriye, toprak ve ticaretteki keşiflerle ve icatlarla ilgili söylediklerinde başlangıç noktası olarak ise sadece birkaç yıl geriye gidecektir, sonuncusunun ardından uzunca bir nesnel tarih söz konusu olabilir (Weiss, 1962, ss.101-102).

Tarihin en büyük birimi çağdır. Çağ, birimlerini bölümlerin meydana getirdiği çok sayıda dönemden meydana gelmektedir. Çağ, bütün insanlık için bazı ihtimallerin gerçekleştirilmesine kendini adanarak anlaşılmalıdır. Bir çağın ardından kendi bakış açısına haiz olan başka bir çağ gelecektir. Tek bir tarihçi ancak nadiren bir tarihinin ilgisini çekebilir, oysa insanlık tarihi tek bir çağ içerisinde sıkıştırılmamalıdır. Bu nedenle tarihçi ya incelediği çağı diğer çağları da ölçümleyebileceği bir paradigma sunan bir çağ olarak görmeli yahut da kendisini tarihin bir parçasını kaleme almaya ve geri kalanlar için diğerlerinin çalışmalarına güvenmeye zorlamalı. Her tarihçi kimi zaman bu yaklaşımlardan birine yakınlık duyarken kimi zaman da bir ötekisine yakınlık duyar. Tarihçi, en iyi bildiği çağı öbür çağları anlamak için bir model olarak görmekten kendisini alamaz, ancak bu taşralı duruşundan ve gettolaştırıcı tavrından uzak durmalıdır. Bütün çağların bir tarihinin dikkatini çekecek kadar kıymetli olduğuna hak vererek birincisinden uzak durabilir ve kendi çağının öbür çağların da sergilediği aynı insan doğasını

sergilediğinin farkına vararak ikincisini engelleyebilir. Tarihçi, şimdi mevcut hale getirilen bir geleceğin var olduğunu – aslında tarihi kaleme alırken kendisinin bu başlangıç aşamasındaki şimdiki zamana katkıda bulunmak üzere olabileceği de – bildiği için kendi çağının daha sonraki bazı tarihçilerin farkına varabileceği tarihi bir rolünün var olduğunu da görmelidir (Weiss, 1962, ss.103-104).

Tarihçinin sanatkarlığı, okurlarını – gerçek aralıklara sahip olmasa da önemli ayrımlardan, dönemeç noktalarından ve dönemlerden meydana gelen – geçmiş hakkında bilgilendirmek için bir kroniğe ait kayıtların ve kendi söylemine ait parçaların ötesine götürme becerisinde kendisini gösterir. Onun sanatkarlığı, okuyucularını kendi söyleminin parçalarının ötesine geçirmeye ve bir kitabı yahut da bir oyunu açıkça ifade edilmiş ya da idare edilebilir bir birim olarak kabul etmeye çabalayan bir romancının ya da bir oyun yazarının sanatkarlığına benzer. Ayrıca, romancı ve oyun yazarı gibi tarihçi de önemli figürlere dikkat etme, ağza alınmamış kurallardan istifade etme, farklı hususlara farklı ağırlıklar verme eğilimi sergilemektedir. Bir tarihçinin ortaya koyması gereken en ufak şey bir döneme ya da bir çağa ait bir insanlık tarihidir.

Son kertede, tarihçi, geçmişte meydana gelmiş olabileceğini düşündüğü şeyler hakkında destek alıp alamayacağını görmek amacıyla tarihi dünyanın boyutlarını gerçekliğini öğrenmek için tarih felsefesi çalışmalıdır.

4. PAUL WEISS'TA YAŞANMIŞ TARİH

Yaşanmış (nesnel) tarihe karşı ilgisi olan bir filozof aslında neyin gerçekleştiğini keşfetmeye kalkışmaz ya da düşündüğü şeylerin dünyanın gidişatına dair şeyler olduğunu söyleyip durmaz. Her zaman olmasa da birbiriyle uyumlu iki yoldan biriyle – bazı temel güç ve kategorileri açıklamak zorunda olan ya da açıklama gerektiren bir yolla ya da tarihi olmayan unsurların etkileşiminin bir neticesi şeklinde ortaya çıkan bir yolla – tarihi ele almaya çalışır. Bir yaklaşım felsefi tarihi ortaya çıkarırken bir ötekisi tarihin tahmine dayalı bir felsefesini ortaya çıkarır. Tarih felsefesinin konuları felsefi tarihi ilgilendiren konulardan daha basittir ve felsefi tarihçiler tarafından öne sürülen iddiaları desteklemesi ya da doğrulaması gerekmez. Tarihi dünya, harici güçlere sahip insan gruplarının oldukça yeni olan birleşimlerinin bir neticesidir, tarihi dünya dayatılan zorunlulukların bir neticesi değildir. Daha kesin söylemek gerekirse tarih içindeki varlıkların tarih dışında da gerçeklikleri vardır. Gelgelelim, bunlar ancak tarih içinde kaldıkları müddetçe tarihi dünyanın alması gereken şekle karar verebilirler. Hem bunlar farklı şekillerde, zamana, yere ve koşullara bağlı olarak birbirleriyle ilişkilidirler (Weiss, 1962, ss. 112-114).

Tarih felsefesi, iki ana kısımdan meydana gelmektedir. Yazılmış tarih, tarihinin rolüyle, varsayımlarıyla ve faaliyetleriyle ve onun neticede kaleme aldığı tarihiyle ilgilenirken, ötekisi nesnel (yaşanmış) tarihi ortaya çıkaran unsurların tecrit edilmesiyle ve bu unsurların neticelerinin değerlendirilmesi ve nitelendirilmesiyle ilgilenmektedir. Yaşanmış tarih söz konusu olduğunda, tarihi dünyada, bu dünyanın içinde ve dışında bir gerçekliğe ve hayata sahip olan varlıkları da belirlememiz gerekmektedir. Kimi zaman, tarihteki varlıkların tarih dışında bir gerçekliğe sahip oldukları hakkındaki iddianın tarihi dünyaya ait kategorilerin, yöntemlerin, faaliyetlerin ya da serüvenlerin dışarıdaki gerçekliğe ait olanları yankılaması gerektiğine dair varsayımına neden olduğu düşünülmektedir. Tarih, zamana bağlı varlıklarla ilgili bir alan olduğundan değişimin bir kral gibi karşılandığı bir gerçekliği önceden varsayması beklenmektedir. Tarihi dünyanın varlığı tarihe değil de varlıkların mevcudiyetine bağlı olduğundan gerçekdışı ya da anlaşılabilir nitelendirilmez; sabit ve hatta sürekli gerçekliklerin varlığı tarihi bir dünyanın özerk bir şekilde hareket etmesini engellemez. Tarihi dünyanın kendisine ait bir mantığı ve farklı özellikleri vardır; bu dünya karakteristik bir yapıya ve gelişime sahip başka bir şeylere indirgenmesi mümkün olmayan bir dünyadır. Bu dünyanın güvendiği varlıklar mantıken bireysel akıl, kozmik öze ait

yaratıklar, kader veya Tanrı olabilir. Ancak, mesele bundan ibaret olsun yahut olmasın, tarihi dünya, farklı geçici yönelimi, zamansal birlikteliği ve anlaşılabilir bir ömrü olan bir gerçekliktir. Tarihi dünya, evreni oluşturan temel gerçekliklerin birbirleriyle ilişkilerinden kaynaklanan bir neticedir (Weiss, 1962, ss. 117-119).

Bu bağlamda Doğa, varoluşun bir altbölümüdür. Varoluş gibi o da zamana ve yere bağlıdır, dinamiktir. Onda yer alan her varlık dirençlidir. Her birinin, bu sınırlı şekilde ya da diğerleriyle etkileşim içinde olduğu anlardaki şeklinde ortaya çıkan bir gücü ve enerjisi vardır. Varlıklar da aktiftir. Değişim dünyası, hiçbir şeyin hiçbir şey yapmadığı, hiçbir şeyin meydana getirilmediği, olayların olayları acımasızca takip ettiği, ama hiçbir şeyin gerçekleşmediği bir dünyadır. Sessizlik ve sakinlik değişim ve harekettten daha az gerçek değildir ve bunların hepsi kendilerinden daha nihai şeyler olan güçlerin sergilenmesinin birer sonucudur ve bundan türemişlerdir. Sakinlik, bir varlığı başka bir yere itecek ya da çekecek güçlere karşı gösterilen kendi kendine yetme eyleminin bir sonucudur; sessizlik ise belirli bir durumda ortaya çıkan ihlaller ve şartlar karşısındaki kendine yetme eyleminin bir sonucudur. Her bir varlığın her zaman sakladığı bir güç vardır. Hareket etmek, eyleme girişmek, diğerlerine karşı durmak söz konusu olduğunda her biri bu güce başvurur. Böylesi bir enerji söz konusu olmasa bir kimsenin gerçek olanı görünenden, önemli olan şeyleri doğaüstü şeylerden, başka bir şeye indirgenmesi mümkün olmayan şeyleri de başka bir şeye bağımlı olan şeylerden ayırması mümkün değildir. Bu güç mevcut olmasa nesnelere kendilerini geçindirmesi, büyümesi ya da konumlarını, sahip oldukları nitelikleri yahut da ilişkilerini değiştirmesi mümkün olmaz. Bu nesnelere diğerlerini engellemesini, desteklemesini ve diğerlerine karşı direnmesini sağlayan şey işte bu enerjidir; bu nesnelere her yere yayılmaktan, asimile olmaktan ya da kontrol edilmekten alı koyan şey de işte bu enerjidir. Bu enerji olmadan nesnelere yok olması dahi mümkün değildir, zira bir şeyin yok olmadan önce yok olma yeteneğine, yani başka bir şeye tepki veren ve başka bir şeye neden olan potansiyel bir enerjiye sahip olması gerekmektedir. Her bir varlıkta ortaya konmamış ve kullanılmamış biraz enerji vardır. Hiç kimse, bu enerjiyi dikkatli bir şekilde inceleme konusunda başarı gösterememiştir; hiç kimse başka bir şeyin görünmeyen tarafına erişemez. Yine de, her bir varlığın yedekte tuttuğu bir enerjisinin olduğunu biliyoruz. Bu bilgiye ömrümüzün başlangıcından beri sahibiz. Zaten bu bilgiye sahip olmasak bütün varlıkların göründüklerinden daha çok şey ifade ettiklerini bilemezdik.

Kozmik enerjinin birazı evrene serpiştirilmiş varlıkların içinde hapis kalmıştır. Onlardaki bu enerji farklı niteliklere ve işlevsel özelliklere sahiptir. Doğa kanunları, hükmettikleri farklı varlıkların içine işlemiştir. Farklı varlıkların bu enerjiyi kendi sınırları içindeyken maruz bıraktıkları özel koşullardan ayrı tutulduğunda bu kanunlar dümdüz ve pürüzsüz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu enerjinin bir kısmı insanların içindedir. Bir kısmı da toplumların ve kurumların içinde sıkışık kalmıştır, öyle ki insanları başka alemlerden ayrı tutmaya yardımcı olmaktadır. Bununla beraber, bunun büyük bir kısmı insanlar tarafından kullanılmamaktadır; insan ilişkileri alanının dışında kalmaktadır. Orada tepelerden taşlar yuvarlar, meşe ağaçlarını sallar, yıldızları döndürür ve gezegenleri çeker. Gerek insani alanda gerekse insanların dışında kalan alanda belirli bir anda bunun sadece bir kısmı, daha sonrasında ise bununla ifade edilen varlıkların özellikleriyle ilgili bir şeyler yansıtan bir ritimle, yönelimle, değerle ve kullanımla tüketilir. Doğanın geri kalanına karşı durma gücüne sahip oldukları için insanlar birey olarak bununla etkileşime giremezler. Ayrıca, etkileşime girdiklerinde yeni kişisel özellikler kazanırlar, doğa da aynı şekilde yeni özellikler kazanır. Her bir insan, kendi şahsi varlığını alenen maruz kaldığı baskılara ve değişimlere defalarca uydurmak zorunda kalır. Her bir insan, kısmen yoktan var edilir. İnsan, bir bakıma yaptıklarının ve büründüğü konumların – ayrıca sonuçların onu hem kısıtladığı hem de ona yardımcı olduğu bir yol ile onun korunma ve desteklenme şeklinin – bir işlevidir. Kısacası, insan, pek çok farklı güçten meydana gelen bir yaratıktır ve bu güçleri kendi amaçları için kullanan bir insan böylesi bir yaratıktır işte (Weiss, 1962, ss. 120-124).

4.1. Tarihi Dünya

Bir kimse, kendisi dışındaki varlıklardan ve enerjiden istifade eder ve bunlar onu etkiler. Bunlarla etkileşime girdiğinde ise bunlarla birlikte kendisi sınırlı bir *birincil bölge, insanlara ait bir alan* meydana getirirler. Bu alanın kendisi dışındaki güçlerle etkileşimi *türetilmiş bir bölge* ortaya çıkarmaktadır. Hem birincil hem de türetilmiş bölgelerde kendisi ve başkaları yeni işlevler ve anlamlar kazanırlar. Aslında bu, onun farklı şekillerde ve defalarca başka gerçekliklerle ilgilendiği anlamına gelmektedir. Mesela, insanlara ait alanın içinde birtakım amaçlar tarafından bir toplum meydana getirmek için şartlandırıldığında, bu toplumu, bu amaçla toplumsal olarak ilgilenmeye devam ederken bir yandan da siyasi bir varlık gibi hareket ettiği siyasi bir bölgeye çevirmek için kendisini aynı amaçla yeni bir şekilde ilişkilendirebilir. Benzer bir şekilde onun tarihi, onun

doğayla etkileşime girerek insanlara ait bir alan oluşturmasını ve sonrasında bu alanın, yeni bir bölge meydana getirmek için saklı duran doğayla etkileşime girmesini sağlamasını gerektirir. Sekiz türetilmiş bölgeyi – sınanmış bilgi, etkili erdem, takdir edilen sanat ve kabul edilebilir ibadet; kamusal eylem, teşkilatlı siyaset, yaşanmış tarih ve kutsal bir şekilde sürdürülen kurumsal bir din – elverişli bir şekilde birbirinden ayırt etmek mümkündür. Bunların hepsi birden insanların yaşadığı dünyayı meydana getirirler. İlk dördünde insanlar egemendir, ötekilerde ise er ya da geç insanlar karşılaştıkları şeylerin boyunduruğu altına girerler. İnsanlardan ve öteki güçlerden kurulu mükemmel bir denge kurmak gerek her ikisi birbirine mükemmel bir şekilde uyumlu olmadığından gerekse de bunların kuvvetleri birbirine eşdeğer olmadığından açıkçası mümkün değildir (Weiss, 1962, ss. 125-126).

İnsan; aile, köy, kabile, cemiyet, toplum gibi toplumsal bir grubun içinde doğar. İnsan, gün ışığında görüldüğü andan itibaren – ve geleneklere ve kanunlara göre, hatta çok daha öncesinde – zaten bunların bir mensubudur. Her bir grubun ayırt edici bir mantığı ve hayatı vardır. Ancak bunlardan hiçbiri canlı değildir, hiçbiri bir organizma değildir; gruplar birer madde değildirler, onlar birey de değildirler. Buna karşın bir çeşit varlıkları vardır. Gereklilikler kadar sonuçlara da sahiptirler; hakları ve görevleri vardır ve çoğu zaman kendi mülklerine sahip olurlar, gücü kullanır ve idare ederler, insanları ve onların faaliyetlerini denetleyip yeniden yapılandırır. Toplumsal gruplar, kendi parçaları ve üyeleri için uygun olan yollardan farklı yollarla özellik kazanırlar. Bir aile, bir cemiyet ya da bir toplum zengin, eski ya da geniş olabilirken üyelerin ve parçaların hepsi yoksul, genç ve ufaktır. Bir aile, bir cemiyet ve bir toplum birbirinden kolaylıkla ayırt edilmez. Kesin bir şekilde ifade etmek icap ederse, bunların farklı hayat ve üye türleri mevcuttur, fakat bunlar da güzel bir şekilde belirlenmiş sınırlardan yoksundurlar. Genellikle bunların boyutu ve öncelikle üyelerinin maruz kaldıkları alışkanlıklar ve yönelimlerin türü farklılık arz eder (Weiss, 1962, s. 127).

Bu bağlamda, tarih, kısıtlama olmaksızın, insanlığın medenileşme sürecidir. Tarih, bir dünya tarihidir ve her zaman için bağımsız devletlerin ve milletlerin ya da bunların meydana getirdiği koalisyonların hikayelerinden meydana gelen bir derlemeden çok daha fazlasıdır. Tarih, insanların iradeleri, bedenleri, akılları ve kişilikleriyle kendilerini ortaya koyarak huzur ve adalet içerisinde hareket ettikleri tek bir medeniyeti ortaya çıkararak zamanla kendisini ifade eden insanlıktır. Doğa, sosyalleşmiş insanlar üzerinde egemenlik kurarak

onların tam olarak yaşamasını veya birlikte hareket etmelerini engellediğinde doğa felaketlerin kaynağını, zalim bir gücün maskesini takınır. Doğa, insanların bedenleri üzerinde egemenlik kurduğundaysa doğal trajedi ortaya çıkar; doğa onların iradeleri üzerinde hakimiyet sağladığında onları yıldırır; doğa onların akılları üzerinde hakimiyet kurduğunda ise onun aklı karışır; doğa onların kişilikleri üzerinden egemenlik kurduğunda yıkıcılaşır. Buna karşın, insanların özgürlüğü için çabalanırken doğaya da faydalar sağlanır. Doğa nadiren insanları alt ettiğinden ve bu faydalar sadece sınırlı bir zamanda ve sınırlı sayıda kaldığından yaşanmış (nesnel) tarih söz konusudur. İnsan, kendisini doğanın bir parçası haline getirmekte serbest olduğundan ve böylece insanlara ait bir alan meydana getirdiğinde ve bu alanı yine de insanlara ait alanın dışında kalan doğanın bir parçası haline getirmekte özgür olduğundan tarih mümkündür. Tarih hem de insanın doğasını merak etmektedir, ancak tarih, insan doğasının insanlara ait alanla doğanın etkileşiminde ortaya konduğu şekliyle ilgilenmektedir. Tarihi dünya, kendisini meydana getirmek için bir araya gelen insanlarda ve doğada bir fark yaratan gerçek bir dünyadır. Bu dünya, içinde bir kimsenin temel gereksinimlerini sağlayabileceği özerk bir bölgedir. Ancak, bu bölge insanın girebileceği ya da girmesi gereken bir bölge değildir. İnsan, kendisini tamamlarsa başka bölgelerin – ahlaki, dini vb. – bir parçası olmalıdır. Tarihi dünya, insana öncelikle etkili olma ve tesadüfen de olsa hayatta kalma ve erdem, değer kazanma fırsatı sunarken aynı zamanda doğa, bir değer ortaya koymak ve birleşik olabilmek için bir geçmiş ve bir gelecek kazanabilir. Onlar bu özellikleri ve rolleri meydana getirdikleri tarihi dünyada kazanırlar. Bu dünyada her biri bir ötekinin varlığından ve orada meydana getirdikleri birlikteliklerden, farklı bir tarihi zaman, yer ve nedensellik içerisinde yerleştirilen birlikteliklerden faydalanmaktadır. İnsanlara ait alan ve doğanın meydana getirdiği durum, başka şekillerde karşılanması mümkün olmayan insanların ve doğanın gereksinimlerini karşılama çabasının gerekli bir neticesi olan tarihi bir olay ortaya koyar. Elbette insanların ve doğanın hiçbir zaman karşılanmayacak ihtiyaçlarının olması muhtemeldir. İnsanların ve doğanın tarihi bir bölge yaratmak amacıyla bir araya gelmesi için hiçbir zorunluluk yoktur. Ancak, insanlar ve doğa bir araya gelmezlerse bazı temel ihtiyaçları karşılamakta başarısızlığa düşeceklerdir. Tarih, kendini meydana getirenlere onların başka şekillerde elde edebileceklerinden çok daha kuvvetli bir tatmin sağlar. Tarih, kendi zamanına, yerine ve nedenselliğine sahip bir bölgedir ve burada varlıklar başka türlü tamamlanamayacakları şekilde tamamlanırlar (Weiss, 1962, ss. 129-130).

İnsanlar doğayla etkileşime girdiklerinde onunla insanlara ait alanın farklı ve herkesçe bilinen bir zamanını meydana getirirler. Daha sonrasında ise bu alanın üyeleri olarak halen daha insanlara ait alanın dışında kalan doğayla bütünleştiklerinde onunla nesnel tarihin farklı ve herkesçe bilinen zamanını meydana getirirler. Bu yüzden, tarihin zamanı insanlara ait alanınkine göre daha az sınırlandırılmıştır, daha az özelleştirilmiştir ve daha fazla kapsayıcıdır. İnsan, insanlara ait alan ve tarihe ait zaman içerisinde yaşar. Aynı zamanda insan, öteki gerçekliklerin hepsi gibi tek bir doğal zaman içinde yaşar. Bu zaman içindeyken ayrıca tarihin daha sınırlı ve yoğun zamanları, insanlara ait alan ve bunların alt bölümleri içinde yaşar. Elbette bunların hepsinde eşit bir şekilde yaşaması ve ufak bir grubun, insanlara ait alanın, tarihin ve doğanın eşit bir parçası olmaktan öteye geçmesi mümkün değildir. Tarihi zamana ve ikincil bir şekilde başka zamanlara göre düşünüp hareket ettiğinde insan tam olarak herkesçe bilinen bir varlık olarak yaşar, zira tarihi zaman insanlara ait zaman kadar yoğun olsa da ondan daha kapsayıcıdır ve doğanın zamanından da daha yoğun olsa da ona göre daha az kapsayıcıdır. İnsan, insanlara ait alana ya da doğaya aitmişçesine düşünebilir ve hareket edebilir, fakat o zaman da insanlığa ait tarihin de bir parçası olduğu gerçeğini görmezden gelecektir. Tarihin dünyası karmaşık ve düzensizdir, insanlara ait doğanın zamanını da kapsamaktadır, bu zaman içerisinde daha kısıtlı zamanlar, çeşitli grupların, kurumların, toplumların, milletlerin ve benzerlerinin özellikleri yer almaktadır. Bu zamanların her birinde insanlar başka yerde nelerin gerçekleştiğiyle ilgilenmeksizin birbirleriyle etkileşime geçerler. Bizler her zaman bitmemiş bir tarihi anın içinde yaşarız. Her zaman onun bir alt bölümünü tamamlarız ve bunu tamamlamak bu bitmemiş anın içinde başka bir anı doğuran gerçek bir andır. Tamamlanmış bir alt bölüm, hem kendi kendisini sınırlandırmış olduğundan hem de kapsayıcı anın sona ermesiyle uzaktan sınırlandırıldığından tarihte gerçek bir andır. Kasıtlı her anın benzer bir yapısı vardır; cerrah kanserli yeri kesmeye başlamadan evvel ellerini yıkar, elleri yıkama işi daha sonraki başarılı bir kesim işiyle sınırlandırıldığı müddetçe cerrahi bir ameliyatın tamamlanmış bir eylemidir. Bir senfoninin ilk hareketi o senfoninin daha sonra gerçekleşecek bitişiyile sınırlandırıldığı sürece o senfoninin tamamlanmış bir parçasıdır (Weiss, 1962, ss. 134-135).

Bu bağlamda, sağduyuya ait dünya, üzerinde yaşayan ve onun farkında olan sağduyulu insanlar gibi belirli bir toplumun değerlerini ve çıkarlarını yansıtan yorumlarla, vurgularla ve anlamlarla doludur. Bu dünya, tarihi nedenselliğin ve

başka nedensellik çeşitlerinin kök saldığı bir dünyadır. Farklı toplumlar; neyin görölmesi ve kullanılması gerektiğini dikte eden farklı diller, kavramlar, kategoriler, alışkanlıklar ve tutumlar açısından kendi cisimlerini ele alırlar. Bir Kızılderili için bir ok farklı bir sağduyusal statüye, yapıya ve anlama sahiptir. Kızılderili için ok bir araçken öbürü için tarihi bir kanıtın bir işareti ya da bir parçasıdır. Sağduyusal nedensellik bireylerin, kurumların ve bunların her ikisinin önünde uzanan doğanın etkileşimini gerektirmektedir. Nedensellik, bireyleri, kurumları ve bunların önünde uzanıp giden doğayı kucaklayan bilimsel kanunlara, algılanabilir olaylara ve benzerlerine ait bir mahaldir, çünkü bunlar insanlara ait bir alan yaratmak için etkileşim içindedirler. Toplumlarda benzer durumlar görölmektedir. Onlara göre herhangi bir olayın sebebi, ister iyi ister kötü olsun, o toplumun üyelerinin refahında fark yarattığına inanılan bir şeydir. Sorumluluk vermenin ya da mükafata layık görmenin en etkili ve kabul edilebilir yolunun ne olacağı hakkında hiçbir fikir yoktur, aynı şekilde çoğu kez kanunlarda göröldüğu üzere, maruz kalınan hasarla ilintili bir şekilde hareket ettiğinin tarafsız bir şekilde araştırılması mümkün olan bir şeyden endişe duymaya da gerek yoktur. Toplumsal nedensellikte, genelde bir kimse, çoğu kez insanın refahının artırılmasının ya da yok edilmesinin sebebi olduğuna inanılan şeyle yetinir. Ayrıca, kulüpler kadar ufak ve devletler kadar büyük kurumların bir özelliği olan kurumsal nedensellik de söz konusudur. Bir kurumun üyesi, bu kurum dışındaki herhangi bir kurum ve bunların da ötesinde dünya, bir kurumu iş gören bir kuruma dönüştüren enerji kaynağı olabilir, ancak bunlar o kuruma ait dönüştürölmüş unsurlar haline gelene dek hiçbir kurumsal, nedensel güce sahip olmayacaklardır. Söz konusu kurumun denetimi dışında bunlar kurumsallaştırılmamış bir güce sahiptir; söz konusu kurumun ömründeki değişikliklerin sorumlusu olarak bunlar nesnel (yaşanmış) tarihte birer unsur haline gelebilirler. Kurumsal nedensellik, söz konusu kurumun işlevlerinin o kurumun birtakım parçalarına göre anlaşılma şekliyle de alakalıdır. Bir şirketin mensupları bir takım felaketler nedeniyle yok olduklarında kurumsal nedensellikten bahsedilmez; bir ürüne yönelik ani bir talep ortaya çıktığında yine kurumsal bir nedensellikten söz etmek mümkün değildir. Bununla beraber, bu talebi karşılamak maksadıyla bir kimse daha fazla insan çalıştırdığında, verimliliği arttırdığında, daha fazla insanı işe aldığında ya da daha fazla makine satın aldığında kurumsal nedensellikten bahsetmek mümkündür. Bir kültürdeki insanların, temel değerlerde fark yarattığına inanılan şeylere ve aynı zamanda böylesi bir farkı aslında gerçekleştiren şeye işaret ettikleri kültürel bir nedensellikten de bahsetmek mümkündür. Dil ve alışkanlıklara göre

ilişkilendirilen gruplardan ortak bir amacı olan gruplara kadar pek çok grubu içine alan kültürler – ya da bazı tarihçiler gibi ifade etmek gerekirse, medeniyetler – bu nedenle bir toplumun ya da bir kurumun özelliklerinden bazılarını taşırlar. Kùltürler gibi grupları da gerçeklerden çok inançları yansıtan kararlar yönetir; gruplar gibi kùltürler de istenen ve istenmeyen bir sonuca erişilmesinde gerçekten neyin etkili olduğunu belirleyen gerçekler tarafından işgal edilmişlerdir. Bir kimse, bir kùltürde, o kùltürün üyelerinde ve o kùltürün tamamında neyin farklı olduğunu araştırmaktadır. İnançlar, toplumun içinde var olduklarından ve insan bir kùltürün içinde yaşadığından önemlidir; nesnel gerçeklikler kurumlarda var olduklarında ve kùltürün kendisini meydana getiren üyelerinin dışında tarafsız bir duruşa sahip olduğu kabul gördüğünden önemlidirler. Bu nedensellik çeşitlerinin tümünde birtakım öncüller birtakım sonuçlarla ilgilidirler. Bunların hepsi birlikte, içinde yaşadığımız o temel ama keşmekeş dünyayı meydana getirirler. Gündelik dünyamız bütün bu farklı nedensellik çeşitleriyle doludur ve bunların teker teker ve bilimin resmi diliyle, algıyla alakalı hükmi bir ifadeyle, olaylarla ilgili yaratıcı ifadelerle ve bir ideal hakkındaki değerlendirme ifadeleriyle birlikte tahlil edilmesine müsaade eder. Bunların hepsi doğaya özgü nedensellik yüzünden kenetlendiklerinde tarih bunlara ait bir mahal olup çıkar (Weiss, 1962, ss.140-150).

4.2. Tarihsel Nedensellik

Tarihsel nedensellik, esasında geleneklerle, adetlerle etkilenenleri kapsamına almaktadır, ayrıca kişisel olmayan güçleri de kapsamına almaktadır. Tarih, her an, bizlere yeni bir gerçeklik sunmak maksadıyla insanlara ait alanla doğayı bir araya getirir. İnsanlara ait alan ve doğa, yani ikisi birlikte, tarihi nedensellik süreci içinde ifade edilen ve tarihi sonuç içerisinde son bulan farklı bir tarihi neden ortaya koyar. İnsanlar ve doğanın tarih içinde bir rolü, tarih dışında da başka bir rolü vardır. Tarihte, tarihi nedenlerde ve sonuçlarda, ayrıca nedenleri sonuçlarına bağlayan nedensel süreç içerisinde tamamlayıcı öğeler söz konusudur. Tarihte, bir birey, doğadan elde edilen enerjinin yanı sıra aynı zamanda toplumsal veya kurumsal grupları da içine alan birleşik tek bir neden içinde tamamlayıcı bir öğedir. Birey, doğanın enerjisini sayısal olarak ifade eder ve bu gruplar için birimler oluşturur. Bunun karşılığında gruplar bireysel roller sunarlar ve doğaya bir arka plan sunarlar. Bunların bir araya gelmesi tarihe ait boşluk ve tarihi zaman üzerinde kontrollü bir güç teşkil eder, bu boşluk ve zaman içerisinde bireyler eşgüdümlü akranları meydana getirirler, gruplar önemli alanlar haline gelirler ve

doğa da olası tarihi anların daimi bir kaynağı olarak hareket eder (Weiss, 1962, s.160).

İnsanlar, doğayla etkileşime girdikleri müddetçe tarihte varlık gösterirler. İnsanlar, bağımsız bir doğa ile birleştikleri sürece tarihi varlıklardır. Bu doğa onlar tarafından kullanılmaz – zira bu teknolojinin ve iktisadın işidir – ama daha ziyade uyumlu bir etmendur, yeni bir gerçeklik ortaya koymak için gereken, kendisiyle etkileşime girilen ve dönüştürülebilendir bir güçtür. İnsanlar elbette kendisiyle etkileşime girdikleri doğadan ayrı olarak doğanın varlığını üzerlerinde taşırlar; aksi halde hiçbir şey yapamazlar. Tarihi insanlar, devamlı ve birikimli bir şekilde yol alan tek bir insanlığın üyesidirler; onlar bu mevkiye doğanın yardımıyla erişmişlerdir. İnsanların halen daha insanlara ait alanın ötesinde yer alan doğayla birleşimi, insanlar ve doğa, bu birleşimi sürdürdüğü müddetçe bir güce ve kendi çapında bir varlığa sahiptir. Bununla beraber, bu birleşim gerçek, gerçekten mevcut bir sonuçtur. Her tarihi olay somut, eşsiz ve gerçektir. Tarihi dünya, “organiktir”. Bu, tarihi dünyanın canlı olduğu, onun bir akla, niyetlere, amaçlara, içgüdülere ve benzerlerine sahip olduğu anlamına gelmez, aksine sadece tarihi olmayan ve organik olmayan varlıkların biçimsel üstünlüğüyle alakasız olduğundan az ya da çok ihmal edilmiş gerçeklikleri göz önünde bulundurmadan tarihi dünyanın kavranmasının mümkün olmadığı anlamına gelir (Weiss, 1962, s. 170).

Tarihi bir olay, insanlığın ve doğanın birleşiminin bir neticesidir ve insanın rolüne vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, böylesi bir dünyayı tarihçiler tarafından bilindiği yahut bilinebileceği kadarıyla tarihi olarak nitelemek her zamanki söylem şeklimizle çok daha uyumludur. Geçmiş eğer tarihi değilse, karşılaşılabılır değilse, dışsal değilse ve parçalara ayrılabilir değilse o zaman tarihçilerin öğrenmeye çalıştıkları şey de nedir? Tarihçinin sahneye çıkmasından evvel gerçekleşenler de nedir? Tarihçi çıkarımlarını nasıl karşılaştırabilir? Gerçekleşmiş olanların şimdi olanlar üzerinde nasıl bir etkisi olabilir. O halde geçmiş niçin ciddi, kahredici bir yük olduğunu ispat etmek zorunda değildir? Geçmişteki her bir olayın tarihi an için nedensel olarak önemli olmamasına karşın ve tek bir anın başka bir ana yol açmasına rağmen, her bir an, ister nedensel olarak önemli isterse önemsiz olsun, bütün bir geçmişin tarihi olarak durmaya devam ettiğine yönelik bir bakış açısı sunar. Tarihi anın ortaya koyabileceği şey budur, zira doğaya ait anın içinde bir zamanlar kök salmıştır ve tarihi gerekliliği yönlendirmeye hizmet etmektedir. Bir tarihçi bazı anları başlangıç noktası olarak

kullanmayı tercih edebilse ve orada gözlemledikleri hakkında sadece geçmişe başvurabilse de onun tercih ettiği unsur ve onun geçmişi aslında tarihçinin bir kenara koyduklarından mahrum bırakılan bir tarihi duruma sahip değildir. Onun tercih ettiği unsur elbette geçmişteki birtakım unsurlarla ilgilidir ve eğer bu unsurlar ilgisini çekerse o unsuru tercih edecektir. Bununla beraber, onun tercihleri tarihin varlığını veya gidişatını etkilemez (Weiss, 1962, s. 175).

Nedensel olarak önemsiz olan unsurlar, mesela şimdiki zamanın doğasına veya varlığına herhangi bir katkıda bulunmayan geçmişteki unsurlar tarihi bir duruma sahip olmasalardı o geçmişin bir parçası tarihçinin üzerinde yoğunlaştığı geçmişten kopar ya da nedensel olarak önemli olsun ya da olmasın o geçmişin tamamı doğanın bir parçası olurdu. Tarihçi, geçmişi inşa edebilir, ama inşa ettiği geçmişin sabit, kesin, tam olarak belirlenmiş, hiçbir zaman değiştirilemeyecek ya da bozulamayacak bir geçmişle uyumlu olmasına çalışır ve onu bu şekilde uyumlu hale getirmelidir. Ayrıca bu geçmiş, tarihçinin ilgi gösterdiği olaylar için önemli olan ya da olmayan şeyleri de içermektedir. Tarihçinin ilgi duymadığı geçmiş, onun ilgi duyduğu parça kadar gerçek, belirli ve tarihidir. Tarihçi, gelecekteki bir zamandan ya da tarihin sonundan bahsettiğinde doğanın insanın yardımıyla tarihi bir an görünüşü altında idrak edilme şeklini tahmin etmektedir. Tarihçi, sadece nedensel olarak önemli olan şeylere dikkat ettiğinde, aslında gelecekte tarih için anların var olması ihtimalini tarihe ait andan koparır. Yine de nedensel açıdan önemsiz olan geçmiş olaylar, şimdiki zamana doğrudan doğruya katkıda bulunmasalar da şimdiki zamana katkıda bulunan söz konusu geçmişteki olaylarla birlikte temelde yer alırlar. Tarihi an ne olursa olsun geçmişin tamamı geçmiştir. Sonuç olarak, her bir tarihi an, kısmen nedensel olarak önemli, kısmen de nedensel olarak önemsiz olabildiği bir tarihi geçmişe sahiptir. Tarihi an, tarihi zaman içinde gerçekleşen her şeyle ilgili bir andır; nedensel olarak ortaya konmuş herhangi bir anın olması gerekenden daha zengindir (Weiss, 1962, s. 180).

Gerçekleşen ve şimdi gerçekleşmekte olan şeyler tarihte bir değere sahip olduğundan, tarihi ideal, tarihi bir gerekliliktir. Bu gereklilik için geçmişteki bir olayla bir başkası arasındaki değer dışında hiçbir fark yoktur. Her biri ölçülür, değerlendirilir, sıralı bir düzen içerisinde yerini bozmadan hiyerarşik olarak bir sıraya konur. Bir şeyin gerçek olduğunu şimdi kabul edersek tarihi gerekliliğin tarihi bir rol yüklediği geçmiş de şimdi karşımıza gelecektir. Tarihi gereklilik, şimdiki zaman içerisinde geçmişe kendini fark etmenin, kendine özen göstermenin, kendi kendine yetmenin ve bir yöne doğru ilerlemenin karşılaşılabılır

bir gücü olarak bir rol vermektedir. Tarihi gereklilik, şimdiki zamanın aracılığı sayesinde geçmişin tamamını tarihi bir hale getirmektedir. Geçmişin dışında durarak meydana gelen her şeyi idare etmek suretiyle bir mükemmellik ölçütü ortaya atar. Bu ölçütü bazı unsurlarla bağlantılı bir şekilde belirlemek mümkündür. Dört farklı belirlemeden bahsetmek faydalı olacaktır (Weiss, 1962, s. 185).

Birincisi, tarihi ideali belirli bir zaman içinde tüketilen bir norm olarak ele almak mümkündür. Bir çağın farklı mensuplarını zamanın ruhunu iyi kötü kuşanmış olarak değerlendirmeye çalıştığımızda böylesi bir norma başvururuz. O çağa uygun düşen şartlar dışında bir çağdaki olayları yargılamamız gerektiğini dillendirdiğimizde bu normdan bahsetmiş oluruz. Belirli bir zamana yoğunlaşan bir tarihçi, çoğu kez o zamanda tüketilen bir norma dikkat kesilir. O çağa ait normun yine o çağ içinde tam anlamıyla algılandığını fark ederek böylece o çağın herhangi bir şekilde eleştirilmesine engel olur. Mesela, Babilliler hakkında bir karar vermek yerine onların nerede ne yaptıklarını söylemekle yetinir. Ayrıca, bir kimse bir çağı, o çağdan sonra gelenlere göre değerlendirebilir. Bir medeniyetin yapısı, kısmen kendisinden sonra bir medeniyetin gelme ihtimaline izin verme şekliyle ifade edilir. Tarihin gidişatına dönüp baktığımızda ve şimdi zamanımızı koca bir geçmişle karşılaştırdığımızda söz konusu geçmişe dair bir tahlil ortaya koymak için kendimizi, kendi erdemlerimizi, güçlerimizi ve davranış biçimlerimizi ele alarak geçmişi, kendisinden sonra gelenlere göre değerlendiririz. Alışılmış göreceliğin sınırlarını aşabileceğimizi bizlere gösteren başka zamanlarla meşgul olmaya kendimizi kaptırmak yerine, şimdi ve burada zamanın içinde kalırız. Şimdiki zaman sürekli olarak değişim gösterdiğinden buradan bakıldığında tarihin sürekli olarak yeniden kaleme alınması gerekmektedir. Tarihi gereklilikle ilgili üçüncü bir belirleme, güncel ve muhtemel tarihin tamamını ilgilendirmektedir. Bazı insanları, toplumu, devleti, halkı, dini ya da özgürlüğü, adaleti ve benzerlerini ideal vakalar, paradigmlar ve modeller olarak görmektedir. Bu belirlemenin öne sürdüğü tarihin tamamı bunlara göre yargılanmaktadır. Peki ama bu ölçütlerden hangisini kendi kıstasımız olarak belirlemeliyiz? Bu soruya yanıt vermek için tarihi gereklilikle ilgili dördüncü bir belirlemeye başvurmamız gerekmektedir. Bu belirleme, tarihin her tarafını ele almaktadır. Bunun sayesinde bir kimsenin tarihin tamamını değerlendirmesi mümkündür. Buna bakarak, geçmişin herhangi bir parçasının ya da her tarafının mümkün olduğu kadar iyi olmadığını söyleyebiliriz. Tarihi gereklilikle ilgili bu dördüncü belirlemenin hiçbir zaman kavranması gerekmez. Bu belirleme, idrak edilmemesi halinde tarihi bir

role de sahip olmayacaktır; tarihi olanı ele alsada tarihi dünyanın dışında kalacaktır. Son iki norm bir kimsenin tarihin tamamını değerlendirmesine imkan sağlar. Yine de, tarih içinde bunlar ille de kavranmazlar. Buna göre bunlar tarihi gereklilikten ve mükemmeliyetle ilgili ilk iki kıstastan farklıdır. Son ikisi gibi tarihi gereklilik bütün olaylara bir değer, mantıklı bir açıklama ve bir yön kazandırır. Bununla beraber, bunların herhangi birinden farklı olarak, – dördüncüsü hariç – insanların geçmişi buna göre değerlendirip değerlendirmemelerine göre iş görmektedir. Çoğumuz ancak tarihinin çalışmalarıyla tarihi geçmişin farkına varırız. Geçmişin gelecekte bizim için ve bizim sayemizde sahip olduğu görünüşü ve anlamı kısmen geçmiş hakkında tarihçiden öğrendiklerimiz tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, tarihçi geçmişin saklanmasına müsaade etmez. Tarihi geçmiş, insanların ne bildiklerine veya ne yaptıklarına bakmaksızın tarihi an içerisinde muhafaza edilir. Tarihi gereklilik, tarihte geçerlidir. Şimdiki zamanın sahip olduğu derinliğin dışında yer alanları şimdiki zamanla ilişkili hale getirir. Alakasız geçmişi, söz konusu şimdiki zamanın varlık kazanmasını sağlayan süreç üzerinde istenen ya da istenmeyen bir sınırlamaya dönüştürmek suretiyle geçmişin şimdiki zamanın varlığına katkıda bulunmasını sağlar. Tarihi gereklilik yüzünden, önemsiz geçmiş, tarihi nedenselliğin hızını ayarlayan düzenleyici ortamının rolüne sahip olur (Weiss, 1962, ss.186-209).

Bu bağlamda, iki tip tarihi insan arasında bir fark vardır. Bu fark sadece başlangıç şekillerinden değil, aynı zamanda dışarıdan alakalı oldukları sonuçlara göre yaptıkları şeylerden kaynaklanmaktadır. Hizmet adamı, derin düşüncelere dalmış insana sunulan sonuçlar ortaya koymaktadır; düşünen insan da hizmet adamına sunulan manevi değerleri kazanır. İnsan, eğer ki tarihten istifade etmek istiyorsa bu hayat tarzlarından birini seçecek kadar akıllıdır. Ancak, her iki tür hayata da gereksinim duyulmaktadır, birincisine bazı şeyleri daha iyi bir denetim altında tutmak için, ikincisine de iyi bir hayatı örnek olarak ortaya koymak için ihtiyaç duyulmaktadır. İyi bir toplum bunların her ikisi için hazırlık yapar. Bir toplum sadece hizmet adamlarına sahipse o zaman onların eylemlerinin yargılanacağı günü erteleyerek onların hepsinin kendisini birtakım değerlere götüren aracı olarak iş görmesini sağlar. Böylesi bir toplum sadece derin düşünenlere sahipse o zaman da bunların hepsinin öncelikle sonuçlarla ilgilenmesini sağlar ve onların refahı ve devamlılığı için yetersiz bir hazırlıkta bulunacaktır. Düzgün bir şekilde gerçekleştirildiğinde her iki hayat da değer

açısından aynıdır, ama bu hayatlar birbiriyle ilişkili olduklarından bir toplumun bunların ikisine birden ihtiyacı vardır. Eksiksiz bir hayat insanın bütün sözlerini tutmasını gerektirdiğinden hizmet adamından beklenen tarafsızlık, hizmet adamının kendisini sadece tarihi dünyanın dışında olmayan, aynı zamanda var olan ve tarihi olmayan gerçekliklerin ışığında hayatını sürdüren bir varlık olarak keşfetmesine izin vermelidir. İyi bir hayat, derin düşüncelere dalmış bir insanın tarihi olmayan kişisel tarafının ideal bir şekilde tamamlanmış dünya tarafından tamamlandığı bir hayattır yahut da benzer bir şekilde hizmet adamının herkesçe bilinen hayatının gerçek olan her şeye uydurulan kişisel yaşamının tamamı tarafından tamamlandığı bir hayattır. Tarihçi geçmişi şimdiki zamandaki bir noktadan sorguladığı için kaçınılmaz bir şekilde, geleceği geçmişten okuyarak her şeye teleolojik açıdan bakan kimselerin tavrını takınır. Tarihçi, tarihten ayrı bir şekilde, tarihi bir dünyanın var olduğunun farkında olmasa, aslında tarihi başka hiçbir benzeri olmayan, kişisel bir şekilde meydana getirilmiş bir anlatı haline getirmeye eğilim gösterecektir. Tarihçi, en azından şimdiki zamanı açıklanması gereken ve şimdiki de daha önceden gerçekleşmiş şeyler üzerine gölge düşüren bir şey olarak görmektedir. Tarihçinin, tarihi gerekliliğe vurgu yapmasına gerek yoktur, şimdiki zamanı değersiz bir şey olarak görebilir. Bununla birlikte, geçmiş, şimdiki zamana göre geçmişte kaldığı için bunun yüzünden tarihi bir role sahiptir ve şimdiki zamanı, yitip gitmiş olmasına karşın geçmişin var olmasına olanak tanıyan bir şey olarak ele almaktan kaçınır. Bu yüzden tarihçi yazılı tarihte geçmişin sınırlı bir parçasını şimdiki zamanın da yardımıyla meydana getirir ve her şeyi bilmeden de geçmişin tamamını meydana getirir (Weiss, 1962, ss. 214-215).

Tarihi geçmiş, belirli anlardan, inkar edilen güçlerden, verimlilikten meydana gelen bir silsileden ibarettir; tarihi geçmiş, salt gerçeklerden meydana gelen vaatsiz ve denetimsiz bir silsiledir. Hiçbir tarihçinin bir ürünü değildir, ama tarihçinin tarihinin teyit için bakması gereken bir yerdir. Peki ama şimdi burada var olan bir şey tarafından bir kenara itilmiş, güçten yoksun bir şey nasıl olur da bir varlığa sahip olabilir ki? Açıkçası, bir zamanlar bir yeri işgal etmiş önemli varlıkların tek ve aynı yerde var olamaması ya da bizim kendisini dışladığımız gibi etkili bir şekilde bizleri dışlayan hakiki bir gerçekliğin hemen arkamızda uzanmaması halinde tarihi geçmişin kendisine ait bir varlığı olmaz. Bu seçeneklerden birincisini sağlamak mümkün değildir, zira bu seçenek geçmiş şimdiki zamana devşirmektedir. Bize sadece ikincisi kalır. Geçmiş, şimdiki

zamanda farklı, soyut ve yerleşik bir gerçeklik olduğundan uzak durur. Şimdiki zamandaki bir gerçeklik tarafından dışlandığı için şimdiki zamandan farklıdır; gerçekliklere özgü varoluştan yoksun olduğu için soyuttur ve belirli olduğu için de yerleşiktir. Geçmişteki her an geçmişte kalan başka anlar tarafından dışlanır ve kendisi de onları dışlar. Gelgelelim, geçmişteki anların birbirlerini dışlaması onların birbirleriyle önceki ve sonraki şeklinde bir ilişki içerisine girmesine sebep olur. Geçmişteki olaylarla onların birbirinden farklı içerikleri kendi içlerinde öncesi ve sonrası şeklinde bir düzen içindedir; şimdiki zamana yakın ya da uzak olmalarına göre ancak birbirlerinin öncesinde ve sonrasında yer alırlar. Sadece geçmişteki olaylar birbirlerini dışlamakla kalmazlar, aynı zamanda koca bir geçmiş de şimdiki zaman tarafından dışlanmaktadır. Üstelik, söz konusu geçmiş de bunun karşılığında şimdiki zamanı dışlamaya yeteri kadar karardır. Geçmiş zamanın şimdiki zaman tarafından dışlanması şimdiki zamanın etkili bir oluş sergileme gücünün bir işlevidir. Şimdiki zamanın geçmiş zaman tarafından dışlanması ise geçmiş zamanın içerdiği unsurlara özgü karardılığın bir işlevidir. Geçmiş zaman tamamen belirli bir zamandır, ona hiçbir şeyin eklenebilmesi ya da hiçbir şeyin ondan çıkarılması mümkün değildir. Bununla beraber, belirli olan şeyin bir varlığı olmak zorundadır. Yine de geçmiş zaman bir madde değildir. Geçmiş zaman, olaylardan örölü bir dokudur. Bu olaylar şimdiki zamanın içinde yer almazlar ve bunların zıddı olaylar bir şekilde bunların üzerini örter. Durum böyle olsaydı, şimdiki zaman, kendisinin altında yer alan ve kendisinin zıddı sayısız olaya ayrılırdı. Geçmiş, şimdiki zamana ait gerçekliklerin ürünü olan düşünceyle ileri sürülen yeni bir oluşum değildir, zira geçmiş varlığını insanların aklına borçlu değildir. Geçmiş zaman yalnızca şimdiki zaman karşısında bir varlığa sahip değildir, aynı zamanda bilgi karşısında da bir varlığa sahiptir. Geçmiş zaman sadece şimdiki zamanı dışlamadığından, aynı zamanda onun tarafından dışlandığından ve hala daha kendisine ait gerçek bir değere sahip olmadığından destek görmek zorundadır. Bu desteği gelecek zamandan alması mümkün değildir, çünkü gelecek zaman belirsizdir ve belirli olan bir şeyin yeterli desteği sağlaması imkansızdır. Ayrıca, geçmiş zamanın insanların eylemleri sayesinde nesnel bir varlık kazanması da mümkün değildir, çünkü insanların eylemleri, insanlar dışında var olan doğa tarafından kısmen meydana getirilen belirli öğelerden meydana gelmiş yerleşik ve değiştirilmesi mümkün olmayan bir diziyi en başından kabullenmektedir (Weiss, 1962, ss. 218-225).

Geçmişte nedensellik ve oluş hiçbir şekilde söz konusu değildir; geçmiş zamanda eylem ve madde mevcut değildir. Bununla birlikte, geçmişin tamamı tarihçinin nedensellikten, oluştan, maddelerden ve eylemlerden bahsederken değindiği bir alandır. Tarihçi, bahis konusu geçmişi sadece kayıt altına almaya, onu yeniden şekillendirmeye, onu araştırmaya ya da öğrenmeye heves etmez; hareketlendirebileceği verileri elde etmek amacıyla geçmişi kısmen kayıt altına alır, yeniden şekillendirir, araştırır ya da öğrenir. Tarihçinin anlatımı hiçbir zaman, şimdiki zaman içerisindeki geçmiş zamanın neye benzediği şeklindeki bir ifadeye indirgenemez; tarihçinin anlatımı geçmiş zamanın şimdiki zamanın dışında kalmasını, bir veri kaynağının çıkarım yoluyla erişilebilmesini ve bir anlatıda canlandırılabilmesini gerektirmektedir. Geçmiş zamanın şimdiki zamanda devam etmesinin bir anlamı olmasına rağmen ve insanların çeşitli tasarımlarını geriye doğru yönlendirebilmesine rağmen tarihi bir hale getirilmiş olan varlık miktarı tarihin erimi içerisinde saklanmadıkça ve başlangıç aşamasında olan gelecek zamanın şimdiki zamanla ilişkisi kurulmadıkça hiçbir tarihi nesnellığın var olması mümkün değildir. İnsanların ve doğanın bir araya gelmesiyle beraber tarihi bir an meydana gelir. Bu an, iki parçaya ayrılmak suretiyle son bulur. Bu parçalardan bir tanesi, gerçekleşen şeydir, yani insanların ve doğanın tamamen kesin bir şekilde bir araya gelmesidir. Bu, geçmişteki bir olaydır. Sona eren şimdiki zamanın bir başka parçası da söz konusu birleşimin hayati bütünlüğüdür. Devam etmekte olan bir şimdiki zamanın olası sonuçlarını meydana getirmeye yardımcı olmak için bu bütünlük ileriye doğru taşınır. Yeni tarihi an, insan ve doğanın bir taraftan son bulmuş bir gerçekliği dışlayarak ya da onun tarafından dışlanarak, öte yandan da olası bir sonuçla karşılaşarak bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Geçmişteki gerçekliği tarihi gereklilik yönetmektedir ve geçmişteki gerçeklik kutsal bir şekilde şimdiki zamanla alakalıdır; şimdiki zaman, tarihi idealin geçmişe şimdi var olan şeylerin özelliklerini devam ettirme görevi vermesiyle aynı anda, kutsal bir şekilde kendisiyle alakalı bir gelecek zamana yönlendirilmektedir. Sonuç olarak, tarihi geçmiş, şimdiki zamana göre dışsal bir gerçekliktir ve içe dönük bir güçtür; tarihi gelecek zaman, şimdiki zamanın değerinin bir ölçüsüdür ve üstelik söz konusu şimdiki zaman tarafından gerçekleştirilecek bir projedir; şimdiki zamanın özellikleri, geçmişle var olmakla ortaya konur ve daha sonraki bir şimdiki zaman tarafından değerlendirilir (Weiss, 1962, ss.226-229).

Tarihçi, hiç kimsenin söylemediğini ya da söyleyemeyeceğini bize söyler. Tarihçi, sağduyu sahibi bir insan olduğu için tarihe ait gerekliliklerin ve

ihimallerin, faaliyetlerin ve sonuçların, boşluğun, zamanın ve nedenselliğin başka bölgelerde bulunabileceklerden farklı olduğunun farkında olan işe yarar bir yol üzerindedir. Kendisi tarihçi olduğu için geçmiş zaman içinde başkasından daha etkili ve verimli bir şekilde nasıl daha da ileri gidebileceğini ve ilerleyebileceğini bilir. Ayrıca, kendine özgü buluş yöntemini sürekli olarak eleştirdiği için gerçekte neyin, ne için gerçekleştiğini anlamak için ona bakmamız gerekmektedir. Onu dinlersek kendimizi, ortak geçmişimizi ve bir yere kadar aksi halde hiçbir şekilde anlayamayacağımız olası ortak geleceğimizi anlayabileceğiz, ayrıca sonuç itibarıyla olmamız gereken şeyi çok daha istekli bir şekilde olabiliriz.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir tarihçi öncelikle insanın değişmez doğasının ne olduğunu öğrenmekle meşgul olmaz; tarihçi, insanlığın temelde ne olduğunu değil de aslında ne olduğunu öğrenebilmemiz için insan doğasının büründüğü birbirine zıt şekiller arasında bağlantı kurmanın yollarını arar. Tarihçi, eksiksiz bir bilgi sunmanın yollarını arar. Sunduğu bilgilerin de doğru olmasını ister. Kendi çalışmalarının diğerleri tarafından da kabul görmesini ve onaylanmasını, resmileşmiş bir profesyonelliği belirleyen az çok yerleşik verilerden meydana gelen büyük bir kütle içine kendi eriştiği sonuçları da sığdırmak ister. Her disiplin gibi tarih de kendi varsayımlarına, değişmez malzemelere, sabit kalıplara sahiptir; ancak bunları kabullenmek suretiyle bir tarihçi kendini adanmış birkaç öğrenciyle birlikte tarihin peşinde koşmayı ümit edebilir. İnsanların hepsi, bugün ve yarın kendileri için değer taşıyacak bir şeyler öğrenmek için tarihe bakarlar. Bu nedenle, tarihçiler de eleştirilere göğüs gerebilecek bir bilgiye sahip olmak maksadıyla arzuların harekete geçirdiği sorulara ilaveten başka sorular ortaya atarlar. Geçmişte, gelecek için ipucu ve kılavuz vazifesi görecek olayları ararlar. Çoğu zaman, sağlam kalıpların ve bu kalıpların tekrar edeceğini ya da daha sonra ortaya çıkacak olanlara sebep olacaklarını varsayma becerisinin peşindedirler.

Tartışmamız Paul Weiss'da iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısım, tarih ve bilim arasındaki ayrımlara ve benzerliklere kulak vermekle başlar. Daha sonrasında geçmişini bilmeye ve insanın bildiklerini anlatmaya yönelik herhangi bir girişimin ortaya çıkardığı meseleleri ele almakla devam eder. İkinci kısım tarihinin baştan varsaydığı dünyayı ele alır. Bu kısım, dünyanın başkalarının sahip oldukları şeylerden farklı olarak bir varlığının, bir yapısının ve bir kariyerinin olduğuna işaret eder. Tarihçi, Paul Weiss'ın öne süreceği üzere, tarihi geçmişini gerçekten bilebilir. Ayrıca, başka hiçbir kimse tarihi geçmişin hangi unsurları ihtiva ettiğini bilemez. Neyin gerçekleştiğini öğrenmemiz gerekiyorsa şayet o zaman tarihçileri araştırmalı ve onlar hakkında kararlara varmalıyız.

Tarih çalışmak için en temel ve sağlam dürtü, geleceğin tahmin ya da kontrol edilmesine imkan veren kanunları öğrenme arzusu olmamalıdır. Yine de geçmişten bir şeyler öğrenmek ve bunlardan gelecekte faydalanmak mümkündür. Paul Weiss'a göre, insanların tarih çalışmasıyla meşgul olmasının pek çok sebebi vardır. İnsanlar, kendi geçmişlerini öğrenmek maksadıyla tarihe bakarlar. Hepimiz böylesi bir bilgidен keyif alırız. Bir şeyi gözümüzde canlandırdığımızda dahi

kendimizle ilgili doğru olan ve öğrenmemizin bizim için iyi olacağı bir şeyi ifade ederiz. Kökenlerimiz soyluysa gerçekleşen zaferleri okuruz, ama gerçekleşmiş olan şeylerin hala daha kendi varlığımızın bir köşesinde bir şekilde muhafaza edildiğinin pek farkına varmayız. Ayrıca, kendi fikirlerimizi geliştirmeye ve kendi komşularımızı etkilemeye özenir, bu sebepten dolayı gerçekleşmiş olan şeyleri abartma eğilimi gösteririz. Kendi kökenlerimiz sıkıntılı, acınacak bir halde ve pişmanlıklarla dolu olduğunda dahi kendi ataları talihsiz, aptal, günahkar ya da şaşkın olan tek insan olmadığımızı öğrenmekten duyulabilecek bir memnuniyet vardır. Yalnız olmadığımızı, tek bir bütünlüğün bir parçası olduğumuzu, bir bakıma uzun bir süre yaşamış olduğumuzu öğrenmekte de keyif duyulacak şeyler vardır. Gerçekleşen olayları kendimizin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğimizde bir çeşit ölümsüzlüğe erişmiş oluruz. Geçmişin zaferleri hakkında derin düşüncelere dalmaktan da keyif duyarız. Kimi zaman bir işin iyi yapıldığını görmek bize memnuniyet verir. İnsanın başarılarına, bunlar yapabildiklerimizle sadece uzaktan alakalı olsa da, kulak vermekten hoşnut oluruz. Başkalarının dağları ya da arktik alanları keşfetmesinden bir şekilde memnuniyet duyduğumuz gibi kendi kültürümüzle doğrudan bağlantılı olmayan kültürlerin başarılarına dikkat kesilmekten de keyif alırız. Tarih, hatalar ve çelişkiler arasında gidilip gelinen bir araştırmanın bir sonucudur. Araştırma kolay değildir, hatalar ve çelişkiler keyif alınacak şeyler değildir. Tarih çalışmalarıyla meşgul olmak, eleştirilmek, aldatılmak, mağlup olmak ve hayal kırıklığına uğramaktır; çok fazla acı ve korkuyla karşı karşıya kalmaktır.

Tarih, alınan değil kazanılan bir şeydir. Tarihin verdiği keyif genellikle geçmişin yeniden keşfedilmesine dair tesadüfi bir sonuçtur. Tatiller ve kutlamalar, gösteri alayları, hatta anıtlar, türküler ve folklor bir zamanlar gerçekleşmiş olan şeyleri bizim için yeniden canlandırırlar. Bu yeniden canlandırmalar, kendi varlığımızın gerçek doğasının farkına varmamızı sağlar ve aynı zamanda sıradan benliklerimizden ve vazifelerimizden bizleri kopararak bir an için büyük olayları ve büyük şahsiyetleri yaşamamıza imkan verirler. Tarih, hatırlanabilir geçmişini önümüze getirmek suretiyle bugün arzu edilen yeniden canlandırmalar için bizlere malzeme sağlamaktadır. Geçmiş, muhteşem olduğu ve kontrolümüzde kaldığı müddetçe yeniden canlandırma tarihin araştırılması için iyi bir sebep ortaya koymaktadır. Tarih, bir araştırma olduğu kadar aynı zamanda bir sonuçtur. Tarihinin aktardığı hikaye kendi öncelikli ilgi alanı olan bir faaliyetin kısmen tesadüfi bir kalıntısıdır. İnsanların belirli bir süre boyunca üzerinde hemfikir

oldukları herhangi bir mesele tetikte olan tarihçinin merakını kamçılar, onun araştırmaya girişmesine, sorular sormasına, meslektaşlarının ve kendinden öncekilerin incelenmesi, eleştirilmesi, belki bir kenara itilmesi yahut da değiştirilmesi gereken şeyleri kabul etmeye birden bire adım atıp atmadıklarını görmeye iter. Bir bilim insanı, filozof ve yargıç gibi tarihçi de neyin doğru olduğunu bilmek ister; bilinen, kabul görmüş, varsayılan ya da inanılan şeylerle yetinmekten memnun olmaz. Onun meseleleri elbette farklıdır. Bir olayın yerini ve zamanını belirlemeye, doğruluğunu ve güvenilirliğini saptamaya, gerçekleşen bir şeyi var olanlarla ilişkilendiren ipucunu bulmaya çabalar. Ancak, diğer araştırmacılar gibi tarihçi de meselenin ne olduğunu öğrenmek ister; bunun tam olarak farkına vardığında ise ne yapacağını ve nereye bakacağını belirlemek için kendinden önceki hiçbir söze, hiçbir otoriteye, kurulu hiçbir düzene ya da sınıra kulak asmadan acımasızca araştırmasını sürdürür. Onun görevi dürüst, sistemli, eleştirel olmak ve diğer disiplinler tarafından kabul gören benzer nesnellik ve bütünlük talepleriyle uyum içinde hareket etmektir.

Gözlemlenebilir her cismin değişime tabi olduğunu, var olmak ve yok olmak için sürekli bir geleceğin var olduğunu, hiçbir şeyin sonsuza dek hakim durumda kalmayacağını, insanların arzularının öyle ya da böyle ifade edildiğini, gücün kendisini korumak için artırılması gerektiğini ve karşı koyma gücünün büyüklüğünü sağlamaya doğru eğilim gösterdiğini, geçmişin miras kaldığını ve mükemmel bir şekilde iyi ya da mükemmel bir şekilde kötü olan hiçbir şey olmadığını biliyoruz. Bunlar çok geniş kapsamlı gerçeklerdir ve aslında var olması gerekenler hakkında bize bir şeyler söyleyemeyecek kadar geniş kapsamlıdır. Yine de, geçmişten öğrenilen bazı hakikatleri geleceğe aktarabilmeyi öğrenebilsek daha somut verilerle doldurulması gereken kılavuzlar olarak iş göreceklerdir. Geçmişteki ya da şimdiki zamandaki bütün koşulları, bütün ayrıntıları ya da bütün aktörleri bilmediğimizden ve olasılıkları, serbestçe verilen kararları da hiçbir zaman reddedemeyeceğimizden yürüttüğümüz tahminler her zaman tehlikeli olacaktır. Bazen tahmin yürütebildiğimizi ve tahminlerimizin her şey hakkında olduğunu bir bakıma tahmin edebiliriz. Hiç yoktan iyi olsa da bu, tarihçinin geçmişe dair çalışmasına verdiği bütün zamanın, enerjinin ve özenin harcanmasını mazur gösteremez. Aslında bazı tarihçiler, öğrenecek hiçbir şey olmadığını müddetçe geleceğin geçmişten öğrenebileceği bir şey olmadığını ileri sürecek kadar ileri giderler. Bu nedenle, geçmişten yararlı bilgiler elde etme arzusu onlara

bir şey ifade etmez ve diğer tarihçilerin büyük bir kısmına da ancak bir şeyler ifade edecektir.

Tarih çalışmak için sahip olabileceğimiz en temel gerekçe, başka türlü mümkün olmayan bir şekilde tarihin kendimizi tamamlayabilmeye imkan vermesidir. Biz insanlar, her daim kendisini tamamlamaya çalışan eksik varlıklarız. Varlığımızın parçası olan başka şeyleri gerçekleştirmek suretiyle kendimizi tamamlayabiliriz. Her şeyi özümseyerek, kontrol altına alarak ve her şeye boyun eğdirerek, böylelikle kendi özümüze bir şeyler katarak, kendimizi tamamlayabileceğimizi düşünmek kışkırtıcı bir şeydir. Bununla beraber, birkaç kez hariç, bunlarla hiçbir zaman fiziksel olarak temas etmeyiz, onlarla sadece kendimize eklenilebilecek cisimler olarak temas kurarız. Kendi bedenlerimizin erişimi dışında kalanlara ulaşmak ve bedenlerimiz dışında onları kendimizin birer parçası haline getirmek için zekamızı kullanmamız gerekir. Bilgi, insanın kendisini tamamlaması için bir stratejidir. Uzay-zamanda var olan her şeye, özellikle de bilimin yardımıyla, erişebilir; tahmin yoluyla evrenin yapısını kavrayabilir ve böylelikle temel olarak var olabilecek bir şey için hazırlık yapabiliriz. Ancak, sadece var olanları değil aynı zamanda var olmuş olanları da bilmek için kendimizi tanımlamak istediğimiz ve tanımlayabildiğimiz şekilde yüzümüzü tarihe dönmemiz gerekir. İşte orada insanlığı belirli hallerin çeşitliliği içinde, insanlığı da anlaşılmış, açık bir hale getirilmiş bir gerçeklik olarak, kendimizi çoğaltılmış ve kendi imkanlarımızı da bugün onları anlayamayacağımız bir şekilde tek tek ya da hep birlikte gerçekleştirilmiş olarak bulacağız. İnsanların yapı ve eylem itibarıyla nasıl birbirlerinden ayrı olduklarını – ve nasıl hemfikir olduklarını – tarihten öğrenmek isteriz. İnsanların nasıl davrandıklarını, niçin öyle davrandıklarını, aslında ne olduklarını ve neye söz verdiklerini öğrenmek için tarihe bakarız. Eksiksiz bir hayat, sadece iki tür hayatın birbirleriyle ilişkili bir şekilde gerçekleştirmekle meşgul oldukları tarihi gerekliliği değil, aynı zamanda mutlak İdealin gerçekleşmesini de gerektirmektedir. Düşünen insanlara sunulan dış kaynaklı sonuçlar, mutlak İdealin taleplerine maruz kalmakla zenginleştiği ve uyumlulaştığı müddetçe ortada var olanları içermelidir. Ayrıca, eksiksiz bir hayat insanın bütün sözlerini tutmasını gerektirdiğinden hizmet adamından beklenen tarafsızlık, hizmet adamının kendisini sadece tarihi dünyanın dışında olmayan, aynı zamanda var olan ve tarihi olmayan gerçekliklerin ışığında hayatını sürdüren bir varlık olarak keşfetmesine izin vermelidir. İyi bir hayat, derin düşüncelere dalmış bir insanın tarihi olmayan kişisel tarafının ideal bir şekilde tamamlanmış

dünya tarafından tamamlandığı bir hayattır yahut da benzer bir şekilde hizmet adamının herkesçe bilinen hayatının gerçek olan her şeye uydurulan kişisel yaşamının tamamı tarafından tamamlandığı bir hayattır.

Tarihin ortaya koyduğu zıtlıklar keskin ve göz alıcı olduğundan ondan pek çok şey öğreniriz. Böylesi bir bilgi ilk başta tarihçinin zaman içerisinde bir yolu takip etmek için yaptığı varsayımı , insanın farklı beyanları arasında mantıklı bir bağlantı kurmasına izin veren değişmez bir doğanın olduğu varsayımını ,reddetmeyi gerektiriyormuş gibi görünür. Bu varsayım reddedilirse insan farklı dönemleri artık birbiriyle mukayese edemez ve ince ya da kaba bir analogi yardımıyla birinden bir ötekine sıçrayarak onları birbirinden ayırmak zorunda kalır; zira sadece ortak yanları olan şeyler, ortak olan yanlarıyla ilgili bir şekilde birbirleriyle kıyaslanabilirler. Kırmızı, kare ile değil de başka bir renk olan yeşil ile kıyaslanır; bir kare, şekil itibariyle bir üçgenle karşılaştırılır. Farklı yer ve zamanlardaki insanlar arasında yapılacak bir kıyaslama ise ancak zıt etmenlerin farklı şekillerde ortaya koyduğu ortak yanlarının mevcut olması halinde mümkündür. Tarihçi, ancak insanların hepsinin temel kimliklerini kavradığında onların nasıl birbirlerinden farklı olduğunu ve nasıl birbirleriyle uyduğunu öğrenebilir. Ayrıca, bugünkü halimize nasıl eriştiğimizi öğrenmek için tarihe bakarız.

Bir tarih çalışmasından, siyasi manevraların, teknolojinin, keşiflerin ve hatta tarih yazımının tarzlarımızda, bakış açımızda, etkileşimlerimizde ve isteklerimizde meydana getirdiği farkı öğreniriz. İçinde yaşadığımız dünyanın değişen tabiatına ne kadar bağımlı olduğumuzu açık bir şekilde ortaya koymak suretiyle tarih bunun daha etkili bir şekilde kontrol edilmesini mümkün kılar. İnsana belirli bir mesafeden bakarsak onu farklı durumlar içinde görürüz. Bu farklı durumlar, çeşitlilik ve sayı bakımından sınırlıdır. İnsanın girebileceği çeşitli kılıkları görmek için daha geniş bir tuvale ihtiyaç duyarız. Hem girebildiği kılıklardan bazıları onun apaçık bir şekilde bürünmüş olduğu kılıklardır. Tarihin geniş kapsamlı panoraması dışında hiçbir şey bize insanın zaman içinde nasıl tam olarak ifade edildiği bilgisini vermez. İnsan her an kendisini yeni bir şekilde ortaya koyar. Onun ortaya koyduklarının tamamını dikkate alarak tahminle ya da iç gözlem ile onun hakkında edinebileceğimizden daha ayrıntılı ve daha iyi planlanmış bir bilgiye erişmemiz mümkündür. Geçmişteki insanlardan uyum, bakış açısı ve hedefler açısından farklı olmamıza rağmen geçmişteki insanların, onların dünyasında yaşıyor olsak bizlerin de bir şekilde nasıl davranacağı gibi

davrandığını ve onlar da bugün yaşıyor olsalar bizler gibi davranacaklarını söyleyebiliriz. Aslına bakılırsa, bizlerin ve onların farklı insan örnekleri olduğunu hesaba katarsak bizlerin bugün tam olarak onların davrandığı gibi davrandığını ve onların da bizler gibi davranmış olacaklarını haklı olarak dile getirebiliriz. Elbette ki bizler ve onlar hakkındaki bu ifade tam olarak doğru değildir; bizler, her birimiz, şimdi ya da geçmişte, salt insan örnekleri değiliz. Her bir insan eşsizdir, bir bireydir ve eskiden hiçbir zaman içinde olmadığı ve hiçbir zaman da içinde bir kez daha olamayacağı durumlar içerisinde hareket eder. Bilim, somutluktan kopabilir, bir felsefeci ise kesinlikle kopacaktır, ancak tarih ayrıntılar yığını kesip atarak kendi yedeklenemez ve herhangi bir şeye indirgenemez katiyeti dahilinde kalmaya çaba sarf eder.

Tarih, genel özellikleri dikkate alır ve zamanın seyri içinde türlü şekillerde sergilenen tek bir insanlığın var olduğunu kabullenir. Hiç tereddüt etmeden insanların açlık ve cinsellik, hırs ve merak, aşk, nefret ve sempati gibi farklı dürtüleri ve duyguları olduğunu, ayrıca bunların farklı zamanlarda saptığı farklı yönlerin, sahip olduğu hız ve görevin koşullardaki farklılığa bağlı olduğunu varsayar. Bir dışavurum miras olarak kaldığından ve kimi zaman bilinçli bir şekilde kabul edildiğinden diğerleri üzerinde bir etkisi olsa da tarihe göre dışavurumların hepsi aynı ölçüde açığa vurucu ve nihaidir. Tarihin gidişatına dönüp baktığımızda ve şimdi zamanımızı koca bir geçmişle karşılaştığımızda söz konusu geçmişe dair bir tahlil ortaya koymak için kendimizi, kendi erdemlerimizi, güçlerimizi ve davranış biçimlerimizi ele alarak geçmiş, kendisinden sonra gelenlere göre değerlendiririz. Tarihinin gayesi, eleştirel disiplinli bir sorgulama yoluyla geçmiş hakkında ne öğrenilebileceğini bilmek ve bildirmektir. Tarihçiler çok yönlü ve açık fikirli olmalı, temelde mevcut herhangi bir olayla yola koyulabilmeli ve geçmişteki bir olayı tarihi bir rolü olan bir olay olarak kabul edebilmelidir. Tarihçi, geçmişin aslında ne olduğunun, geçmişin esasen sahip olduğu gücün çeşidinin ve bu güç nedeniyle varlıkların kanıksanmış bir şimdiki zamana dek maruz kaldıkları dönüşümlerin farkına vardığı müddetçe bu mesafenin ayırına varır. Tarihçi geçmiş şimdiki zamana bakarak inşa etmez, bunun yerine deliller için şimdiki zamana ve geçmişin şimdiki zamanda nasıl muhafaza edildiğini bilmesini sağlayacak bir gaye için geleceğe bakarak geçmiş yeniden inşa eder. Bu etmenlerin hiçbirini kesin bir şekilde bilmez ve bu nedenle mantıklı bir açıklamadan daha fazlasını hayal etmez.

Son çözümlenmede, tarihsel sorgulama, hipotezlerin disiplinli bir şekilde eleştirel olarak kullanımının kontrolü altında mevcut delillerin kullanılması yoluyla, daha sonraki bazı olayların ve en nihayetinde mevcut delillerin bir sonuç olarak görülebilmesini sağlayan güvenilir ve sağlam bir temel inşa etmenin yollarını arar. Tarihi önemli gerçekleri yaratıcı bir kompozisyon içinde sunar. Bu başarı onu arşivciden ayırır. Bu bağlamda, tarih insanların değerli, erdemli olma ve doğru bir şekilde sorumluluk içinde olma gereksinimlerinin değiştirilmiş ve yumuşatılmış bir şeklinin karşılanmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul, 1983, Remzi Kitabevi
- Augustinus, *The City of God*, New York, 1984, Penguin Books
- Aysevener, Kubilay, *Tarih Felsefesi*, Ankara, 2015, Say Yayınları
- Bochenski, J.M., *Çağdaş Düşünme Yöntemleri*, çev. Talip kabadayı, Ankara, 2008, BilgeSu Yay.
- Collingwood, R.G., *Essays in the Philosophy of Art*, Bloomington, 1964, Indiana University Press
- Collingwood, R.G., *Kısaca Sanat Felsefesi*, çev. Talip kabadayı, Ankara, 2011, BilgeSu Yay.
- Collingwood, R.G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, İstanbul, 1990, Ara Yayıncılık
- Commins, Saxe, *Man and Spirit: The Speculative Philosophers*, New York, 1954, Pocket Books
- Donagan, Alan, (edit.) *Philosophy of History*, New York, 1965, The MacMillan Company.
- Groothuis, Douglas, *Philosophy in Seven Sentences*, 2016, IL., Inter Varsity Press
- Hegel, G.W.F., *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, 2011, İdea Yayınevi,
- Janicaud, Dominique, *Otuz Günde Felsefe*, çev. Talip kabadayı, Ankara, 2015, BilgeSu Yay.
- Johnson, Peter, *R.G. Collingwood An Introduction*, Bristol, 1998, Thoemmes Press
- Kabadayı, Talip, "Tarih Bitti mi?", *FLSF*, Sayı 4, 2007, ss. 103-112.
- Kabadayı, Talip, *Duhemden Laudana Çağdaş Bilim felsefecileri*, Ankara, 2011, BilgeSu Yay.
- Linscott, Robert N., *Man and Man: The Social Philosophers*, New York, 1947, Random House
- Marsak, Leonard M., *The Nature of Historical Inquiry*, Florida, 1970, Holt, Rinehart & Wiston, Inc.

Nash, Ronald H., *Ideas of History, Vol. I-II*, New York, 1969, E.P. Dutton & Co., Inc.

Nietzsche, F., *Tarihin Yaşam için Yararı ve Sakıncası*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, 2009, İş Bankası Yay.

Toynbee, A., *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İstanbul, 1988, İşaret Yayınları

Van der Dussen, W.J., *History as a Science*, The Hauge, 1981, Nijhoff Publishers

Vico, G., *On the Study Methods of our Time*, Ithaca, 1990, Cornell University Press

Vico, G., *The New Science*, Ithaca, 1948, Cornell University Press

Weiss, Paul, *History: Written and Lived*, Carbondale, 1962, Kingsport Press, Inc.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nagihan BOZDOĞAN LEK

Doğum Yeri ve Tarihi : Kuşadası-1981

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi-Eğitim Fakültesi (Gazi)-Yabancı Diller Eğitimi-İngilizce Eğitimi/Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi-Felsefe Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler

-SCI :

-Diğer :

Bildiriler

-Uluslararası :

-Ulusal :

Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : 2000 Summer Fotoğrafçı;Ömer Tatil Köyü, Kuşadası-Aydın.

2001 Summer Satış Danışmanı; Tuna's Shop,Kuşadası-Aydın.

2002 Summer Satış Danışmanı; Benetton Mağzası Kuşadası-Aydın.

2003 Summer Fotoğrafçı;Hotel Sunset ve Ömer Tatil Köyü, Kuşadası, Aydın.

2003-2004 Çevirmen; İngilizce'den Türkçe'ye, (Part-Time, çeviri ofislerinde) Ankara.

2004 Eylül-Haziran 2004 Stajyer Öğretmen; Gazi Çiftliği Lisesi, Ankara.

2005 Şubat İngilizce Öğretmeni;(Milli Eğitim Bakanlığı)Hüseyinoğlu İlköğretim Okulu, Kilis.

2005 Haziran Çevirmen ve Rehber; Bosna Hersek Halk Oyunları Grubu için, Kilis.

2008 Temmuz İngilizce Öğretmeni; Gazi Mustafa Kemal İÖO, Selçuk METEM, Fatma Günay İÖO, Selçuk-İzmir.

2010 Şubat İngilizce Öğretmeni; Çeşme Ulusoy Anadolu Denizcilik Meslek Lisesi, İzmir.

2011 Eylül -2012 Temmuz Çevirmen; Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, Modül yazarlığı.

2013 Temmuz İngilizce Öğretmeni 80.Yıl Çamlık Ortaokulu, Çamlık Köyü-Selçuk/İzmir.

İLETİŞİM

E-posta Adresi : nboz13@gmail.com

Telefon : 05059207007

Tarih :